

**POLITECHNIKA
GDAŃSKA**

WYDZIAŁ ARCHITEKTURY

Imię i nazwisko studenta: Monika Mańko
Nr albumu: 159703
Studia drugiego stopnia
Forma studiów: stacjonarne
Kierunek studiów: Architektura
Specjalność: Architektura (studia w j. polskim)

PRACA DYPLOMOWA MAGISTERSKA

Tytuł pracy w języku polskim: Rola arteterapii w procesie rozwoju dzieci i młodzieży. Centrum Arteterapii w Górowie Iławeckim.

Tytuł pracy w języku angielskim: The role of art therapy in the development process of children and youth. Art therapy Center in Górowo Iławeckie.

Potwierdzenie przyjęcia pracy	
Opiekun pracy	Kierownik Katedry/Zakładu (pozostawić właściwe)
<i>podpis</i>	<i>podpis</i>
dr inż. arch. Małgorzata Skrzypek-Łachińska, doc. PG	prof. dr hab. inż. arch. Antoni Taraszkiewicz

Data oddania pracy do dziekanatu:

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	4
ABSTRACT	5
1. WSTĘP	6
2. Geneza problemu	6
2.1. Obraz współczesnego stanu emocjonalnego społeczeństwa	7
2.2. Mentalność społeczna	8
2.3. Potrzeby	9
2.3.1. Dzieci	11
2.3.2. Młodzież	11
* Osoby z niepełnosprawnością intelektualną	12
2.4. Skutki	13
3. Arteterapia	14
3.1. Definicja	15
3.2. Formy arteterapii	17
3.2.1. Grupowa	17
3.2.2. Indywidualna	17
3.3. Metody arteterapii	17
3.3.1. Sztuki plastyczne (malarstwo, rysunek, rzeźba, grafika)	17
3.3.2. Muzykoterapia	19
3.3.3. Choreoterapia	20
3.3.4. Land art	21
3.4. Diagnoza, rozwój i profilaktyka	21
3.4.1. Dzieci	21
3.4.2. Młodzież	22
* Osoby z niepełnosprawnością intelektualną	23
4. Analiza społeczno – przestrzenna obszaru projektowego gminy Górowo Iławeckie	26
4.1. Ogólna charakterystyka miasta Górowo Iławeckie	26
4.1.1. Analiza historyczna i dziedzictwo kulturowe	30
4.1.2. Analiza komunikacyjna	35

4.1.3. Analiza zabudowy	36
4.1.4. Analiza przyrodniczo - rekreacyjna	37
4.1.5. Analiza demograficzna	40
4.2. Pozycja rozwojowa	41
4.2.1. Dzieci	42
4.2.2. Młodzież.....	46
* Badanie ankietowe	48
* Osoby z niepełnosprawnością intelektualną	53
4.3. Zachowania - niepożądane skutki	56
4.4. Potrzeby	56
5. Wpływ przestrzeni architektoniczno-urbanistycznej na działania arteterapeutyczne	57
5.1. Wprowadzenie do problematyki	57
5.2. Przykłady realizacji	58
5.2.1. Centre hospitalier de l'Université de Montréal.....	58
5.2.2. Riverside House	60
6. Część projektowa	61
6.1. Podstawa opracowania	61
6.2. Idea projektu	61
6.3. Przeznaczenie i program użytkowy	61
6.4. Projekt w skali urbanistycznej.....	62
6.4.1. Lokalizacja	62
6.4.2. Charakterystyka zabudowy	63
6.4.3. Ochrona ekologiczna.....	64
6.4.4. Wytoczne MPZP	64
6.4.5. Program funkcjonalny	65
6.4.6. Mała architektura	66
6.4.7. Zieleń	66
6.4.8. Układ komunikacyjny.....	66
6.4.9. Miejsca postojowe	67
6.4.10. Zestawienie powierzchni działki	68
6.5. Projekt w skali architektonicznej.....	68

6.5.1. Przeznaczenie i program użytkowy.....	68
6.5.2. Założenia funkcjonalne.....	68
6.5.3. Dostępność dla osób z niepełnosprawnością.....	69
6.5.4. Zestawienie powierzchni pomieszczeń w budynkach.....	69
6.6. Opis techniczny.....	71
6.6.1. Układ konstrukcyjny, konstrukcja budynku.....	71
6.6.2. Instalacja zimnej i ciepłej wody użytkowej.....	71
6.6.3. Instalacje kanalizacji sanitarnej.....	71
6.6.4. Instalacje kanalizacji deszczowej.....	72
6.6.5. Instalacje elektroenergetyczne.....	72
6.6.6. Wentylacja mechaniczna.....	72
6.6.7. Elewacje.....	72
6.6.8. Dźwig osobowy.....	72
6.7. Rozwiązania proekologiczne.....	72
6.8. Warunki ochrony przeciwpożarowej.....	73
6.8.1. Podstawy opracowania.....	73
6.8.2. Charakterystyka obiektu.....	73
6.8.3. Informacje o warunkach i strategii ewakuacji ludzi.....	73
Bibliografia.....	74
Zestawienie rysunków.....	76
Zestawienie zdjęć.....	76
Zestawienie wykresów.....	79
Zestawienie analiz.....	79
Zestawienie tabel.....	79

STRESZCZENIE

Tematem opracowania jest projekt Centrum Arteterapii w obrębie miasta Górowo Iławeckie. W swoim programie uwzględnia kontynuację rewitalizacji terenów nad zbiornikiem wodnym – Kąpieliskiem - o dużych wartościach ekologicznym i znaczeniu rekreacyjno-turystycznym, wchodzących w obszar Ostoi Warmińskiej.

Głównym celem założenia jest stworzenie miejsca będącego fundamentem rozwoju i profilaktyki społecznej, likwidującym liczne bariery oraz negatywne zachowania patologiczne w Gminie Górowo Iławeckie. Stanowiące również narzędzie zwrócenia uwagi na ograniczenia młodych ludzi, żyjących w małych miejscowościach i eliminacji ograniczeń zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych w ich codziennym funkcjonowaniu.

Projekt jest skierowany do głównej grupy docelowej, w jaką wchodzi dzieci, młodzież oraz osoby z niepełnosprawnością intelektualną, ale również dostępny dla pozostałych grup społecznych. Projektowane tereny w swoim istnieniu mają tworzyć przyjazną przestrzeń dostępną dla każdego, będącą miejscem spotkań, odpoczynku, rekreacji oraz socjalizacji i kształtowania pełnej samorealizacji oraz samoregulacji emocji.

SŁOWA KLUCZE

<arteterapia>, <Górowo Iławeckie>, <Ostoja Warmińska>, <ekologia>, <rozwój>, <profilaktyka>, <patologia>, <dzieci>, <młodzież>, <niepełnosprawność intelektualna>, <rekreacja>, <samorealizacja>, <samoregulacja>

ABSTRACT

The topic of the project is the art therapy center within the city of Górowo Iławeckie. The program includes continuation of revitalization of the area around the water reservoir – Kąpielisko – an area of high ecological value and of recreational and tourist importance. The design sites fall into the area of Ostoja Warmińska.

The main aim of the thesis is to create a place, that will be foundation of social development and prevention. Its task is to eliminate numerous barriers and negative pathological behaviors in the Górowo Iławeckie Commune. It is also a tool to draw attention to the limitations of young people, who live in small towns and to eliminate external and internal limitations in their daily functioning.

The main target group of the project are children, youth and people with intellectual disabilities, but also other social groups have free access. The designed areas are created with accessibility in mind for everyone, a place for rest, recreation, socialization and shaping the full self-realization and self-regulation of emotions.

KEY WORDS

<art therapy>, <Górowo Iławeckie>, <Ostoja Warmińska>, <ecology>, <development>, <prevention>, <pathology>, <children>, <youth>, <intellectual disability>, <recreation>, <self-realization>, <self-regulation>

1. Wstęp

Niniejsza praca dotyczy wpływu arteterapii na zachowanie równowagi życiowej w otaczającej nas przestrzeni, w zakresie między innymi psychiki, funkcjonowania czy prawidłowego rozwoju. Grupami docelowymi są dzieci, młodzież oraz osoby z niepełnosprawnością intelektualną. We współczesnym świecie wielu z nas zmaga się z różnymi doznaniem, traumami, doświadczeniami codziennego życia, niepełnosprawnościami, które kumulują się z każdą chwilą naszego istnienia. Często nie mamy wsparcia, czujemy się wyobcowani, czegoś nam brakuje. Dotyczy to nie tylko sfery naszej psychiki lecz materialnego otoczenia, punktu, miejsca w które nasze myśli uciekają, spotykając się z słabościami, bezradnością, potrzebą zrozumienia czy wyładowania emocjonalnego. To są stany których człowiek nie jest w stanie pokonać, gdyż one ciągle będą powracać w różnych momentach życia, lepszych bądź gorszych. Może on jednak je zahamować, bądź zniwelować za pomocą sztuki. Obecnie rośnie zainteresowanie nowymi metodami edukacyjnymi, otrzymujemy coraz więcej możliwości. Wiele z nich związane jest z kontaktem ze sztuką, który sprawia że wychowanie jest efektywniejsze. Aktywność twórcza jest jedną z podstaw pobudzania zmysłów człowieka. Zachęcanie dzieci, podanie im możliwości tworzenia na przykład prac plastycznych, pozwala na pobudzenie w nich chęci wprowadzania niecodziennych rozwiązań, wdrażania i wyrażania własnych upodobań oraz uczy pokonywania bariery ograniczających własne wartości, co w przyszłym życiu korzystnie wpływa na jego przebieg. Utożsamianie człowieka ze sztuką jest tym bardziej istotne w kontekście wspomnianych na początku głównych grup docelowych. W poniższym opracowaniu szerzej przyjrzymy się zagadnieniu sztuki, jako walki z problemami dzisiejszego społeczeństwa.

2. Geneza problemu

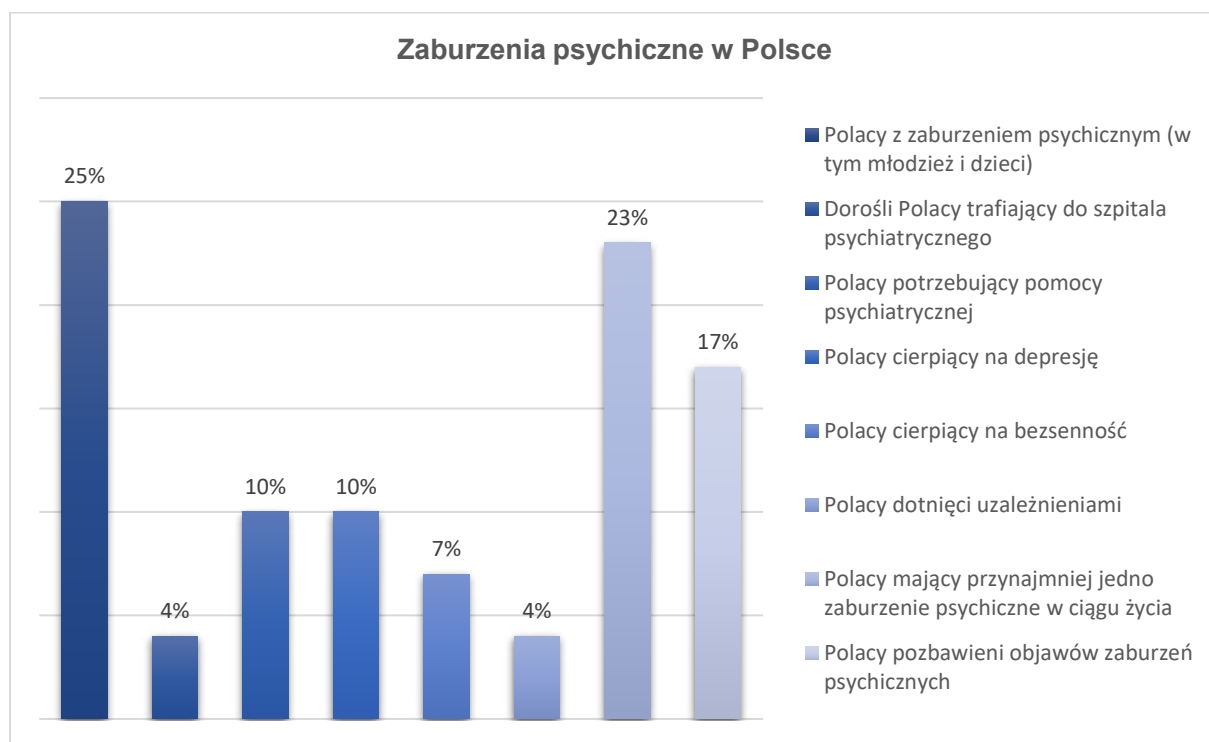
Świat w którym żyjemy jest pełen niebezpieczeństw, które osłabiają jakość naszego życia. Dotykają sferę psychiczną i fizyczną człowieka, doprowadzając do ciągłych i koniecznych działań w celu ich zwalczania. Powstają coraz to nowe doświadczenia, a wraz z nimi konieczność podejmowania trudnych decyzji. To jak się zachowujemy, jakie posiadamy umiejętności, bądź sobie radzimy czy będziemy radzić w życiu, ma wpływ nasz prawidłowy rozwój już od małego dziecka, oddziaływanie bliskich i środowiska. Formowanie własnego „ja” zaczyna się od najmłodszych lat. Wiele czynników zewnętrznych trudnych do opanowania jak stres, traumy, liczne problemy osobiste czy rodzinne bez czyjej pomocy, bądź posiadania własnej metody radzenia sobie z nimi, możemy doprowadzić do zaburzeń osobowości – inaczej określane jako posiadanie osobowości borderline, w dosłownym tłumaczeniu z języka angielskiego „osobowości z pogranicza”. Takie zaburzenia prowadzą do znacznego pogorszenia funkcjonowania społecznego, zawodowego lub do subiektywnego złego samopoczucia. Opisuje się stan człowieka pojęciem „stabilnej niestabilności”, z tego względu, że ich stan emocjonalny ulega ciągłym zmianom, ale jednocześnie jest stabilny. Od najmłodszych lat w rozwoju człowieka powinny być wykorzystywane odpowiednie narzędzia, chroniące przed jego destabilizacją. Gdyż jego zaburzenie prowadzi najczęściej do spadku odporności (psychicznej, fizycznej) na różnorodne problemy i wiele niekorzystnych bodźców współczesnego świata, między innymi stres.¹

---

¹ A. Wieczorek, Zaburzenia osobowości, Osobowość borderline, <https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/>

2.1. Obraz współczesnego stanu emocjonalnego społeczeństwa

W każdej epoce można zaobserwować charakterystyczne dla niej zaburzenia emocjonalne, psychiczne. Proces ich uformowania ulegał ciągłym przemianom, które związane były z kształtowaniem nowych warunków życia. A nowe warunki życia tworzyły nowe społeczeństwo, borykające się z progresywnymi przyzwyczajeniami i problemami. Szukano zatem coraz to nowych metod radzenia sobie z nimi. W porównaniu do wcześniejszych okresów, obecne społeczeństwo znacznie się różni. Jest bardziej indywidualne, zamknięte. Zauważono, że większość współczesnych ludzi nie wykazuje typowych symptomów zaburzeń psychicznych, na przykład depresji czy popularnej obecnie neurozje (zwanej nerwicą), co utrudnia postawienie prawidłowej diagnozy. Człowiek w dzisiejszym świecie często czuje się samotny, zagubiony, nieszczęśliwy, ma zakłócone zdolności relacji międzyludzkich, a nawet często relacji rodzinnych. Trudno mu określić własne cele, pragnienia, jego równowaga emocjonalna jest zachwiana. Nie posiada umiejętności samoregulacji.

Wykres 1. Zagrożenia psychiczne Polaków.

Źródło: J. Heitzman, *Zagrożenia stanu psychicznego Polaków*, Warszawa 2010, s. 53-59.
K. Ramusiewicz, „Mamy epidemię depresji”. ¼ Polaków ma zaburzenia psychiczne, WP abc zdrowie:
<https://portal.abczdrowie.pl/mamy-epidemie-depresji-1-4-polakow-ma-zaburzenia-psychiczne>

Dodatkowo przy obecnej liczbie ludności Polski wynoszącej 37 721 836, 45 % z nich odczuwa wewnętrzną samotność. Brak poczucia zrozumienia, zdolności wyrażania własnych emocji i gromadzenie ich w sobie, jest jedną z przyczyn prowadzących do większych zaburzeń, typu depresja.²

zaburzenia_osobowosci/74280,osobowosc-borderline-informacje-ogolne, 21.11.2017.

² J. Heitzman, *Zagrożenia stanu psychicznego Polaków*, Warszawa 2010, s. 53-59.

K. Ramusiewicz, „Mamy epidemię depresji”. ¼ Polaków ma zaburzenia psychiczne, WP abc zdrowie:
<https://portal.abczdrowie.pl/mamy-epidemie-depresji-1-4-polakow-ma-zaburzenia-psychiczne>

2.2. Mentalność społeczna

Niektóre mentalności współczesnego środowiska ograniczają nasz potencjał. Jeśli człowiek nie jest odpowiednio przygotowany do życia w społeczeństwie, może mieć trudności z codziennym funkcjonowaniem, doprowadzając do obniżenia poziomu szczęścia oraz zadowolenia z życia.

Jedną z cech polskiej mentalności jest brak ufności wobec drugiego człowieka i świadomość, że wszyscy wokół chcą nas wykorzystać. Z raportu o stanie społeczeństwa obywatelskiego opracowanego przez Janusza Czapińskiego, wynika, że zaledwie 12% Polaków twierdzi, że „większości ludzi można ufać”, w porównaniu przykładowo do Danii, aż 66%.³ Jak można zauważyć rozbieżność jest znaczna. Powyższa cecha negatywnie kształtuje społeczeństwo, nieufność przekazywana jest kolejnym pokoleniom - nauczyciele swoim uczniom, rodzice dzieciom motywując ich negatywnymi konsekwencjami, lecz tyczy się to każdego człowieka, niezależnie od wieku, branży czy wykształcenia. Przekazywanie z pokolenia na pokolenie, dzieciom, młodzieży koduje tę mentalność w ich świadomościach, niepasującą do nowej rzeczywistości. Brak zaufania niszczy potrzebę współpracy, uniemożliwia budowę prawidłowych relacji, co prowadzi do niszczenia więzi społecznych i tworzenia indywidualności. Osoby wychowane w tej mentalności, mogą mieć zaburzoną osobowość i bardziej być podatne na wahania emocjonalne i poczucie samotności.⁴

Kolejną cechą naszej społeczności, jest korzystanie z motywacji reaktywnej. Polega ona na tym, że człowiek skupia się jedynie na rozwiązywaniu aktualnych problemów. Wyzbycie się ich, to stan docelowy. Przekierowując całą uwagę na obecnie istniejący problem, wewnątrz siebie wyniszcza, zaniedbując i narażając inne elementy swojego życia. Reaktywność w podejściu do życia oznacza reagowanie na problem i brak konstruktywnego tworzenia świata, w którym w przyszłości chciałoby się żyć. Prowadzi do spadku jakości życia, własnej wartości i ciągłej walki z codziennością oraz powstawaniem licznych zaburzeń emocjonalnych i psychicznych. Przykładowo: brak symptomów choroby nie oznacza zdrowia, brak długów nie jest bogactwem, niekrzyczący rodzic wcale nie jest wystarczająco dobry. Podejście reaktywne nastawione na eliminację problemów, tłumacząc na szerszą skalę społeczności, objawia się tym, że ludzie wspierają się, gdy poczują wspólne zagrożenie ich dobru, a w momencie jego braku wyniszczają się od środka. Wtedy problemem w podejściu reaktywnym staje się brak problemów – wówczas „trzeba” je znaleźć. Ludzie atakują się nawzajem, nie umiając nawiązać wspólnych relacji. Pochopnie się posądzają, aby wejść ponad drugiego.⁵

Przedstawione powyżej, najbardziej powszechne przykłady mentalności naszego społeczeństwa, mogą stanowić barierę rozwojową. Przyjęcie cech takiego sposobu myślenia, tworzy wewnętrzne ograniczenia na drodze życiowej, ponieważ sprawia, że ludzie stają się ślepi na możliwości. Trudno uwolnić się, bądź odrzucić bodźce zewnętrzne środowiska, w którym funkcjonujemy, gdyż nie znamy innego i uznajemy je za dobre. Przez całe nasze życie, człowiek zmaga się z różnymi sygnałami zewnętrznymi, a w szczególności najbardziej podatny na nie jest w okresie dorastania. Życie w

---

³ J.Czapiński, T.Panek, Diagnoza społeczna 2015, Warunki i jakość życia Polaków, Stan społeczeństwa obywatelskiego, Warszawa 2015, s. 332.

⁴ M.Grzesiak, Pięć cech mentalności polskiej, które ograniczają nasz potencjał, <https://natemat.pl/blogi/mateuszgrzesiak/130819,5-cech-mentalnosci-polskiej-ktore-ograniczaja-nasz-potencjal>, 21.01.2015.

⁵ Ibidem.

społeczeństwie wypełnione przeróżnymi negatywnymi cechami, często prowadzi człowieka do walki między powinnością (drogą narzucaną przez środowisko), a własnymi pragnieniami. Powodując życiowe zagubienie, zaburzenia emocjonalne, bądź znaczny spadek poziomu i sensu życia.

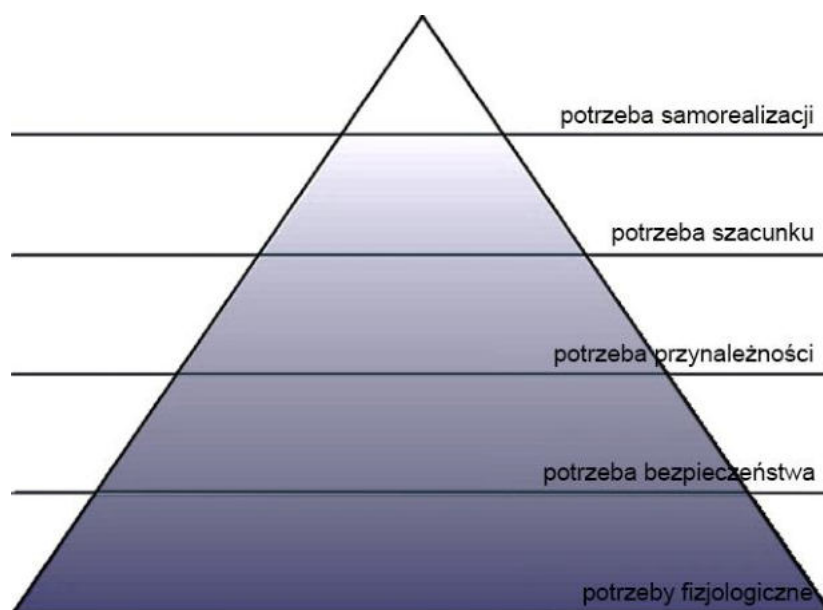
Psycholog Anna Rowley zwraca uwagę, że najważniejszą cechą jaką powinno się umacniać i utrwaląć, jest odporność psychiczna. Szybko zmieniający się współczesny świat, wymusza na ludziach konieczność ciągłej adaptacji, do często przekształcających się zewnętrznych okoliczności. Ludzkie nastoje są zbyt ulotne, a nauka radzenia sobie z napotykanymi przeciwnościami, pozwala na odpowiednie i zadowalające życie wśród sukcesów. Stałe mierzenie się z doświadczeniami - raz przyjemnymi a raz pełnymi bólu i dyskomfortu – wymaga siły, podnoszenia się po upadku, przewyciężania depresji oraz znajdowania motywacji do działania. Specjaliści z dziedziny psychologii twierdzą, że odporność psychiczna jest umiejętnością, która można rozwijać, a nie wrodzoną zdolnością, posiadaną od narodzin. Współcześnie coraz częściej prowadzone są zajęcia dla dzieci, starszych wzmacniające ich odporność psychiczną. Opanowuje się na nich radzenie sobie ze stresem, komunikowanie się, rozwiązywanie emocjonalnych problemów. W tym celu wykorzystywane są popularne obecnie narzędzia jak joga czy storytelling oraz ze zwiększonym stopniem skuteczności, lecz mniej znana metoda, która jest głównym elementem mojej pracy, czyli arteterapia. Kształtowana samoświadomość, pomaga uporać się, oderwać od negatywnych stanów emocjonalnych i skoncentrować na tym co ważne. Odporność psychiczna wpływa na wszystko, między innymi na stan psychiczny, fizyczny, zdolność rozwiązywania problemów i daje możliwość lepszego i bardziej świadomego radzenia sobie w życiu.⁶

2.3. Potrzeby

W psychologii budowano różne definicje potrzeb. Mimo różnorodności definicji i klasyfikacji potrzeb można zgodzić się z twierdzeniem, iż potrzeba jest czynnikiem dynamizującym zachowanie ludzi, jest źródłem aktywności człowieka. Na użytek tego opisu skorzystam z teorii potrzeb Maslowa. Według niego potrzeby ludzkie ułożone są w strukturze hierarchicznej, gdzie zaspokojenie potrzeb niższego rzędu prowadzi do pojawienia się potrzeb wyższego rzędu. Wymienia on następujące potrzeby podstawowe: fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości oraz potrzeby wyższe: uznania (szacunku), samourzeczywistnienia, wiedzy i zrozumienie oraz estetyczne.

---

⁶ Informacje pochodzą ze strony internetowej Forsal.pl: <https://forsal.pl/lifestyle/nauka/artykuly/1127022,oto-kuczowa-cecha-ktorej-potrzebujemy-aby-odniesc-zyciowy-sukces.html>, 01.06.2018.

Rysunek 1. Piramida potrzeb Maslowa. Źródło: Encyklopedia Zarządzania Online: mfiles.pl/pl/index.php./Piramida_Maslowa.

Potrzeby:

- *samorealizacji – wyrażają się w dążeniu człowieka do rozwoju swoich możliwości, spełniania swojego potencjału, posiadania celów, potrzeby harmonii i piękna, potrzeby wiedzy, rozumienia, nowości;*
- *szacunku – potrzeba uznania i prestiżu we własnych oczach i w oczach innych ludzi, zaufanie do siebie, poczucie własnej wartości, kompetencja, poważanie;*
  - *przynależności – występują w usiłowaniach przezwyciężenia osamotnienia, alienacji i obcości, tendencji do nawiązywania bliskich intymnych stosunków, uczestnictwa w życiu grupy;*
- *bezpieczeństwa – wyrażają się w potrzebie opieki i oparcia, zależności, protekcji, wolności od strachu, pobudzają do działania, zapewniając nienaruszalność, ujawniają się gdy dotychczasowe nawyki okazują się mało przydatne;*
- *fizjologiczne – gdy nie są zaspokojone, dominują nad wszystkimi innymi potrzebami, wypierają je na dalszy plan i decydują o przebiegu zachowania człowieka, np.: jedzenie, woda, tlen, sen, brak napięcia.*

Wymieniając potrzeby w układzie hierarchicznym, Maslow jasno podkreśla, że niemożliwe jest spełnienie kolejnej potrzeby bez zaspokojenia wcześniejszej. Czy ma on jednak rację? Jest to kwestia sporna. Wielu ludzi zgadza się z tym podziałem i przyjmuje go jako uniwersalny pogląd, jednak warto się zastanowić, czy rzeczywiście tak jest. Przykładowo, czy aby rozpocząć samorealizację, trzeba wcześniej poczuć się uznanym, nawiązać kontakty z innymi ludźmi czy żyć stabilnie? Z pewnością nie. Dla każdego z nas hierarchia potrzeb Maslowa może ułożyć się w zupełnie inny sposób i spełniać potrzeby w odpowiadającym nam stopniu. Oczywiście, warto traktować ją jako rodzaj podpowiedzi, wskazówki, ale nie powinna być to dla nas jedyną drogą do spełniania, gdyż może się okazać, że na przykład do uzyskania odpowiedniej dla nas pozycji w społeczeństwie wcale nie będziemy potrzebowali przyjaźni. Nie można więc stwierdzić, że hierarchia potrzeb Maslowa jest bezbłędna, każdy człowiek jest bowiem inny i powinien dostosować ją do swoich potrzeb oraz wymagań. Dopiero wtedy nabierze głębszego sensu i rzeczywiście pomoże w osiągnięciu kolejnych celów.

Geetu Bharwancy twierdzi, że najcenniejszym elementem w życiu człowieka jest bezpieczeństwo emocjonalne, zwane inteligencją emocjonalną. Obejmuje ono zestaw najważniejszych umiejętności, których człowiek potrzebuje, aby przetrwać i cieszyć się pełnią życia. Jest to źródło informacji, motywacji i porozumienia, wykorzystujące siłę emocji. Posiadając tę inteligencję, człowiek potrafi określić swoje

uczucia, jest kreatywny, z lekkością określa zagrożenia, nawiązuje stosunki międzyludzkie i darzy poszczególne jednostki odpowiednim zaufaniem. Według Candance Petra, emocje stanowią spoiwo, które w materialnym świecie utrzymuje razem komórki organizmu, zaś w świecie duchowym łączy ze sobą grupy ludzi i społeczeństwo. Z kolei Eric Jensen uważa, że ludzie wszędzie na całym świecie doświadczają tych samych emocji. Uczucia są podzbiorem wszystkich stanów umysłu, jak głodu, nadziei, rozczarowania i mnóstwa innych. Uczucia to wyuczone reakcje człowieka ukształtowane przez kulturę, w jakiej się wychował, czyli rodzinę, rówieśników, społeczeństwo.⁷

2.3.1. Dzieci

Dzieciństwo jest kluczowym etapem w życiu człowieka. Jest czasem tworzenia się człowieka. Na jego kształt, obraz i jakość ma duży wpływ poziom i możliwości rozwojowe, zaspokojenie potrzeb, środowisko życia. Dziecko na tym etapie powinno mieć zapewnione bezpieczeństwo i szczególną pomoc w eksplorowaniu świata. Potrzebuje wskazania pierwszych kroków zachowania się w różnych sytuacjach i nauki odróżniania podstawowych pojęć jak dobro czy zło. W ten sposób uczy się odpowiednich wartości życia.

Najczęstsze problemy pojawiające się w wieku dziecięcym to:

- skłonności do agresji;
- tendencje aspołeczne, ujawniające się w skłonnościach do izolacji i unikania kontaktów z otoczeniem brak pewności siebie ;
- rozkapryszenie;
- nadmierna nieśmiałość ;
- przejawianie skłonności nerwicowych przyjmujące formę nieuzasadnionych obaw i lęków;
- skłonności do narzucania swojej woli otoczeniu.

Zaś potrzeby wynikające z problemów są następujące:

- bezpieczeństwa;
- bliskiego związku;
- pozytywnych wzorców;
- kontaktów społecznych;
- własnego działania;
- akceptacji, przynależności grupowej;
- nowych przeżyć;
- estetyczne i poznawcze – kontakt z wytworami kultury.⁸

2.3.2. Młodzież

Czas nastoletni to faza przejściowa w drodze do dorosłości. Jest etapem mającym duży wpływ na dalszy rozwój psychiczny, społeczny, fizyczny, na jego edukację i przyszłą karierę. Na tym etapie

---

⁷ Arteterapia i twórczość w przestrzeni psychospołecznej, A. Stefańska (red.), Poznań – Kalisz 2015, s. 34.

⁸ Arteterapia i twórczość w przestrzeni psychospołecznej, A. Stefańska (red.), Poznań – Kalisz 2015, s. 34-35.

również szczególnie ważne jest wsparcie najbliższych i otoczenia. Problemy, z którymi boryka się najczęściej młodzież to:

- problemy okresu dojrzewania
  - biologiczne (zmiana w wyglądzie)
  - społeczne (kłopoty w kontaktach interpersonalnych, poczucie braku zrozumienia)
  - psychiczne (niepokój, duże napięcie wewnętrzne)
- problemy związane z własną osobowością
  - adaptacyjne
  - niska tolerancja na frustracje
- problemy z systemem wewnętrznej kontroli, podejmowanie nieprzemyślanych i ryzykownych działań.

Potrzeby wynikające z problemów:

- samoakceptacji;
- akceptacji;
- zrozumienia;
- własnej wartości i bezpieczeństwa;
- konstruktywnych wzorców;
- wskazówek, informacji dotyczących dojrzewania;
- samodzielności i autonomii;
- radzenia sobie w trudnych, stresujących sytuacjach.⁹

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

O rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną decydują zasadniczo te same prawidłowości i mechanizmy, które odnoszą się do ludzi pełnosprawnych. Zatem można ich wspomagać w różnych zakresach, jedynie proces działań charakteryzuje się większą złożonością. Szczególnie ważne dla osób z niepełnosprawnością intelektualną są relacje międzyludzkie. Potrzebują większej uwagi, obecności drugiego człowieka i dodatkowego wsparcia. Jakość więzi decyduje o metodzie percepcji, interpretowania, definiowania i przeżywania trudności, z jakimi zmaga się osoba z niepełnosprawnością. Istotne jest, aby osoba z ograniczoną sprawnością w relacjach z innymi, nie była sprowadzana do roli przedmiotu, lecz aby działała aktywnie. W pewnym sensie każdy człowiek funkcjonuje pod względem przypisywanych do niego oczekiwań. Wraz z rozwojem oczekiwania rosną i poszerzają swój zakres doświadczeń, wykazując, że osoby niepełnosprawne intelektualnie posiadają znacznie większe zdolności, niż można by się spodziewać. Stwarzając szersze możliwości ich udziału w życiu społecznym, tworzymy idealne warunki, dzięki którym osoby z niepełnosprawnością są w stanie więcej osiągnąć. Niezbędnym warunkiem jest duża różnorodność stosowanych działań. Najczęstsze problemy towarzyszące osobom z niepełnosprawnością intelektualną są:

- izolacja społeczna;
- poczucie winy i wstydu, niewydolności;

---

⁹ G. Miller, Arteterapia nastolatków, Arteterapia – podręcznik, Gdańsk 2014, s. 288-289.

- stany stresowe, frustracyjne, lęki;
- nieprawidłowy stosunek do siebie i innych ludzi, do życia i świata;
- obawy przed osobami obcymi i ich niekorzystnymi reakcjami;
- trudności z rozpoznaniem sytuacji społecznych, nie potrafią dostrzec relacji między ich elementami;
- zaburzenia mowy, wady i nieprawidłowe sposoby komunikowania się.

Potrzeby wynikające z problemów to:

- potrzeba bezpieczeństwa;
- edukacji;
- niezależności, samodzielności;
- poczucia własnej wartości;
- samorealizacji;
- zrozumienia, kontaktu z innymi.¹⁰

2.4. Skutki

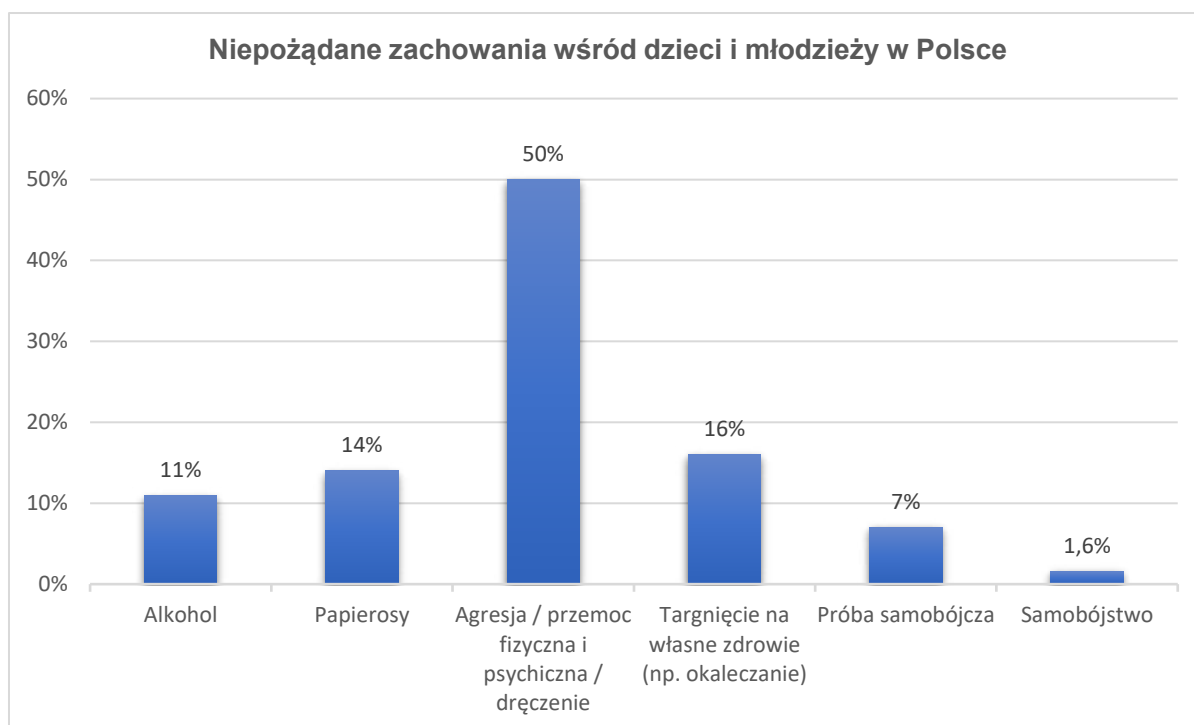
Niezaspokojenie potrzeb człowiek powoduje niepożądane skutki. Rodzą się problemy społeczne jak: bezdomność, bezrobocie, wykluczenie (np. niepełne uczestnictwo osób z niepełnosprawnościami w życiu społecznym i zawodowym), nierówności społeczne, patologie społeczne, przemoc, choroby cywilizacyjne, starzejące się społeczeństwo i wiele innych. W walce z nimi podejmowane i opracowywane są różne działania zapobiegawcze, jednakże nie zawsze skuteczne.

Najczęściej najbardziej poszkodowaną grupą są najmłodsi, gdyż znajdują się na etapie poznawania świata i samego siebie. Przyjmują wszystkie bodźce ze środowiska w którym funkcjonują, gdyż dopiero rozwija się u nich zdolności poznawcze. Potrzeby u dzieci czy młodzieży stanowią źródło podejmowania różnych form aktywności. Niezaspokojenie ich oraz powiązane z nimi stany na przykład frustracji, wywołują tworzenie się różnych zaburzeń w zachowaniu, nieprzystosowanie społeczne oraz trudności wychowawcze. Rozwój może przebiegać nieprawidłowo, niosąc ze sobą problemy i trudności, zaburzające egzystencję życia.

Dzieci i młodzież w tym trudnym okresie rozwojowym, są wrażliwi na bodźce środowiska. Często ten czas obfituje w trudne życiowe zdarzenia, duże uzależnienie poczucia własnej wartości od opinii innych, rówieśników, kryzysy tożsamości. Występuje duży kontrast między narażeniem na czynniki ryzyka, a wsparciem np. rodziny, w którym ryzyko znaczenie przewyższa wsparcie. Często pozostawienie samym sobie, zbyt duże wewnętrzne zamknięcie z własnymi emocjami, może doprowadzić do poważnych skutków, nawet do targnięcia na własne życie, niekoniecznie świadome, jedynie z pragnienia zwrócenia na siebie uwagi i zrozumienia.

---

¹⁰ Arteterapia i twórczość w przestrzeni psychospołecznej, A. Stefańska (red.), Poznań – Kalisz 2015, s. 186-188.

Wykres 2. Niepożądane zachowania wśród dzieci i młodzieży.

Źródło: CBOS (Centrum Badań Opinii Społecznej), ISSN 2353-5822, Nr. 104/2019, sierpień 2019. J. Włodarczyk, K.Makaruk, P. Michalski, M.Sajkowska, Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci, Raport z badań, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1776598,1,polowa-nastolatkow-doswiadcza-przemocy-co-szosty-sie-okalecza.read>, warszawa 2018.

Szczególnie ważnym elementem przeciwdziałania niepożądanym problemom społecznym jest ich zdiagnozowanie, czyli określenie i świadomość tego z czym tak naprawdę walczymy. Aby skutecznie ochronić najmłodszych przez krzywdą, konieczna jest wiedza o rodzaju źródła zaistniałego problemu i jego dalszych konsekwencji. Dzięki temu jest możliwość trafnego sformułowania planu działania profilaktycznego oraz udzielenia odpowiedniej pomocy.¹¹

3. Arteterapia

Sztuka towarzyszy człowiekowi już od prehistorii poprzez między innymi malowidła naskalne, przedstawiające różnorodne sceny z dzikimi zwierzętami, polowaniami. Przyglądając się baczniej możemy przyjąć, że rysunki były pewną formą radzenia sobie ze strachem, uwydatnieniem zadowolenia z siebie czy podkreśleniem swojej pozycji. Przez szereg wieków w celu terapii stosowano liczne obrzędy, rytuały w których główną rolę odgrywały śpiewy, tańce, instrumenty czy rysunki na różnych powierzchniach oraz ciałach.¹² Arteterapia stosowana jest w celach diagnostycznych, rozwojowych oraz profilaktycznych. Szczególnie poleca się ją osobom wykazującym rozmaite dolegliwości natury psychicznej, ludziom z zaburzeniami lękowymi, depresją, problemami z komunikacją werbalną, nerwicą,

¹¹ M.Sajkowska, Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci, „Przemoc, próby samobójcze, samookaleczenia – alarmujące wyniki najnowszego badania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę”, <https://fdds.pl/przemoc-proby-samobojcze-samookaleczenia-alarmujace-wyniki-najnowszego-badania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile/>, 13 grudzień 2018.

¹² W. Kabat, Nauczanie przez sztukę jako metoda wychowawcza i terapeutyczna dzieci zdrowych oraz dotkniętych niepełnosprawnością intelektualną, „Zbliżenia Cywilizacyjne”, tom 12, Toruń 2016, s. 64.

uzależnieniami lub przeróżnymi traumami. Terapia sztuką jest również przydatna u osób z niepełnosprawnością intelektualną, dzieci z problemami emocjonalnymi, również może stanowić formę odprężającą i uwalniającą od napięcia.

3.1. Definicja

Na termin „arteterapii” składają się dwa elementy: „arte”, który pochodzi od słowa „ars”, oznaczającego sztukę i znaczy „doskonale, po mistrzowsku” oraz „terapia”, które pochodzi od greckiego słowa „therapeuín” i oznacza ono „opiekować się, oddawać cześć”, a w szerszym kontekście oznacza także „leczyć”. Połączenie tych dwóch komponentów w wolnym tłumaczeniu może brzmieć „leczyć sztuką”.¹³

Nie ma jednej definitywnej definicji arteterapii, określana jest na wiele różnych sposobów, przyjmując różnorodne jej kategorie. W takim klasycznym ujęciu arteterapia najczęściej oznacza wszelkie formy i metody pomocy terapeutycznej, przy których wykorzystuje się różne dziedziny sztuki: malarstwo, rysunek, literaturę, muzykę, taniec, dramę. Najkrócej definiuje się ją jako terapię za pomocą sztuki, jako wyspecjalizowaną, komplementarną formę psychoterapeutyczną, wykorzystującą wytwory sztuki do poprawy kondycji fizycznej i psychicznej jednostki. Arteterapia jest działaniem skierowanym na człowieka i jego środowisko. Zmierza do poprawy jakości życia i ma na celu przywrócenie oraz potęgowanie zdrowia.¹⁴ Jak określiła również doktor Wita Szulc z Uniwersytetu Wrocławskiego: „Sztuka wszakże nie jest synonimem w tym sensie, że wszelka aktywność artystyczna jest zdrowiotwórcza. Tym, co decyduje o walorach terapeutycznych sztuki, jest możliwość wykorzystania jej w komunikacji międzyludzkiej – sztuka może służyć jako niewerbalny komunikat, być mową symboliczną”.¹⁵ W tym ujawnia się wyjątkowość arteterapii, że jej działaniami można pomóc każdemu człowiekowi, gdyż nie ma określonej grupy docelowej. Skierowana jest do wszystkich ludzi, niezależnie od ich stanu fizycznego, psychicznego czy intelektualnego.

Poprzez sztukę, a więc malowanie, taniec i ruch, doświadczanie dźwięków i muzyki – pracuje się nad tematami aktualnymi i ważnymi dla pacjenta / klienta, rozwija osobowość, pogłębia samoświadomość. Jest to również metoda terapeutyczna, która sprzyja wsparciu osób leczących się psychiatrycznie, onkologicznie, kardiologicznie i innych. Arteterapia pomaga odnaleźć motywację do życia i pracować na własnym potencjale i mocnych stronach. Może przebiegać indywidualnie lub grupowo w formie warsztatów, grup rozwojowych, terapeutycznych. Istotne jest to, że aby korzystać z dobrodziejstw arteterapii, nie trzeba mieć umiejętności artystycznych. Badania wykazały, że działania artystyczne dają większe pole do przepracowania własnych problemów w bezpiecznej atmosferze, rozwijając tym samym potencjał i kreatywność, ucząc rozpoznawania, nazywania i wyrażania własnych emocji oraz komunikowania się z otoczeniem w sposób asertywny, w szacunku do siebie i innych.

---

¹³ A. Chmielnicka-Plaskot (red.), *Aktywność twórcza w edukacji i arteterapii*, Warszawa 2010, s. 114.

¹⁴ W. Karolak, *Arteterapie. Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce*, Warszawa 2014, s. 9.

¹⁵ W. Karolak, *Arteterapie. Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce*, Warszawa 2014, s. 10.

Według Amerykańskiego Konsorcjum Arteterapii – Arteterapia „jest zawodem związanym ze zdrowiem psychicznym. Stosuje proces twórczy w powstaniu wytworu artystycznego. Celem tych działań jest poprawa i wzmocnienie fizyczne, mentalne, emocjonalne samopoczucia klienta w każdym wieku. Badania w tym obszarze potwierdzają, że kreatywny proces twórczy angażuje auto-ekspresję, pozwalającą ludziom rozwiązywać konflikty i problemy, rozwijać interpersonalne umiejętności, problemy z zachowaniem, zmniejszać stres, polepszać poczucie własnej wartości i samoświadomości, osiągnąć wgląd.” (AATA 2012)¹⁶

Rosyjski lekarz Aleksander Mudrow, nawiązując do starożytnej filozofii Platona i Cyncerona – napisał, że „Znając wzajemne oddziaływanie duszy i ciała trzeba wiedzieć, że są duchowe lekarstwa, które leczą ciało. Takim lekarstwem jest sztuka. Sztuką - smutnego pocieszysz, zdenerwowanego – uspokoisz, opryskliwego przestraszysz, tchórzliwego – uczynisz śmiałym, skrytego – otwartym, zuchwałego – pokornym. W sztuce zawarta jest siła ducha, która jest w stanie zwyciężyć cielesny ból, nostalgię, wewnętrzny niepokój”. Powyższa wypowiedź idealnie przedstawia istotę arteterapii.

Rysunek 2. Schemat ukazujący arteterapię (pojęcie arteterapii, problemy ludzkie, metody arteterapii, skutki działań arteterapii).
 Źródło: Opracowanie własne.

¹⁶ Informacje pochodzą ze strony internetowej Sensarte Centrum Arteterapii: <https://sensarte.pl>

3.2. Formy arteterapii

3.2.1. Grupowa

Praca grupowa polega na wykonywaniu różnych bądź tych samych zadań przez kilka osób. Grupy mogą być tworzone celowo lub powstawać samorzutnie.¹⁷

W grupowych działaniach w formie spotkań terapeutycznych, ważne jest wsparcie grupy oraz jej aktywność. Dzięki niej praca w grupie staje się przyjemniejsza, pozwala nawiązywać nowe kontakty oraz walczyć ze swoimi lękami. Poprzez terapie grupowe uczymy się współpracy, nawiązywania relacji, szukania wzajemnego porozumienia oraz budujemy zaufanie. Arteterapia nie tylko przeznaczona jest osobom z ubytkami zdrowotnymi, lecz również osobom zdrowym pełniąc funkcję profilaktyczną¹⁸.

3.2.2. Indywidualna

Prowadzone są zadania arteterapeutyczne specjalnie przygotowane, przeznaczone dla konkretnej jednostki. Dobrane są tak, aby korygowały jej zaburzone sfery w sposób indywidualny.¹⁹

Występują przypadki wyjątkowe, gdzie człowiek borykający się z problemem natury emocjonalnej, psychologicznej, potrzebuje szczególnej uwagi i indywidualnego procesu działań. Osoba taka w zajęciach grupowych może odczuwać wewnętrzne blokady, które wręcz nasilają jej problemy. Często dopiero przez sztukę jest w stanie się otworzyć i uświadomić sobie podłoże swoich problemów, co zazwyczaj jest początkiem pozytywnych zmian. Zajęcia dla indywidualnej jednostki, mogą być bezcenne, bo tylko wtedy terapeuta może jej pomóc, postawić diagnozę i znaleźć rozwiązanie. Podczas zajęć indywidualnych, gdy osoba otworzy się wewnętrznie i blokady emocjonalne zaczną słabnąć, w dalszym etapie można wprowadzać ją w zajęcia grupowe, aby w znaczniejszy sposób wyzbyć się problemu poprzez świadomość wsparcia innych i wzmocnienie osobowości.

3.3. Metody arteterapii

Udział w zajęciach arteterapeutycznych pozwala poczuć swobodę, bez jakiegokolwiek przymusu. Jest pewną formą ucieczki od nudnej rzeczywistości. Różnorodność działań arteterapii umożliwia dostosowanie ich pod konkretną jednostkę. Poniżej przedstawię najpopularniejsze metody arteterapii.

3.3.1. Sztuki plastyczne (malarstwo, rysunek, rzeźba, grafika)

Sztuka plastyczna jest procesem twórczym. W arteterapeutycznym malowaniu, rysowaniu, rzeźbieniu, projektowaniu, twórca może dać sobie poczucie wolności. Wydobywa pozytywne, rozwijające właściwości i czerpie ze swojej wewnętrznej fantazji, albo z wytworów analitycznych procesów myślowych, organizując je w ostateczny wyraz na płótnie, ścianie bądź innych specjalnie przygotowanych powierzchniach czy narzędziach. W trakcie styczności z kolorem, fakturą, konsystencją

---

¹⁷ M.Nawrot, E.Kopij, E.Suska, A.Woroniuk, A.Kuczyńska, Klasyfikacja rodzajów, metod, technik i form terapii zajęciowej, Gdańsk 2005, s. 4.

¹⁸ B. Łoza, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Arteterapia, cz. 1, Warszawa 2014, s. 13.

¹⁹ M.Nawrot, E.Kopij, E.Suska, A.Woroniuk, A.Kuczyńska, Klasyfikacja rodzajów, metod, technik i form terapii zajęciowej, Gdańsk 2005, s. 4.

farby, bądź gliny pobudzana jest pamięć sensoryczna oparta na zmysłowych doświadczeniach. Wówczas autor pracy otrzymuje dostęp do pamięci długotrwałej, w tym również do treści zawartych w podświadomości. W całym procesie twórczym szczególnie ważne jest doświadczenie siebie. Dążenie za doświadczeniami ujawniającymi się podczas eksploracji swojego wewnętrznego „Ja”. Celem sesji malarskiej, rysunkowej, rzeźbiarskiej bądź graficznej może być uzyskanie dostępu do własnych potrzeb, wydobywanie trudnych do sprecyzowania osobistych marzeń i celów, bądź dotarcie do założeń kluczowych utrudniających samorealizację. Podczas na przykład malowania twórca doświadcza stanów emocjonalnych, mogących posiadać różne natężenie. Doświadczane emocje mogą prowadzić do uczucia euforii jak i przejmującego smutku. Wszystkie mają prawo zaistnieć i wybrzmieć, bez oceniania. Twórca w czasie procesu terapii sztuką plastyczną poddaje się autorefleksji, doświadcza rozładowania uczuć (katharsis), wzrostu zaufania do siebie i zwiększenia poczucia akceptacji.²⁰

Zdjęcie 1. Arteterapia dzieci - rysunek i malarstwo.
Źródło: <https://jasnapolska.pl/katalog/17816/arteterapia-terapia-poprzez-rysunek-taniec-dzwiek-kamertonoterapia-arte/>

Zdjęcie 2. Arteterapia dzieci - rzeźba
Źródło: <http://przedszkole.swieciechowa.pl/290.html>

Zdjęcie 3. Arteterapia młodzież – malarstwo, grafika
Źródło: <https://sensarte.pl/arteterapia-w-pracy-z-grupa/http://przedszkole.swieciechowa.pl/290.html>

²⁰ M. Pająk, Malarstwo w arteterapii, 2018, Sensarte Centrum Arteterapii, <https://sensarte.pl/malarstwo-w-arteterapii/>, 20.03.2018.

Arteterapia, część 1, B. Łoza, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Warszawa 2014, s. 150-165.

Aktywność twórcza w edukacji i arteterapii, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Warszawa 2010, s. 118.

3.3.2. Muzykoterapia

Muzykoterapia polega na zastosowaniu dźwięku w celu wspierania zdrowia, rozwoju i dobrostanu człowieka. Muzyka w terapii pełni wiele zadań, między innymi pobudza psychoruchowo, pomaga w radzeniu z trudnymi emocjami, niweluje lęk, pobudza rozwój umysłowy dziecka, wyobraźnię i kreatywność. Muzyka pozwala uwolnić kłębiące się w nas uczucia i wyrazić emocje. Pomaga również zbudować nowy obraz siebie i podnieść własną samoocenę. Za pomocą szerokiej gamy właściwości terapeutycznych muzyki, ten rodzaj terapii może pełnić rozmaite funkcje:

- Usprawnia utraconą sprawność psychoruchową i psychomotorykę
- Zaspokaja potrzebę ruchu
- Uczy poznawać i rozumieć swoje ciało, zwiększa świadomość ciała
- Stymuluje do aktywności
- Uczy samoakceptacji
- Pomaga rozumieć i nazywać swoje emocje (rozwój inteligencji emocjonalnej)
- Rozwija potencjał twórczy i zachęca do samopoznania
- Redukuje stres, łagodzi lęk i niepokój
- Rozwija zainteresowania, kreatywność
- Wspomaga indywidualny rozwój
- Poprawia zdolność integracji z grupą, relacje z ludźmi

Muzykoterapia dzieli się na aktywną, gdzie uczestnik zajęć działa poprzez tworzenie muzyki oraz receptywną, która polega głównie na jej słuchaniu i doświadczaniu. Jednymi z najbardziej przydatnych technik są: śpiew, słuchanie muzyki, gra na instrumentach, w tym improwizacje, ćwiczenia muzyczno-ruchowe, techniki relaksacyjne.²¹

Zdjęcie 4. Muzykoterapia dzieci niepełnosprawnych intelektualnie
Źródło: <http://przedszkole.swieciechowa.pl/290.html>

Zdjęcie 5. Muzykoterapia dzieci niepełnosprawnych intelektualnie
Źródło: fot. Tomasz Nessing, <https://psoni.zory.pl/?p=959>

²¹ Arteterapia, część 1, B. Łoza, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Warszawa 2014, s. 204.

E. Michalska, Muzyka i ruch w arteterapii, 2018, Sensarte Centrum Arteterapii, <https://sensarte.pl/muzyka-i-ruch-w-arteterapii/>, 03.10.2018.

3.3.3. Choreoterapia

Ta metoda pracy terapeutycznej wykorzystuje ekspresję ruchową do wspomagania emocjonalnej i fizycznej integracji. Choreoterapia czerpie z terapeutycznych walorów tańca. Wspiera proces poznawania siebie i akceptacji własnego ciała. Pomaga radzić sobie z emocjami i doświadczać ich w bezpiecznych warunkach. Wyzwala spontaniczność i twórczą energię, uczy technik skutecznej komunikacji. Otwiera na świat doświadczeń i potrzeb, zarówno własnych, jak i innych ludzi. Usprawnia ciało w znacznym stopniu redukując stres. Daje możliwość w niekonwencjonalny i skuteczny sposób utrzymać dobrą formę psychofizyczną. Zajęcia mogą odbywać się w formie ćwiczeń usprawniających ciało – wzmacniających i rozciągających mięśnie poszczególnych partii ciała, ćwiczeń muzyczno-ruchowych, tańca, improwizacji tanecznej, bądź ćwiczeń oddechowych i relaksacyjnych.

Zuzanna Pędzich z Independance Centrum Terapii Tańcem i Ruchem wyjaśnia, że: „Punktem wyjścia choreoterapii jest założenie, że taniec jest metaforą życia, a wchodząc w ruch, pokazujemy życie”. Ruch jest więc traktowany jako język. Dzięki obserwacji, analizie ruchu i powiązaniu go z cechami osobowości można pomóc m.in. osobom, z którymi kontakt werbalny jest utrudniony. Metoda ta pomaga osobom z zaburzonym obrazem własnego ciała, czyli cierpiących na anoreksję, dotkniętych w przeszłości przemocą. Choroba czy traumatyczne doświadczenia przekładają się na ruch. Widać to dokładnie w przypadku chorych na depresję, którzy mają płytki oddech i nie chcą się ruszać. Z tej formy terapii mogą także korzystać osoby niekontrolujące agresji, bo taniec daje poczucie kontroli nad ciałem. Pomaga przezwyciężyć lęk i samotność.²²

Zdjęcie 6. Choreoterapia dzieci
Źródło: <http://www.res-bona.pl/zdrowie/terapia-przez-dzialania-artystyczne-choreoterapia/>

Zdjęcie 7. Choreoterapia młodzieży
Źródło: <http://iskra.edu.pl/?p=1566>

²² M. Olejniczak, Choreoterapia – lecznicza terapia tańcem i ruchem dla każdego, 2015, <https://www.poradnikzdrowie.pl/zdrowie/metody-alternatywne/choreoterapia-lecznicza-terapia-tancem-i-ruchem-dla-kazdego-aa-sRUC-PJhk-5gHF.html>, 27.03.2015. Arteterapia, część 1, B. Łoza, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Warszawa 2014, s. 213.

3.3.4. Land art

Metoda land art.'u inaczej zwana metodą sztuki ziemi. Jej działania wykorzystują dary natury, na przykład gałązki, szyszki, liście, piasek. Pozwala nawiązać kontakt z przyrodą, obcować z kształtem, fakturą czy kolorem materiałów dostępnych na ziemi. Ma właściwości relaksacyjne, odprężające, daje możliwość spędzenia czasu w harmonii z samym sobą. Integracja i poznanie przyrody kształtuje wrażliwość na jej piękno i jednocześnie na drugiego człowieka.²³

Zdjęcie 8. Landart z wykorzystaniem Bodypainting,
Źródło: <https://faktyoswiecim.pl/fakty/bodypainting-jako-arteterapia-foto/>

Zdjęcie 9. Landart młodzież,
Źródło: <https://sensarte.pl/tag/land-art/>

3.4. Diagnoza, rozwój i profilaktyka

3.4.1. Dzieci

Od XX wieku coraz częściej zaczęto przyglądać się roli sztuki w życiu dziecka. Dziecięce rysunki poddawano głębokim analizom i interpretacjom. Zainteresowanie twórczością plastyczną najmłodszych pojawiło się już w XIX wieku. Znany historyk sztuki C. Ricci w 1887 roku wprowadził jako pierwszy, termin „sztuka dziecka”.²⁴ Prowadził on liczne badania, głównie przy współpracy z E. Cook oraz J. Ruskinem, dzięki którym udowodnili, że rysunek kształtuje osobowość dziecka.

Według profesor Ireny Wojnar, która zwraca uwagę na to, że obcowanie ze sztuką, z twórczością artystyczną korzystnie wpływa na rozwój, na możliwości lepszej komunikacji i zrozumieniu siebie.²⁵ Teoretycy pedagogiki kultury stwierdzili, że dziecko lepiej się rozwija, gdy jest w ciągłym kontakcie z kulturą niż rówieśnik pozbawiony tej sposobności, gdyż dzięki temu może tworzyć nowe wartości.²⁶

Dzieci są osobami, które nadzwyczaj dobrze reagują na terapię przez sztukę. Maluchy dzięki arteterapii stają się spokojniejsze, pozbawiają się napięć i przeróżnych blokad emocjonalnych. Twórcze podejście do życia jest u dzieci stanem naturalnym. Zadaniem dorosłych jest pielęgnacja tego stanu – rozwijanie, inspirowanie i wzbogacanie kreatywności. Zarówno badania naukowe, jak i doświadczenia wielu terapeutów, potwierdzają, że poprzez szeroko pojętą arteterapie, dzieciom znacznie łatwiej jest

²³ W. Karolak, Arteterapie. Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce, Warszawa 2014, s. 233.

Arteterapia, część 1, B. Łoza, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Warszawa 2014, s. 261.

²⁴ M. Lizęga, Rysunki dziecięce w kontekście powstawania wytworu, [w:] Z. Tarkowski, G. Jarzębowska (red.), Człowiek wobec ograniczeń: niepełnosprawność, komunikowanie, diagnoza, terapia, Lublin 2002, s. 257.

²⁵ I. Wojnar, Estetyka i wychowanie, Warszawa 1970.

²⁶ Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Podręcznik pedagogiczny, Warszawa 2006.

wyrazić swoje przeżycia i emocje – robią to za pomocą gry na instrumencie muzycznym, tańca, słowa lub rysunku. To wzbogaca ich wyobraźnię, a wytwory sztuki stają się bogatym źródłem informacji o jego przeżyciach. J.M. Erikson zauważa, że twórcza aktywność może pozostać na całe życie źródłem rozwoju i wzrostu.²⁷

Twórczość dzieci, ich rysunki, malowidła postrzegane są jako mało znaczące bazgroły, przez które dziecko się bawi, relaksuje wykonując różne ruchy. Dzieci jak najwcześniej powinny być wprowadzanie w działania sztuki. W wieku niespełna dwóch lat sięgając po narzędzia rysunkowe, dziecko reguluje nacisk mięśni dłoni i palców, jednocześnie je ćwiczy, gimnastykuje, wyrabia nawyk chwytu, co może pozytywnie wpłynąć na jego przyszłe umiejętności. Jednocześnie przez różnorodność form, kolorów, kształtów pracuje nad koordynacją ruchu i wzroku i pobudza swoją wyobraźnię. Między trzecim a siódmym rokiem życia dziecko wyraża swobodę ekspresji, jednakże już powyżej siódmego roku coraz bardziej skupia się na swojej pracy i jej celu.²⁸

3.4.2. Młodzież

Według badań prowadzonych już od kilku lat na temat sytuacji młodzieży w stosunku do środowiska, stwierdzono że ich zachowania nie są odpowiednio ukształtowane i dostosowane do aktualnego życia. Jedną z głównych przyczyn zakłóceń behawioralnych jest szybki rozwój technologiczny, globalizacja oraz wiele innych procesów obecnego świata. Te procesy sprzyjają ludzkiej izolacji, głównie dzieci „znikające” w wirtualnej rzeczywistości. Ich zdolności poznawcze, emocjonalne nie mają podstawy do wykształcenia się, nie potrafią one wyrazić różnych emocji, głównie złości, mają trudności z przeprowadzeniem rozmowy i otaczają je wewnątrz bariery. Dlatego coraz częściej spotykamy się z buntowniczymi zachowaniami, zaburzeniami emocjonalnymi, które ciężko zahamować²⁹.

Młodzi ludzie borykają się z tymi samymi problemami co dorośli. Starają się zrozumieć świat, a jednocześnie na niego wpływać. Najlepiej obrazuje to cytat Virginii Satir (1988): „Nastolatek to nie bestia. To człowiek próbujący odnaleźć się w świecie dorosłych, którzy sami chyba nie wiedzą, jak żyć”. Niepewność, pragnienie zrozumienia i akceptacji, bądź próby pogodzenia czynników wewnętrznych i zewnętrznych, a także codzienny stres – to wszystko doświadczenia, które każdy z nas napotyka w dorosłym życiu oraz wynosi z czasów funkcjonowania jako nastolatek. Potrzeba zachowania tożsamości w obliczu stabilizacji zmian emocjonalnych, fizycznych, poznawczych i społecznych wyróżnia wiek nastoletni od innych etapów życia.³⁰

Czasami młodzież okazuje w komunikacji zbyt skrajne lub przesadne wypowiedzi, mające na celu zaszokować rozmówcę i dać upust silnym emocjom. Nastolatki wykazują próby walki o zamknięcie okresu dzieciństwa, równocześnie buntując się przeciw dorosłości w dzisiejszym, skomplikowanym świecie. W ich zachowaniach kryje się człowiek, który próbuje nadać sens swojej tożsamości i doświadczeniom, szuka dla siebie miejsca w świecie, pragnąc potajemnie relacji z innymi i porządku.

---

²⁷ Informacje pochodzą ze strony internetowej Sensarte Centrum Arteterapii: <https://sensarte.pl>

²⁸ S. Popek. Aktywność twórcza dzieci i młodzieży, Warszawa 1988.

²⁹ Z. Tyszka, Rodzina we współczesnym świecie, Poznań 2002.

³⁰ G. Miller, Arteterapia nastolatków, Arteterapia – podręcznik, Gdańsk 2014, s. 285.

Okres dojrzewania, wpływ rówieśników, szkoła i wiele innych czynników stanowią dla nich źródło stresu. Inne złożone kwestie, jak życie w rodzinie i związane z nimi kryzysy, traumatyczne doświadczenia, problemy ze zdrowiem psychicznym i porażki także kształtują dorastającego człowieka. Podczas zajęć arteterapeutycznych wypowiedzi, sądy i odczucia nastolatków są często niekontrolowane, uproszczone, powierzchowne lub tajemniczo zaszyfrowane. Wówczas arteterapia jest płaszczyzną porozumienia, umożliwiającą udzielenie wsparcia i odkrycie sensu za pomocą twórczej ekspresji.³¹

W przypadku młodzieży arteterapia jest ważnym elementem metaforycznej i symbolicznej komunikacji, a także metodą odczytania emocji i problemów rozwojowych charakterystycznych dla tego trudnego wieku. Istotne jest to, iż proces twórczy w ramach terapii przez sztukę prowadzi do rozwoju wewnętrznego, którego celem jest dążenie przez jej różnorodne działania do osiągnięcia dojrzałości w trudnym okresie transformacji. Obrazy odnoszące się do tożsamości i przynależności, lęku przed porzuceniem, strachu przed utratą istniejących więzów, czy delikatnych stanów emocjonalnych i trudnych doświadczeń życiowych, są tworzone i analizowane przez nastolatków pod okiem terapeuty, aby mogli oni zrozumieć swój stan. Arteterapia oferuje liczne techniki i ćwiczenia, zapewniając bezpieczny, niewerbalny sposób komunikacji, w momencie gdy słowa okazują się niedostateczne. Integralne cechy procesu twórczego oraz naturalna łatwość, z jaką młodzi ludzie posługują się ekspresją artystyczną, sprawiają, że sztuka staje się cenną płaszczyzną porozumienia między nastolatkiem a środowiskiem w którym żyje.³²

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Osoby zmagające się z niepełnosprawnością z powodu swoich ograniczeń, mają poczucie bezużyteczności, ponieważ nie są zdolne do wykonywania wszystkich czynności. Borykają się z takimi myślami praktycznie każdego dnia, tracąc radość z życia i wiarę w marzenia. Tak się dzieje, gdy są odrzucane przez środowisko, w którym funkcjonują od dzieciństwa. Przywrócenie w małym człowieku wiary w możliwości wykonywania różnych aktywności, po wcześniejszym jej pozbawieniu, odgrywa znaczącą rolę w działaniach życia późniejszego. Często osoby z niepełnosprawnością czują się niepełnoprawnymi członkami społeczeństwa i mało wartościowymi ludźmi. Te uczucie wywołuje stosunek otoczenia, które izoluje i odtrąca osoby z „brakiem”. Strach przed pełnieniem różnych funkcji, na przykład artysty, wiąże się z opinią jaką wyda potencjalny towarzysz, obserwator z przyczyn niepełnosprawności – lęk przed tak zwanym efektem „do szuflady”. Ale kim jest artysta i komu można przypisać to miano? Jak stwierdził Stefan Szuman: „Artyści to ludzie, którzy wiele przeżyli, którzy przez swoje dzieła przekazują własne emocje innym, i którzy – wreszcie – trafiają do serc”.³³ Każdy biorąc działania twórcze w swoje ręce, ma prawo określić się artystą, każdy człowiek kierujący się powyższymi słowami, bez względu na predyspozycje fizyczne, psychiczne czy jakiegokolwiek inne.

Istotne w działaniach plastycznych jest możliwość komunikacji, przez tak zwaną wiedzę o kodach wizualnych, przez symbole czy metaforę. Aby być zrozumianym, nie trzeba się wypowiadać, ubierać w słowa myśli o własnych odczuciach. W szczególności sprzyja to w nawiązywaniu kontaktu z osobami

---

³¹ G. Miller, Arteterapia nastolatków, Arteterapia – podręcznik, Gdańsk 2014, s. 286.

³² G. Miller, Arteterapia nastolatków, Arteterapia – podręcznik, Gdańsk 2014, s. 300-301.

³³ R. Glotton, C. Clero, Twórcza aktywność dziecka, Warszawa 1985, s. 49

niepełnosprawnymi, które nie potrafią bezpośrednio wyrazić swoich uczuć bądź myśli. W ten sposób mają możliwość wypowiedzenia się oraz walki o własną emancypację.³⁴

Powyżej wspomniana metoda kodów wizualnych jest na tyle ważna w komunikacji, gdyż pozwala ona w większości przypadków przekazywać taką samą treść, co komunikaty wyrażane za pomocą słów. Najstarsze malowidła i rysunki ściennie, które znaleziono są jedynymi pozostałościami po naszych dalekich przodkach. Obrazy te nie są jedynie zestawami plam i linii. Przedstawiają one często pewne ważne kwestie, które odczytać można jednak jedynie znając kontekst. Kody wizualne w naszych czasach powstają całkowicie spontanicznie. Ludzie robią zdjęcia, nagrywają filmy, noszą wyróżniające się stroje, tworząc pewne kody wizualne, które przekazują nam komunikaty, ale by je poprawnie rozumieć potrzebne są odpowiednie mechanizmy percepcji, które pozwolą zrozumieć przekaz. Żyjemy w świecie obrazu, w którym kody wizualne napotykamy na każdym kroku. Znaki drogowe, oznaczenia toalet, ikony w komputerze – wszystkie zawierają w sobie pewien przekaz, który kojarzymy z obrazem i odczytujemy go bez potrzeby stosowania słów. Podstawową wadą kodów wizualnych jest problem ze znalezieniem odpowiedniego kontekstu, ponieważ w pewnych przypadkach obraz nie jest w stanie jasno przekazać komunikatu (choćby hieroglify, czy malowidła egipskie). Nie znając kontekstu nie potrafimy odczytać komunikatu, który ze sobą niosą, więc chcąc poznać przekaz należy poznać wcześniej kontekst.³⁵

Filozof i etyk Wojciech Chudy, który sam borykał się z niepełnosprawnością, określa osoby niepełnosprawne jako osoby z „brakiem”, czyli oznacza brak w sferze fizyczności, psychiki, ducha. Chudy przedstawia pewną koncepcję na temat tego, że „każdy z nas jest pewien sposób niepełnosprawny: Jesteśmy okaleczeni wszyscy, wszyscy bowiem jesteśmy narażeni na niedoskonałość i to bez względu czy jesteśmy niepełnosprawni czy nie. (...) Wszyscy niesiemy za sobą pewnego rodzaju brakowość: ci, którzy są niepełnosprawni i ci, którzy są zdrowi też są jakoś niepełnosprawni. W tym sensie niepełnosprawność jest naszą cechą istotną i nieodłączną, z którą się urodziliśmy i z którą dotrzemy do końca”³⁶. W porównaniu do ogólnej definicji niepełnosprawności w zupełności się od siebie różnią: „Niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnienie ról społecznych (...)”³⁷.

Osoby niepełnosprawne często ignorowane są przez otoczenie, narażone są na przyjmowanie negatywnych sygnałów ze środowiska, w którym żyją co powoduje hamowanie ich możliwości rozwoju. Spychani są na drugi plan i izolowani. Dzięki sztuce mają szansę na wydobywanie się z tłumu, pomaga im ona komunikować się z otoczeniem, pokazać czego pragną, przedstawić lęki, myśli. Sztuka stwarza możliwość aktywności i odpowiedniego funkcjonowania³⁸. Sztuka poprawia również jakość życia, dzięki

---

³⁴ A. Linek, Arteterapia – poznanie i wyrażanie siebie, Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Humanistyczne, nr 4, Kraków 2012, s. 89.

³⁵ Informacje pochodzą ze strony internetowej Wizualnie: <https://wizualnie.wordpress.com/2012/12/02/asdasd/>

³⁶ A. Szudra, Etyczne aspekty sztuki osób niepełnosprawnych, [w:] P. Francuz, W. Otrębski (red.), Studia z psychologii w KUL, t. 15, Lublin 2008.

³⁷ Dz. U. 2008, nr 14, poz. 92.

³⁸ L. Bakier, Z. Stelter, Wspomaganie rozwoju osób niepełnosprawnych intelektualnie, [w:] A. Brzezińska, R. Kaczan, K. Smoczyńska (red.), Diagnoza potrzeb i modele pomocy dla osób z ograniczeniami sprawności, Warszawa 2010.

zaangażowaniu społeczno-kulturowemu człowiek się uaktywnia, likwidując tym samym monotonię, zapobiega apatii, a nawet depresji. W szczególności przyzwyczajenie dziecka od najwcześniejszego okresu do obecności sztuki, wpłynie pozytywnie na jego kreatywny rozwój³⁹.

Niesamowite doświadczenie opisuje B. Aumer w roku 1995, podczas pracy z osobami niepełnosprawnymi umysłowo: „(...) Wszyscy malowali w skupieniu. Zdumiała mnie doskonałość powstających obrazów. Wiele wskazywało na to, że osoby z góry wiedziały co i jak chcą namalować. Powstały dzieła pełne harmonii, wyszukane w kolorze, trafne kompozycyjnie, ciekawie rozwiązane rytmicznie. Spotkałam się z nieoczekiwaną eksplozją talentów. (...) Ci artyści dotknięci upośledzeniem umysłowym są ciekawsii od wielu artystów – intelektualistów, są prostolinijni i artystycznie mądrzy”⁴⁰. To jest dowód na to, że kontakt ze sztuką jest formą rehabilitacji. Pozwala na rozmowę, na wzbogacenie różnych procesów głównie poznawczych i wydobycie pozytywnych emocji czy zadowolenie z siebie. Każdy ma prawo być traktowanym jako jednostka indywidualna i niezależna Często zapominamy o osobach niepełnosprawnych intelektualnie, one również mają prawo do decyzji o własnym życiu tak jak osoby pełnosprawne. Osoby ograniczone umysłowo traktowane są jako wieczne dzieci, które mogą zrobić sobie krzywdę, co hamuje ich rozwój, wyjście ze strefy komfortu i osiągnięcie uczucia stanowienia to coś co może zwiększyć ich pewność siebie i otworzyć się na innych nie ograniczając się do otoczenia, w którym podświadomie czują się bezpieczne⁴¹. Sami narzucamy im ograniczenia, chcąc dobrze, jednakże tym bardziej stwarzamy im bariery, nie próbując ich zrozumieć i „ukrywając za tłumem” w bezpiecznej strefie.

Poziom inteligencji nie równoważy się ze zdolnością twórczą, do tworzenia nowych, niesamowitych rzeczy. Przeprowadzono badania osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rówieśników bez żadnych ograniczeń w odniesieniu do inteligencji w obliczu zdolności artystycznej. Zauważono że osoby z niepełnosprawnością wykazywały większe predyspozycje i kreatywność artystyczną niż koledzy z wysokim poziomem inteligencji. Można zauważyć, że sprawność umysłowa nie jest czynnikiem decydującym o wartości ludzkiej. U osób niepełnosprawnych intelektualnie śmielsze podejście do sztuki może stanowić pierwiastek wrodzony, będący metodą komunikacji ze środowiskiem⁴². Główną różnicę jaką zaobserwowali Getzels i Jackson w badaniach była taka, że dzieci inteligentne myślały o przyszłości poważnie, na powszechnie uznawanych, dających stabilizację stanowiskach, lecz dzieci twórcze (w tym niesprawne intelektualnie) wyobrażały siebie jako podróżnika, wynalazcę - ludzi aktywnych, wielkich w swoich zamiarach⁴³. Przytoczę przykład postaci Epifeniusza Drowniaka inaczej zwanego Nikifor Krynicki, który był człowiekiem uznawanym za niepełnosprawnego intelektualnie. Jako odmieniec – izolowany fizycznie i psychicznie, wyśmiewany. Mówił bełkotliwie i niewyraźnie, jednakże był pełny pasji malarskiej. Malował od bardzo młodego wieku, przejawiał dużą siłę i wolę dążenia do celu, wyznaczonego przez samego siebie – być malarzem „Matejką z Krynicy”. Jego talent został

---

³⁹ A. Brzezińska, Dzieciństwo z perspektywy cyklu życia człowieka, [w:] D. Kornas Biela (red.), Oblicza dzieciństwa, Lublin 2001, s. 255.

⁴⁰ B. Aumer, Sztuka jest jedna. Twórczość niepełnosprawnych, Warszawa 1995, s. 4.

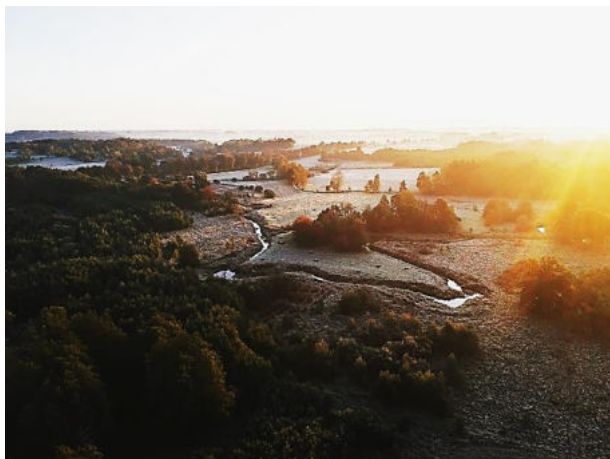
⁴¹ B. Tylewska-Nowak, Autonomia osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w opinii wybranych grup społecznych, Poznań 2001.

⁴² K. Markiewicz, Twórczość jako sposób wypowiedania się osób z niepełnosprawnością umysłową, [w:] M. Kuspił (red.), Barwy twórczości, Lublin 2013.

⁴³ Za: E. Nęcka, J. Orzechowski, A. Słabosz, B. Szymura, Trening twórczości, Gdańsk 2005.

Ławeckie liczy 415,91 km² i zamieszkuje ją 6 878 mieszkańców (według stanu na dzień 07.05. 2020r.⁴⁵). W skład gminy wchodzi 62 zamieszkałe miejscowości. Dominującymi funkcjami w gminie są rolnictwo i leśnictwo, a towarzyszącymi turystyka, rekreacja, obsługa rolnictwa, obsługa leśnictwa oraz branża remontowo-budowlana, przemysł drzewny (zakłady tartaczne, stolarnie i fabryka mebli). Obszar ten słynie z wysokich walorów przyrodniczych i krajobrazowych (obecność licznych lasów oraz jezior i stawów).⁴⁶

Zdjęcie 10. Wschód słońca nad doliną rzeki Elmy.
Źródło: fot. Seweryn Maliszewski

Zdjęcie 11. Przyleśna rzeka, żerowisko bobrów
Źródło: fot. Dariusz Mańko

Zdjęcie 12. Jezioro Martwe.
Źródło: fot. Tomasz Drozdowski, http://www.gorowo-ilaweckie.olsztyn.lasy.gov.pl/en/galeria-zdjec/-/asset_publisher/1M8a/content/rozne-lesne

Zdjęcie 13. Pola i lasy, tereny przygraniczne, okolice Toprznyn..
Źródło: fot. Monika Mańko

Górowo Ławeckie jest małym miasteczkiem o urokliwym charakterze, jednakże zaniedbanym. Historia miasta sięga nawet średniowiecza, a jego początek przyjmuje się rok 1335, gdy dwaj wójtowie – Herman i Albert zaplanowali i wytyczyli rynek dla nowo powstającej osady. Jego usytuowanie

⁴⁵ Główny Urząd Statystyczny, dane wg stanu na 2020.05.07 dla Gminy wiejskiej Górowo Ławeckie, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/kategoria/3099#>

⁴⁶ B. Olszewska-Świtaj, Urząd Gminy w Górowie Ławeckim, Raport o stanie gminy Górowo Ławeckie za 2018r., <http://gorowoil-ug.bip-wm.pl/public/?id=155276>, Górowo Ławeckie 2018, s. 5-7.

odpowiada umiejscowieniu aktualnej Starówki Górowskiej, stanowiącej centrum miasta, obejmującej plac ratuszowy wraz z zachowaną historyczną zabudową kamienicową.

Zdjęcie 14. Centrum Górowa z lotu ptaka – Plac Ratuszowy i Staw Garncarski.

Źródło: https://mobile.mazury.travel/Zaplanuj_i_przyjedz-Zaplanuj_trase/a,328/Gorowo_Ilaweckie

Zdjęcie 15. Ratusz w Górowie Ił.

Źródło: fot. Adam Kliczek, <http://zatrzymujczas.pl> (CC-BY-SA-3.0)

Zdjęcie 16, 17. Kamienice przy górowskim rynku.

Źródło: fot. Monika Mańko, fot. Bartek Wawraszko, https://pl.wikipedia.org/wiki/Górowo_Ilaweckie#Nazwa_miasta

Miasto w swojej ofercie zawiera miejsca zapewniające najistotniejsze potrzeby społeczeństwa, dotyczące ochrony zdrowia czy edukacji, między innymi: Przychodnia, Wojewódzki Szpital Rehabilitacyjny, Biblioteka Publiczna, Przedszkole, dwie Szkoły Podstawowe, Liceum Ogólnokształcące oraz Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania (w skład, której wchodzi szkoła podstawowa, liceum ogólnokształcące, internat) dla licznie zamieszkującej te tereny ukraińskiej mniejszości narodowej. W mieście również znajduje się Ośrodek Kultury z niewielką salą sceniczną, Stadion Miejski, Kościół Rzymskokatolicki oraz Cerkiew i inne jednostki zapewniające ważniejsze, czy bardziej podstawowe potrzeby funkcjonalne mieszkańców.

Poniższe opracowanie przedstawia punkty, które są najczęściej odwiedzane i użytkowane przez mieszkańców i ludność z okolicznych miejscowości, między innymi wchodząca w zasięg gminy Górowo Iławeckie, ale nie tylko. Wyróżnione miejsca to przede wszystkim główne ośrodki zatrudnienia, edukacji, kultury, ochrony zdrowia, rekreacji oraz większe punkty dążące do zaspokojenia potrzeb, związanych z codziennym funkcjonowaniem.

Analiza 1. Górowo Ił. - Analiza głównych punktów miasta, najczęściej uczęszczanych i korzystanych przez mieszkańców i ludność z obszarów sąsiadujących. Źródło: Opracowanie własne.

1. Wojewódzki Szpital Rehabilitacyjny; 2. Przystanek autobusowy; 3. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej;
4. Staw Garmcarski; 5. Ratusz / Urząd Miasta; 6. Cerkiew; 7. Park Miejski; 8. Liceum Ogólnokształcące;
9. Byłe Gimnazjum nr 1 / obecnie drugi budynek Szkoły Podstawowej nr 2; 10. Caritas; 11. Kościół rzymskokatolicki;
12. Nadleśnictwo Górowo Ił. 13. Biblioteka Miejska; 14. Przedszkole Miejskie; 15. Stadion Miejski; 16. Przychodnia lekarska; 17. Rozlewisko; 18. Cmentarz; 19. Cmentarz; 20. Centrum Barka – Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych i Profilaktyki Zdrowia; 21. Restauracja „Róża Wiatrów”; 22. Ośrodek Kultury;
23. Restauracja „Natangia”; 24. Posterunek Policji; 25. Market – Biedronka; 26. Szkoła Podstawowa nr 2;
27. Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania; 28. Orlik; 29. Sklep wielobranżowy / meblowy;
30. Market – POLOmarket; 31. Dworzec autobusowy; 32. Straż Graniczna.

4.1.1. Analiza historyczna i dziedzictwo kulturowe

Górowo Iławeckie było miejscowością położoną na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych. Jego historyczna nazwa brzmiała *Landstrasse* (Krajowa Droga), od połowy XIV wieku przyjęła się nazwa miasta – *Landsberg*.

Miasto pokonało długą i ciężką drogę, aby osiągnąć przynajmniej część obecnego stanu. Główne okresy i wydarzenia w dziejach miasta, podczas których miasto się rozwijało, a zarazem ulegało licznym zniszczeniom:

- XIII w. – osada krzyżacka.
- 1310-1320 – zasiedlanie osady, przyjęcie nazwy Landsberg
- 1414 r. – W Związku Pruskim („wojna głodowa”, spalenie miasta)
- 1482 r. – Górowo Iławeckie miastem zastawczym (Landsberg miastem lennym)
- 1535 r. – Pod panowaniem Waldburgów i Schwerinów
- 1655 r. – pożar, w wyniku którego spłonęło całe śródmieście, kolejne dwa pożary w 1769 r. oraz następne w latach 1804, 1831, 1847 oraz w 1867.
- 1602 r. – zaraza dżumy
- 1718 r. – Landsberg miastem garnizonowym
- 1768 r. – Czas Napoleona (rozkwit – wzrost liczby mieszkańców, jednocześnie spadek w wyniku działań wojennych)
- 1807 r. – epidemia tyfusa, epidemia cholery.
- 1914 – 1945 r. – pierwsza i druga wojna światowa (dewastacja miasta – palenie, plądrowanie, grabieże miasta)
- 1945 r. – W granicach Rzeczypospolitej (miasto zaczynało żyć nowym życiem, 1946 r. plaga myszy, napływ mieszkańców, w tym ludność w ramach akcji „Wisła” w 1947 r.)
- Po wojnie przyjęcie nazwy Górowo Iławeckie
- 2-3 lutego 2000 r. ogromna powódź (woda przerwała wał ziemny na Młynówce)⁴⁷

Zdjęcie 18, 19. Stare Miasto z lotu ptaka z lat 1940-44 oraz Ratusz z roku 1945. Źródło: fot. Schöning, Lübeck, https://www.bildarchiv-ostpreussen.de/cgi-bin/bildarchiv/suche/show_thumbnails.cgi?lang=polski&ort=55963

⁴⁷ M. Mycio, Monografia Miasta Górowo Iławeckie, Malbork 2001, s. 5-40.

Zdjęcie 20, 21. Przedwojenna panorama Starego Miasta od strony południowo-wschodniej, lata 1930 – 1940,
Przedwojenna panorama miasta ze wzgórza zarazy, lata 1930 - 1940

Źródło: fot. Schöning, Lübeck, https://www.bildarchiv-ostpreussen.de/cgi-bin/bildarchiv/suche/show_

Pierwszy pociąg na dworzec kolejowy wjechał 3 sierpnia 1898 roku. Od 15 września 1898 roku pociągi zaczęły kursować regularnie. Niestety dziś linia kolejowa biegnąca przez Górowo nie funkcjonuje. Dworzec kolejowy zaadaptowano na dworzec autobusowy, a przynależne mu budynki na obiekty mieszkalne. Od 2015 roku na odcinku przebiegu torów kolejowych powstał szlak rowerowy Green Velo.

Zdjęcie 22. Dworzec kolejowy z 1916 – 1926 r. Źródło: fot. Schöning, Lübeck, https://www.bildarchiv-ostpreussen.de/cgi-bin/bildarchiv/suche/show_thumbnails.cgi?lang=polski&ort=55963

Zdjęcie 23, 24. Dworzec kolejowy – kolaże (zestawienia lat 1916 – 1926 r. i 2007 r.).

Źródło: <http://www.wmfp.pl/forum/viewtopic.php?f=23&t=678&sid=11928fec1a10c882ee1cf84baf00a36a&start=60>

Analiza 2. Górowo Ił. – Analiza historyczna i dziedzictwo kulturowe. Źródło: opracowanie własne.

Zdjęcie 25. Średniowieczny układ urbanistyczny Starego Miasta z rynkiem, z pośrodku którego naroży wychodzi 8 ulic, pochodzi z XIII w.
Źródło: fot. Robert Żurawski

Zdjęcie 26. Ratusz Górowski – wybudowany w stylu gotyku, pochodzi z XIV w. Źródło: <https://ro.com.pl/anna-szmachaj-zostala-nowa-radna-gorowa-ilaweckiego/01106237>

Zdjęcie 27. Zabytkowe kamienice centrum miasta
Źródło: fot. Monika Mańko

Zdjęcie 28, 29. Dawny hotel „Hirschwinkel”, zmieniony na komendę milicji z czasem i po kilkuletniej dobudowie znany współcześnie jako Wojewódzki Szpital Rehabilitacyjny
Źródło: <https://www.szpitalgorowo.pl/o-nas/historia>

Zdjęcie 30. Plebania, przy ul. Ks. Ripeckiego 1, gdzie w 1807 r. nocował Napoleon I Bonaparte
Źródło: fot. Adam Kliczek, <http://zatrzymujczas.pl>

Zdjęcie 31. Fragment murów miejskich z XV w.
Źródło: fot. Monika Mańko

Zdjęcie 32. Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa, wybudowanym w stylu neogotyckim, pochodzi z 1895r.
Źródło: fot. Adam Kliczek,
<http://zatrzymujczas.pl>

Zdjęcie 33. Cerkiew Greckokatolicka Podwyższenia Krzyża Świętego z XIV w.
Źródło: fot. Adam Kliczek,
<http://zatrzymujczas.pl>

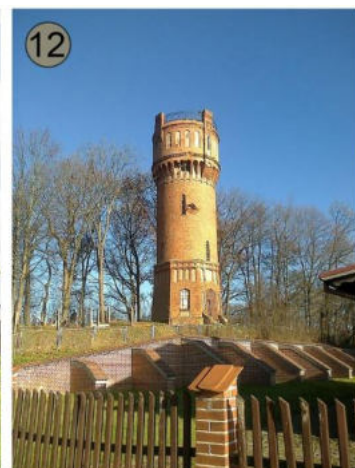
Zdjęcie 34. Poewangelicka kaplica cmentarna z XIX w., obecnie Cerkiew Prawosławna Zaśnięcia Przenajświętszej Bogurodzicy.
Źródło: fot. Adam Kliczek,
<http://zatrzymujczas.pl>

Zdjęcie 35. Pozostałość cmentarza żydowskiego z XIX w.
Źródło: fot. Wojciech Skowroński

Zdjęcie 36. Kolejowa wieża ciśnień z 1912 r.
Źródło: fot. Adam Kliczek,
<http://zatrzymujczas.pl>

Zdjęcie 37. Miejska wieża ciśnień z 1910 r.
Źródło: fot. Monika Mańko

Zdjęcie 38. Zabytkowa gazownia z 1908 r., obecnie Muzeum Gazownictwa
Źródło: fot. Monika Mańko

Zdjęcie 39. Most nad rzeką „Młynówką” na „drugim asfalcie” ul. Kaliningradzka
Źródło: fot. Monika Mańko

4.1.2. Analiza komunikacji

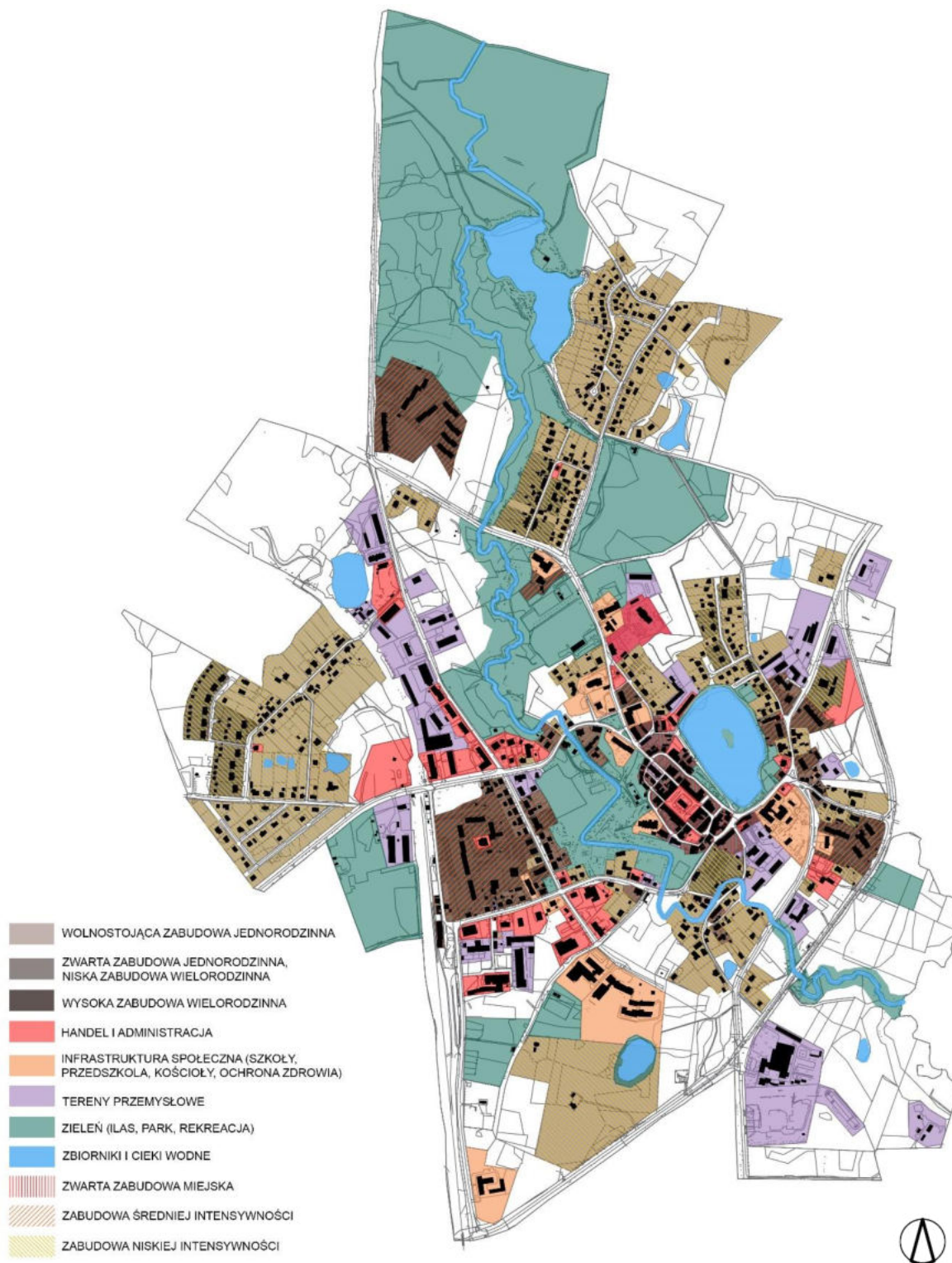
Górowo jest dobrze skomunikowane z sąsiadującymi, małymi miejscowościami wchodzące w zasięg gminy, co jest istotne w celu dowozu dzieci i młodzieży do szkół oraz kontaktu z większymi miejscowościami jak Bartoszyce, Lidzbark Warmiński, bądź Olsztyn. Dobry układ infrastruktury drogowej jest szczególnie ważny dla osób pracujących, gdyż przeważnie liczniejszy procent dojeżdża do innych miejscowości do miejsc zatrudnienia.

Analiza 3. Górowo Ił. – Analiza komunikacji. Źródło: opracowanie własne.

Dużym atutem miasta jest przebieg w jego granicach wschodniego szlaku rowerowego Green Velo. Świadczy to o dużej atrakcyjności turystycznej miasta oraz jego okolic. Podróżny może podziwiać piękne tereny gminy Górowo Iławeckie, liczne zabytki oraz poznać bogatą historię tych obszarów.

4.1.3. Analiza zabudowy

Analiza 4. Górowo Ił. – Analiza funkcjonalna. Źródło: opracowanie własne.

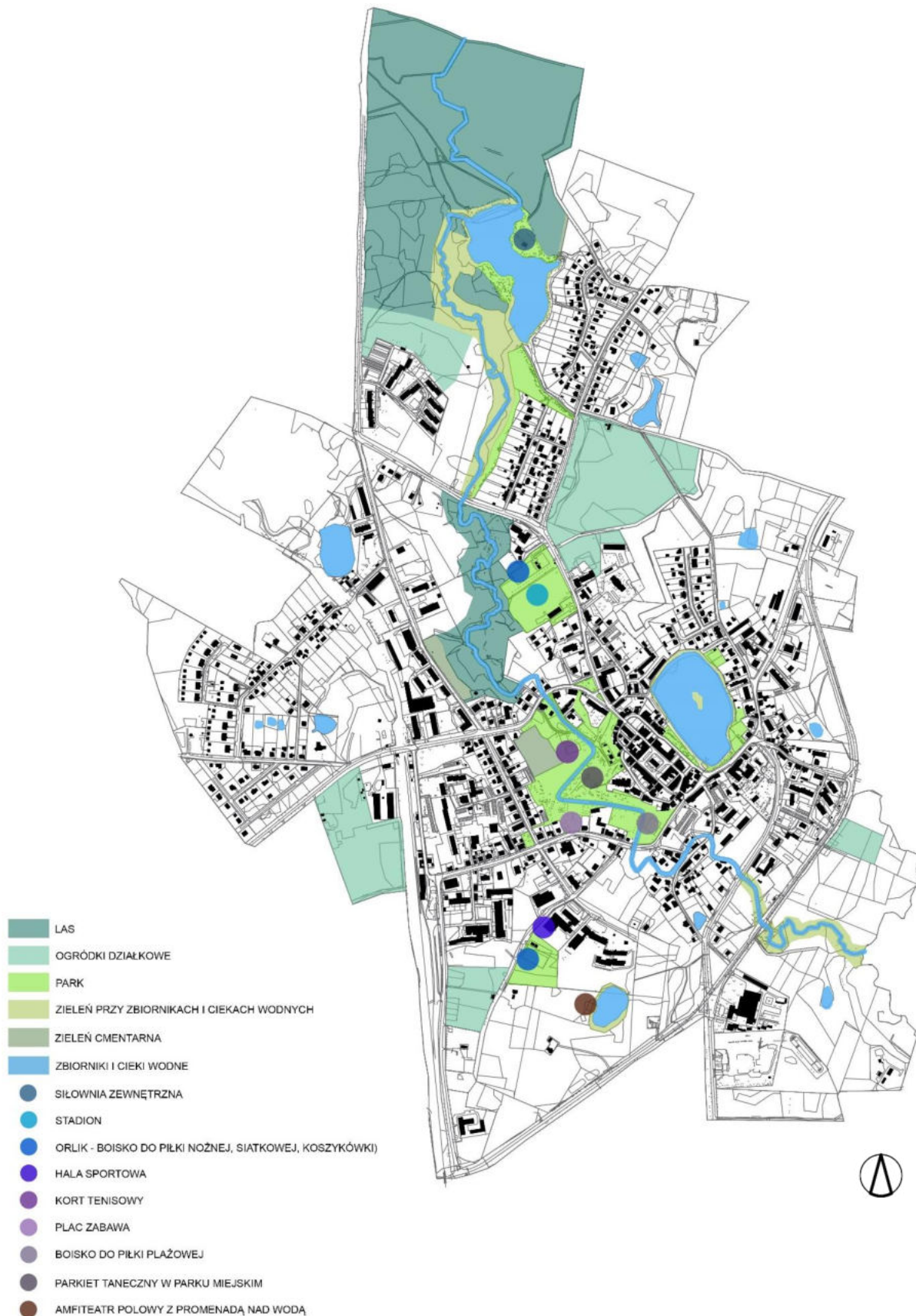
W Górowie ławeckim dominują obszary o niskiej intensywności zabudowy. Są to tereny mieszkalne w przeważnej większości zajęte przez domy jednorodzinne wolnostojące oraz w zabudowie bliźniaczej, w mniejszym stopniu niskie budynki wielorodzinne z czterema lokalami mieszkalnymi. Drugą grupą w zakresie wielkości powierzchni występowania to zabudowa wielorodzinna o średniej intensywności, gdzie głównym typem są klatkowce. Największą intensywnością charakteryzuje się centralna część miasta – Stare Miasto, w której skład wchodzi zwarta zabudowa kamienicowa. Pozostałe obszary zajęte są przez funkcje przemysłowe i komercyjne.

Zdjęcie 40, 41, 42, 43, 44, 45. Typy zabudowy: A) wolnostojący dom jednorodzinny, B) dom w zabudowie bliźniaczej, C) zabudowa kamienicowa, D) budynek wielorodzinny (cztery lokale mieszkalne), E) F) budynek wielorodzinny niski i wysoki typu klatkowiec. Źródło: fot. Monika Mańko

4.1.4. Analiza przyrodniczo - rekreacyjna

Miasto położone jest w południowo – wschodniej części Wzniesień Górowskich, 143 mnpm. Leży na kilku wzgórzach poprzecinanych dolinami, przez miasto przepływa mała rzeczka Młynówka, która brała niegdyś początek z jeziora Orskiego, dzisiaj już nie istniejącego. Młynówka jest lewym dopływem rzeki Kamiennej, która z kolei jest dopływem Elmy. W północnej części miasta znajduje się staw, dawniej zwany Garncarskim. W latach 50-tych naszego wieku pośrodku stawu usypano małą wysepkę, zwana przez starszych mieszkańców Wyspą Lucjana. Ciekawym zakątkiem miasta jest na pewno Górowski Las, przepływająca przez jego obszar rzeczka wyłobila w przeszłości głębokie koryto i nadała temu miejscu niepowtarzalny wygląd. Obszar ten nosi ponoć nazwę Jeleni Zakątek. Górowski Las jest pełen małych stawów. W latach 30-tych przegrodzono ziemnym wałem Młynówkę, powstał duży staw. W końcu w latach 70-tych usypano nowy wał ziemny i zwiększono powierzchnię stawów do 18 ha. Nie przyjęła się żadna z wyżej wymienionych nazw, mieszkańcy nowe akweny wodne zwą „Kąpieliskiem”.

Analiza 5. Górowo Ił. – Analiza przestrzenna zieleni i rekreacji. Źródło: opracowanie własne.

Zdjęcie 46, 47, 48, 49, 50, 51. Obiekty sportowe i rekreacyjne: A) Stadion, Orlik. B) Plac zabaw oraz altana C) Boisko do piłki plażowej, D) Amfiteatr polowy z promenadą nad wodą, latem odbywa się tu Festiwal Kultury Ukraińskiej „Eko-ŁOMYJA”, D) Parkiet taneczny w Parku Miejskim. Źródło: fot. Monika Mańko, oraz Miasto Górowo Ławockie/Facebook

Górowo jest bogate w różne obiekty sportowe, kształtujące i rozwijające młodych sportowców. Udostępnia miejsca aktywności dla pasjonatów różnych dyscyplin, codziennej rozrywki. Miasto może również poszczycić się amfiteatrem polowym z promenadą nad wodą, gdzie latem odbywa się Festiwal Kultury Ukraińskiej „Eko-Łomyja” – jedno z największych wydarzeń tego regionu, sprowadzające liczne tłumy mieszkańców oraz ludzi z różnych zakątków Polski i za granicy. W 2014 roku Park Miejski przeszedł gruntowne uporządkowanie, odnowione alejki, nowe elementy małej architektury, powstał również parkiet taneczny przed wyremontowaną sceną. Niestety długo nie można było nacieszyć się parkiem, który otrzymał nowy, pozytywny wygląd, gdyż rok później doszło do dewastacji, spłonęła drewniana konstrukcja sceny, która ostatecznie postanowiono rozebrać. Nieznani sprawcy systematycznie niszczą przestrzeń miejską w Górowie, często można spotkać przewracane śmietniki, ławki. Świeżo wprowadzane elementy sportowe również są niszczone i sprowadzane do stanu nieużytku. W granicach parku przeznaczono również miejsce na drewnianą altanę, w pobliżu której umiejscowiony został plac zabaw. Altana stała się miejscem posiedzeń i libacji alkoholowych niemiłego towarzystwa, przeważnie młodzieży oraz korzystania z nieprzystosowanego pod nich sprzętu do zabaw dla dzieci. Takie zachowania zmuszają gminę do ponoszenia wysokich kosztów naprawy, bądź ewentualnej likwidacji, co uczyniono m. in. z miejskim skateparkiem.

4.1.5. Analiza demograficzna

Wybrane dane demograficzne	2018 r.
Ludność	6912
w tym kobiety	3464
w tym mężczyźni	3448
Ludność na 1 km ²	17
Pracujący na 1000 ludności	79
Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (w %)	15,5
Urodzenia żywe	56
Zgony	76
Przyrost naturalny	-14
Saldo migracji ogółem	-40
Ludność w wieku:	
przedprodukcyjnym	1303
produkcyjnym	4388
poprodukcyjnym	1221

Tabela 1. Wybrane dane demograficzne.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie, Statystyczne Vademecum Samorządowca, Gmina wiejska Górowo Iławeckie, https://olsztyn.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_warminsko-mazurskie/portrety_gmin/bartoszycki/w.gorowo_ilaweckie.pdf

Liczba ludności wciąż ulega spadkowi, na dzień 7 maja 2020 roku jej liczba w Górowie Iławeckim spadła do 6 878 osób. Przyrost naturalny od długiego czasu utrzymuje się w wartościach ujemnych. Najbardziej aktywnym wskaźnikiem, niekorzystnie wpływającym na sytuację gminy jest saldo migracji, którego wartości są następujące:

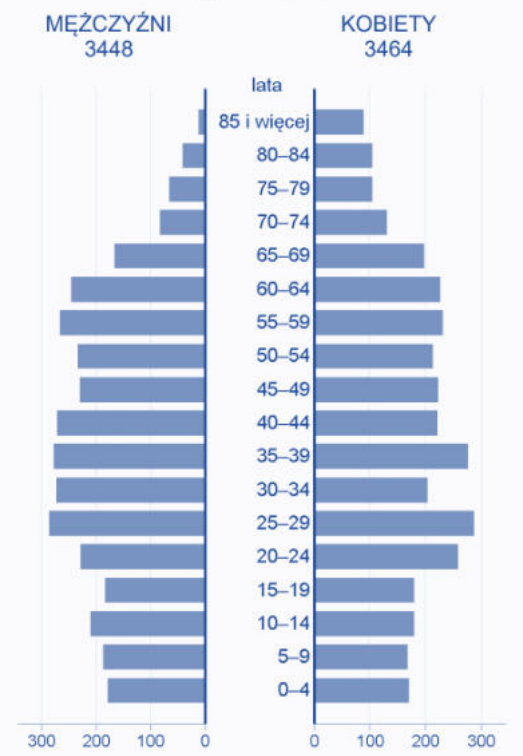
saldo migracji wewnętrzne: -32

saldo migracji zagranicznych: 2⁴⁸

Główne przyczyny migracji:

- Cele zarobkowe
- Zdobyćcie lepszego wykształcenia
- Większe możliwości rozwojowe
- Poprawa warunków bytowych
- Zmiana otoczenia
- Dostępność do większej ilości usług

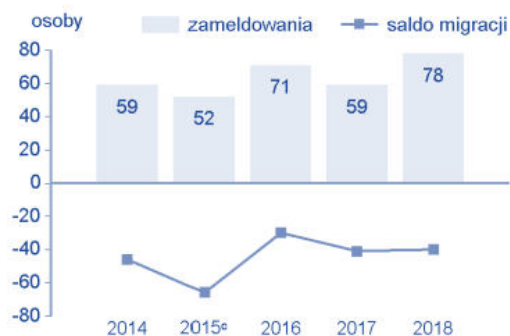
Ludność według płci i grup wieku w 2018 r.

Wykres 3. Migracje.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie, Statystyczne Vademecum Samorządowca, Gmina wiejska Górowo Iławeckie, https://olsztyn.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_warminsko-mazurskie/portrety_gmin/bartoszycki/w.gorowo_ilaweckie.pdf

Migracje ludności na pobyt stały

Wykres 4. Ludność.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie, Statystyczne Vademecum Samorządowca, Gmina wiejska Górowo Iławeckie, https://olsztyn.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_warminsko-mazurskie/portrety_gmin/bartoszycki/w.gorowo_ilaweckie.pdf

⁴⁸ Główny Urząd Statystyczny, dane wg stanu na 2020.05.07 dla Gminy wiejskiej Górowo Iławeckie, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/kategoria/3099#>

4.2. Pozycja rozwojowa

Górowo jest miastem rozwijającym się, zapewnia najważniejsze potrzeby mieszkańców, jednakże rozwój współczesnego świata, narzuca zbyt szybkie tempo i zostawia mniejsze miejscowości w tyle. Jednym z problemów terenu gminy Górowo ławeckie jest spadek liczby mieszkańców wynoszący blisko 9% w ostatnim dziesięcioleciu i wciąż ulega spadkowi. Jedną z przyczyn tego zjawiska jest migracja młodych ludzi, którzy ze względu na brak możliwości wystarczające rozwoju lub znalezienia zatrudnienia w gminie bądź okolicy, wyjeżdżają w poszukiwaniu pracy do większych aglomeracji lub za granicę Polski.⁴⁹ Gmina Górowo ławeckie stawia przed sobą różne cele, których rezultatem jest przede wszystkim:

- poprawa jakości i zdrowia mieszkańców (inwestycje uzdrowiskowe);
- wspieranie i profilaktyka zdrowotna, rozwój usług rehabilitacyjnych dla osób z niepełnosprawnością;
- zapobieganie niedostosowaniu społecznemu i przestępczości wśród dzieci i młodzieży;
- tworzenie miejsc integracji społecznej;
- tworzenie miejsc kulturalnych, rekreacyjnych, wypoczynku;⁵⁰

Znalezienie najbardziej skutecznego rozwiązania jest trudnym zadaniem. Jak każde miasto Górowo szuka rozwiązań, w celu poprawy warunków życia, zachęcenia mieszkańców do zostania w danej miejscowości. Często stosowana jest metoda im więcej tym lepiej, jak stwierdził najsłynniejszy mówca grecki Demostenes: „dużo to nie znaczy dobrze, ale dobrze znaczy dużo.” Wprowadzane są elementy na przykład w przestrzeni, których zasadniczo jest już wystarczająco i ich większa ilość nie koniecznie przyczyni się do poprawy funkcjonowania miasta. Aby znaleźć skuteczne działania i nie tworzyć zbędnych licznych projektów, powinno się sięgnąć głębiej do świadomości mieszkańców, do ich pragnień i wprowadzanie działań przyczyniające się do ich zaspokojenia, do poprawy ich stanu emocjonalnego i psychicznego, rozwijać to co mają w swoich predyspozycjach. Źródło odpowiednio ukształtowanego miasta, leży w szczęśliwym i zintegrowanym społeczeństwie, którzy razem tworzą wspólnotę.

Z własnego doświadczenia i obserwacji oraz przeprowadzonych analiz, przede wszystkim dzieci, młodzież i osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają największe potrzeby, gdyż są w okresie rozwoju, dojrzewania oraz wymagają dodatkowych i bardziej skuteczniejszych działań na swojej drodze ku dorosłości, czy prawidłowemu funkcjonowaniu oraz bycia częścią społeczeństwa.

---

⁴⁹ B. Olszewska-Świtaj, Urząd Gminy w Górowie ławeckim, Raport o stanie gminy Górowo ławeckie za 2018r., <http://gorowoil-ug.bip-wm.pl/public/?id=155276>, Górowo ławeckie 2018, s. 6-7.

⁵⁰ B. Olszewska-Świtaj, Urząd Gminy w Górowie ławeckim, Raport o stanie gminy Górowo ławeckie za 2018r., <http://gorowoil-ug.bip-wm.pl/public/?id=155276>, Górowo ławeckie 2018, s. 33-50.

Gmina Górowo ławeckie. Strategia Rozwoju Gminy Górowo ławeckie na lata 2014-2021, <http://gorowoil-ug.bip-wm.pl/public/?id=123158>, 30.04.2014.

4.2.1. Dzieci (do 13 lat)

Dzieci jako najmłodszy członkowie społeczeństwa wymagają szczególnej uwagi. Zastosowanie nieprawidłowych metod w ich rozwoju, przeoczenie niektórych zachowań, mogą wprowadzić błąd w ich świadomości i być przeszkodą przyszłemu prawidłowemu funkcjonowaniu. Dla najmłodszych w Górowie Ławeckim są zapewnione podstawowe miejsca, gdzie mogą się kształtować. Jednym z nich jest Przedszkole Miejskie. Jako że to jest początek dziecięcej edukacji, program prowadzenia zajęć dla dzieci jest bogaty w różnorodne zajęcia artystyczne, poznawcze, jak na przykład:

- nauka z muzyką (poznawanie słów, kształtów poprzez śpiewy, tańce)
- nauka poprzez zajęcia plastyczne, manualne (rysowanie, malowanie, wycinanie, klejenie), poznawanie własnej wrażliwości artystycznej
- spotkania z osobami różnych zawodów (strażak, policjant, pani sprzedawczyni, fryzjerka itd.), aby dzieci jednocześnie doświadczały nauczanych ich rzeczy.
- zajęcia sportowe, poznanie własnych możliwości, rywalizacja – rozwój umiejętności wygrywania i przegrywania
- czytanie bajek (np. przez uczniów Gimnazjum) dzięki którym u dzieci rozwija się m.in. wyobraźnia czy skupienie
- wycieczki po mieście, terenach zielonych, wyjazdy do różnych interesujących miejscowości

Jest to forma nauki, powszechnie stosowana w przedszkolach, za pomocą której dzieci najszybciej przyswajają wiedzę i poznają otaczający je świat. W Górowskim przedszkolu oprócz rozmaitych zajęć jest możliwość skorzystania z zajęć z logopedą oraz z pomocy pedagoga.

Zdjęcie 52. Przedszkole Miejskie / Biblioteka Miejska
Źródło: fot. Monika Mańko

Zdjęcie 53, 54, 55. Przykładowe formy zajęć dla dzieci w Przedszkolu Miejskim: czytanie bajek, spotkania z przedstawicielami różnych zawodów, zajęcia wśród zieleni / integracja zajęć ze śpiewu i środowiska naturalnego.
Źródło: <https://przedszkolegorowo.edupage.org/text6/>

Pomimo bogatego programu nauczania, dzieci nie są sobie równe, każdy z nich może wykazywać inne predyspozycje. Jedne z nich są dynamiczne inne spokojne, a czasami nawet wycofane. Opiekunowie przedszkoli, przeważnie nie są w stanie zająć się każdym dzieckiem z osobna i dać im to czego najbardziej potrzebują w ich indywidualnym rozwoju. Naukę w przedszkolu poprzez różne formy, można uznać jako czas obserwacji dzieci przez opiekunów i rodziców, poznanie ich potrzeb i jak najwcześniejsze wzbogacenie w ich kształtowaniu tego czego potrzebują. Opiekun w przedszkolu, pedagog czy inna osoba zajmująca się dziećmi po swoich spostrzeżeniach, może przedstawić rodzicom swoje obserwacje, opinie na temat danego dziecka, niepokojących zachowań. Z kolei na rozmowie zazwyczaj się kończy, bądź na własnych próbach rozwiązania, wprowadzenia działań, niepopartych doświadczeniem, aby poprawić stan dziecka czy przyczynić się do dalszego odpowiedniego rozwoju. Wynika to głównie z braku odpowiednich miejsc, instytucji, osób, które przy dodatkowej pracy z dzieckiem mogłyby konkretnie stwierdzić i odczytać z jego pracy, zachowania czego dane dziecko potrzebuje i jak pokierować jego dalszą rozwojową drogę. Górowo Iławeckie jak wiele małych miejscowości, posiada jedynie podstawowe i ogólne wsparcie dzieciom i ich rodzicom, które w zależności od przypadku, różnych środowisk i stanu społeczeństwa, nie są w stanie zapewnić pełnego wsparcia, zaproponowania konkretnych środków pomocy czy najskuteczniejszego rozwiązania.⁵¹

Innymi miejscami są szkoły podstawowe. Zajęcia artystyczne są zazwyczaj ograniczane w ramach konkretnych przedmiotów, jak muzyka, plastyka. Przedmioty te głównie nastawione są na przekazanie podstawowej wiedzy w tych dziedzinach, bez późniejszych możliwości dalszego rozwoju w danym kierunku. Prowadzenie dodatkowych zajęć artystycznych staje się problematyczne, gdyż brakuje odpowiednich miejsc dla nich przeznaczonych. W Górowie Ił. obecnie funkcjonują dwie szkoły podstawowe w tym jedna podzielona na dwa oddzielne budynki:

➤ Szkoła Podstawowa nr 2 w Górowie Iławeckim
Powyższej szkole umożliwia się dzieciom brania udział w różnych zajęciach pozalekcyjnych oraz bycie uczestnikiem w różnych organizacjach szkolnych:

- Zajęcia sportowe (element najbardziej rozwijający się w danej szkole, otwarcie klasy sportowej, dużo zajęć dodatkowych, koło sportowe, konkursy. Szkoła daje szansę i możliwości rozwoju w dziedzinie sportowej).
- Zajęcia taneczne dla dziewcząt (w ramach zajęć dodatkowych, występy przygotowywane na wyjątkowe wydarzenia głównie szkolne, brak miejsca do prób oraz szerszego i przyszłościowego rozwijania pasji).

Zdjęcie 56, 57. Szkoła Podstawowa nr 2 w Górowie Ił.
Źródło: fot. Monika Mańko

⁵¹ Informacje pochodzą ze strony internetowej Przedszkole Miejskie w Górowie Iławeckim:
<https://przedszkolegorowo.edupage.org/about/>

Informacje zdobyte podczas rozmów z pracownikami placówki oraz wybranymi rodzicami uczących się w niej dzieci.

- Szkolne koło PCK, mające na celu pomoc drugiemu człowiekowi, kształtowanie wrażliwości na potrzeby innych, zdobywać wiedzę i umiejętności niezbędne w przypadku zagrożenia zdrowia bądź życia.
- Koło Szachowe rozwijające umysł
- Szkolne Koło LOP, którego głównym celem jest pobudzenie wrażliwości wobec przyrody, uświadomienie o problemach oraz odpowiedzialności za jego stan, uczy jak chronić środowisko w szczególności uwzględniające najbliższe okolice.

Zdjęcie 58, 59. Przykładowe formy zajęć dla dzieci w Szkole Podstawowej: grupa taneczna, Koło Szachowe.
Źródło: <https://spgorowo.edupage.org/>

Szkoła Podstawowa również ma w swojej dyspozycji pedagoga, do którego uczniowie, ich rodzice oraz nauczyciele mogą zwracać się o pomoc. Uczniowie jednakże nie często pragną korzystać z powyższego wsparcia, wynika to z braku zaufania, wstydu, zahamowanej zdolności wyrażania własnych emocji. Z tego powodu szkoła znalazła ewentualne, znane dziś rozwiązanie, jaką jest anonimowa skrzynka pytań. Takie działanie jednak nie jest źródłem do poprawy sytuacji i wzrostu zaufania uczniów, co udowodniało brak zawartości, bądź pojedyncze elementy jej zawartości, pojawiające się w ciągu dłuższego okresu czasu. Przeprowadzane okresowe ankiety, wykazujące niepokojące sytuacje dzieci, próby profilaktyki, walka z patologią społeczną, wymaga często długiego procesu, w zależności od przypadku. Sama rozmowa nie zawsze wystarcza i niezbędne są środki pozwalające otworzenie się ucznia i dogłębne rozeznanie, co kryje się w jego świadomości oraz co tak naprawdę jest powodem jego problemów czy zachowania.⁵²

- Szkoła Podstawowa w Zespole Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania

⁵² Informacje pochodzą ze strony internetowej Szkoła Podstawowa nr 2 w Górowie Haweckim:
<https://spgorowo.edupage.org/>

Informacje zdobyte podczas rozmów z pracownikami placówki oraz wybranymi rodzicami uczących się w niej dzieci.

Szkoła powstała w celu umożliwienia edukacji bogatej na tych terenach ukraińskiej mniejszości narodowej. W jej skład wchodzi (według obecnego systemu edukacji) osiem klas szkoły podstawowej oraz klasy licealne. Wyposażona jest w internat, dla pobierających naukę uczniów z dalszych miejscowości oraz z poza granicy. Szkoła jest dużą instytucją, która stara się zapewnić uczniom jak najwięcej różnorodnych szans do rozwoju:

- Programy unijne, o drugim zasięgu przeważnie dwuletnie, po których szkoła w dalszym ciągu kontynuuje współpracę. Dzięki tym programom organizowane są zajęcia dodatkowe z każdego przedmiotu oraz dodatkowe zajęcia związane z dziedzinami, jak na przykład: malarstwo, sztuka filmowa itp. Prowadzone przez doświadczonych osoby i wykwalifikowane w danej dziedzinie z poza szkoły. Podsumowaniem całego kursu, warsztatów artystycznych, kończą wystawy, wernisaże czy pokazy, co bardzo podbudowuje uczniów do dalszej pracy i wkłada cegiełkę do wzrostu jego samooceny.
- Od września 2013 roku w budynku szkoły powstała Filia Państwowej Szkoły Muzycznej I stopnia w Lidzbarku Warmińskim, dając jednocześnie szanse na rozwój w dziedzinie muzyki m.in. nauki gry na instrumencie.

Zdjęcie 60. Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie 1ł.
Źródło: fot. Monika Mańko

Zdjęcie 60, 61. Przykładowe formy zajęć dla uczniów zespołu szkół z ukraińskim językiem nauczania w Górowie 1ł.: Chór „Żurawka”, Koncert instrumentalny uczniów Filii Szkoły Muzycznej.
Źródło: <https://gorowo.pl/index.php/2018/12/20/przedswiateczny-koncert-koled-i-pastoralek-w-gorowie-ilaweckim/>

W szkole również można skorzystać z pomocy pedagoga oraz Szkolnego Doradcy Zawodowego (SZOK), który pomaga w podjęciu decyzji w sprawie wyboru uczelni wyższej, czy przeanalizowaniu aktualnej sytuacji ucznia i przyszłych możliwych jego losów.⁵³

⁵³ Informacje pochodzą ze strony internetowej zespołu szkół z ukraińskim językiem nauczania w Górowie 1ł.: https://licej.nazwa.pl/pol_ver/index.php?option=com_content&view=category&id=41&Itemid=78
http://foto-slub.home.pl/autoinstalator/wordpress47/?page_id=38

Informacje zdobyte podczas rozmów z pracownikami placówki, wybranymi rodzicami uczących się w niej dzieci oraz własnych doświadczeń.

Szkoła jako jedyna w Górowie oferuje swoim uczniom coś więcej niż ogólnie obowiązujący zakres. Przy pomocy programów unijnym otwiera uczniom szersze perspektywy na przyszłość.

4.2.2. Młodzież (14-19 lat)

To grupa wiekowa, która rozpoczyna poszukiwanie swojego miejsca. Zaczyna wymagać czegoś więcej od środowiska w którym żyje. Potrzebuje zapewnienia bezpieczeństwa i pomocy, podczas kroczenia ku dorosłości. Jest to okres łatwego przyjmowania negatywnych bodźców z otoczenia, czas obierania negatywnych autorytetów. Na ulicach Górowa 11. coraz częściej można spotkać, pozornie ukrywającą się młodzież, palącą papierosy czy spożywającą alkohol, zakupiony przez starszych kolegów. Najczęstsze miejsca ich urzędowania to przejścia między budynkami, dworzec autobusowy oraz park, który powinien być miło kojarzony, lecz w tej sytuacji jest omijany przez część ludzi, z obawy na możliwą konfrontację z agresją. Miasto ze względu na niewielkie rozmiary, mniejsza dostępnością do usług edukacyjnych, rozrywkowych w porównaniu do dużych miast, szuka różnorodnych sposobności na poprawę sytuacji młodzieży. Z powodów dużych ograniczeń, jest wymagana od nich zwiększona dyscyplina oraz samozaparcie. Jednakże nie jest to proste zdobyć takie cechy i umiejętności przy tak wielu barierach.

Podstawowe miejsca w Górowie 11. przyczyniające się do rozwoju i pomocy młodzieży, jest m.in.:

➤ Liceum Ogólnokształcące w Zespole Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie 11aweckim Oprócz możliwości wymienionych przy podpunkcie dotyczącej dzieci, uczącej się w tej szkole, dla uczniów starszych program kształcenia zawiera również:

- Możliwość wstąpienia do Chóru Szkolnego „Żurawka”. Osoby uwielbiające śpiewać mają szanse na prezentacje talentu, jakim jest piękny śpiew, oczywiście którego repertuarem jest ukraińska muzyka folklorystyczna.
- Szanse na rozwijanie się tanecznie. Szkoła posiada długoletni Zespół Pieśni i Tańca „Dumka”. Grupa taneczna, będąca znakiem rozpoznawczym szkoły. Jej członkami są uczniowie, którzy po ukończeniu nauczania przekazują swoje miejsca młodszym kolegom. Wykonują tańce związane z kulturą ukraińską, dlatego osoby z pasją taneczną często ubiegają się o bycie jego członkiem, co wymaga poświęcenia zazwyczaj trzy razy w tygodniu, czasami częściej, wielogodzinnych prób.

Zdjęcie 61. Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie 11.
Źródło: fot. Monika Mańko

Zdjęcie 62, 63, 64. Przykładowe formy zajęć dla uczniów Zespołu Szkół z Ukraińskim Językiem nauczania w Górowie 11.: Zespół Pieśni i Tańca „Dumka”, Koncert instrumentalny uczniów Fili Szkoły Muzycznej, Warsztaty Malarskie.

Źródło: https://licej.nazwa.pl/pol_ver/index.php
<https://gorowo.pl/index.php/2018/12/20/przedswiatelnym-koncert-koled-i-pastoralek-w-gorowie-ilaweckim/>

Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania jest szeroko rozwiniętą placówką edukacyjną i wspiera jak najlepiej swoich uczniów. Jednakże nie jest to szkoła dla wszystkich, ponieważ nie każdy ma jakieś powiązanie z kulturą ukraińską, bądź pragnie ją poznać. Szkoła mocno się rozwija, dzięki współpracy z różnymi instytucjami. Powstaje w niej dużo inicjatyw, niestety część z nich jest na pewien okres czasu, np. różnego typu warsztaty. Jednakże daje pewne załączki dalszych działań i poznania podstaw z danej dziedziny.⁵⁴

➤ Liceum Ogólnokształcące oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Zespole Szkół w Górowie Ił.

Liceum jest zintegrowane ze Szkołą Zawodową przygotowującą do konkretnych zawodów jak np: kucharz, fryzjer, stolarz, mechanik samochodowy, sprzedawca czy piekarz itp. Uczniowie tworzą wspólną klasę wielozawodową. Jako Liceum Ogólnokształcące ma do zaoferowania uczestnictwo do klas ogólnych oraz do klasy zwanej - oddziałem przygotowania wojskowego. Szkoła jest wyraźnym odzwierciedleniem sytuacji zawodowej w Gminie Górowo Iławeckie. Osoby które wiążą przyszłość z daną miejscowością, konkretnym zawodem oferującym przez szkołę, decydują się na nauczanie w tej placówce. Większość uczniów po ukończeniu tego liceum pracuje początkowo w wyuczonym zawodzie, jednakże część wybiera inne zawody, głównie takie które oferuje gmina i sąsiednie miejscowości, ewentualnie z czego dużo młodych ludzi korzysta, są wyjazdy zarobkowe za granice, przeważnie prace fizyczne.

Zdjęcie 65. Liceum Ogólnokształcące oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Zespole Szkół w Górowie Ił.
Źródło: fot. Monika Mańko

Przechodząc do programu nauczania i możliwości rozwoju - oprócz przedstawionych - niezbyt jest bogaty, gdyż są to głównie zajęcia sportowe (Koło Strzeleckie, SKS). Nie posiada odpowiednich rozmiarów sali gimnastycznej nie wspominając o innych szansach na kształtowanie różnych zainteresowań uczniów związanych m. in. Z tematem mojej pracy. Młodzież z klas bez profilu, poza podstawowymi zajęciami, są ograniczeni w dostępie do zajęć wspierających rozwój na wyższym poziomie czy danie szansy na rozwój indywidualnych predyspozycji.⁵⁵

⁵⁴ Informacje pochodzą ze strony internetowej Zespołu Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Ił.: https://licej.nazwa.pl/pol_ver/index.php?option=com_content&view=category&id=41&Itemid=78

http://foto-slub.home.pl/autoinstalator/wordpress47/?page_id=38

Informacje zdobyte podczas rozmów z pracownikami placówki, wybranymi rodzicami uczących się w niej dzieci oraz własnych doświadczeń.

⁵⁵ Informacje pochodzą ze strony internetowej Liceum Ogólnokształcące oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Zespole Szkół w Górowie Iławeckim: <https://nabor.pcass.pl/bartoszyce/szkolapodpodstawowa/Info/102885>
https://cloud2d.edupage.org/cloud/ZAPRASZAMY_12.pdf?z%3AGaDiu51rzTLDQeqPRDX4MFmYd6SleGolJzAqqBu3lkmpMGt18z%2FZDK2mh7pmaWt4

Informacje zdobyte podczas rozmów z pracownikami placówki oraz wybranymi rodzicami uczących się w niej młodzieży.

Zdjęcie 66, 67. Klasa mundurowa: pokaz na Dni Otwarte Szkoły, Bieg z okazji Narodowego Dnia Żołnierzy Wyklętych
Źródło: https://zsgorowoil.edupage.org/news/?wid=news_Paginator_2&offset_news_Paginator_2=20

Podsumowując szkoła jest wsparciem dla Gminy Górowo Iławeckie, gdyż kształtuje pod konkretne zawody, po nauczaniu których jest w stanie zaoferować miejsce pracy i w pewnym stopniu zniwelować poziom bezrobocia. Jednakże w szerszym zasięgu kariery zawodowej i przyszłym życiu może okazać się zbyt wąską perspektywą możliwości oraz indywidualnego przygotowania, wsparcia i pomocy ku bliskiej dorosłości.

BADANIE ANKIETOWE PRZEPROWADZONE WŚRÓD MŁODZIEŻY ⁵⁶

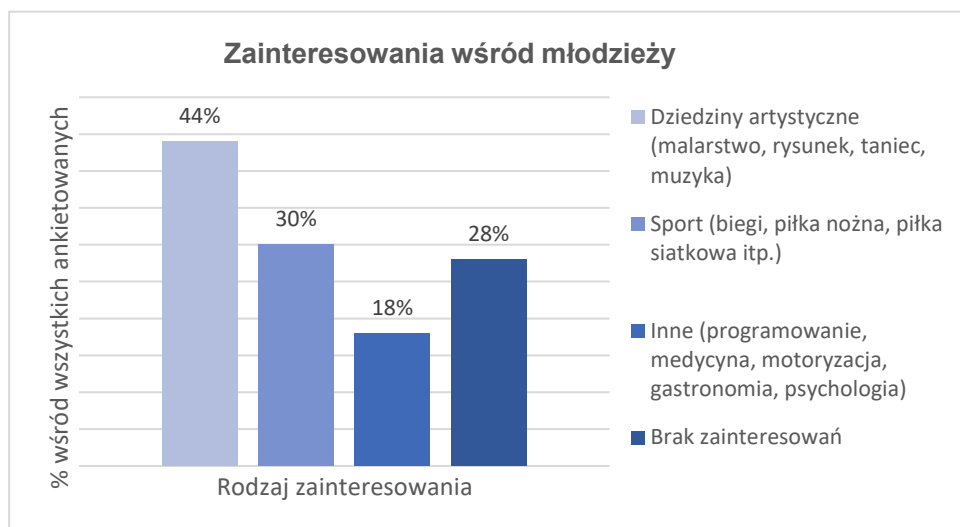
Badanie przeprowadzone w celu ogólnego określenia poziomu i możliwości rozwojowych młodzieży, oraz stosunku do otoczenia w którym funkcjonują czyli gminie Górowo Iławeckie. Udział w ankietach brało 85 uczniów w wieku od 14 do 18 lat, w tym 47 kobiet i 38 mężczyzn. Ankietowani w 37 % to mieszkańcy Górowa Iławeckiego, zaś 48 % pochodzący z okolicznych miejscowości oraz 14% zamieszkujący miejscowości poza gminą Górowo Ił.

Ankiety wykazały iż wśród młodzieży dominującą grupą zainteresowań, są dziedziny artystyczne (44%), jak malarstwo, rysunek, taniec, śpiew czy muzyka instrumentalna. Następnie popularną dziedziną był sport (30%). Młodzież często w wolnych chwilach, głównie chłopcy grają w piłkę nożną, piłkę siatkową, ćwiczą biegi długodystansowe itp. Spośród ankietowanych 28% określiła, iż nie posiada żadnego zainteresowania, zaś 18% interesują się dziedzinami typu informatyka, programowanie, medycyna, motoryzacja, dziedziny psychologiczne bądź gastronomia czy kosmetyka.

---

⁵⁶ Badanie ankietowe wśród młodzieży w wieku 14-18 lat.. Ilość ankietowanych: 85. Wykonanie: luty 2020 r. Pytania ankietowe: 1. Czy masz jakieś pasje, zainteresowania, które chciałbyś/chciałabyś rozwijać ? 2. Czy masz możliwość rozwoju swoich pasji, zainteresowań ? 3. Czy masz w swoim życiu osobę z którą możesz o wszystkim porozmawiać? 4. Czy brakuje Ci wsparcia, docenienia od strony bliskich? 5. Jak oceniasz swój poziom własnej wartości ? 6. Czego się chwytasz w celu odstresowania? 7. Czy masz jakieś problemy, traumy, lęki z którymi się zmagasz? 8. Czy często miewasz uczucie napięcia, monotoni ? 9. Czy zmagasz się z niepełnosprawnością ? 10. Jaki jest Twój stosunek do osób niepełnosprawnych fizycznie / intelektualnie ? 11. Gdy masz jakiś problem, to do kogo się zwracasz o pomoc ? 12. Czy korzystasz z pomocy pedagoga, psychologa? 13. Czy miewasz uczucie braku zrozumienia, chciałbyś/abyś coś przekazać innym, wyrazić swoje emocje ale nie wiesz jak? 14. Czy słyszałeś/aś coś na temat Arteterapii, czy jest to dla Ciebie pojęcie obce? 15. Czego brakuje Ci w Twoim otoczeniu / w Górowie Ił. ? 16. Czy chciałbyś/abyś aby w okolicy było miejsce, gdzie możesz rozwijać się artystycznie, komunikować się sztuką i być zrozumianym np. przez taniec, malarstwo, fotografie, poezje itp. ? 17. Czy uważasz, że sztuka może pomóc w rozwoju i radzeniu sobie z problemami w dorosłym życiu? 18. Czy wiążesz swoją przyszłość z Górowem ?

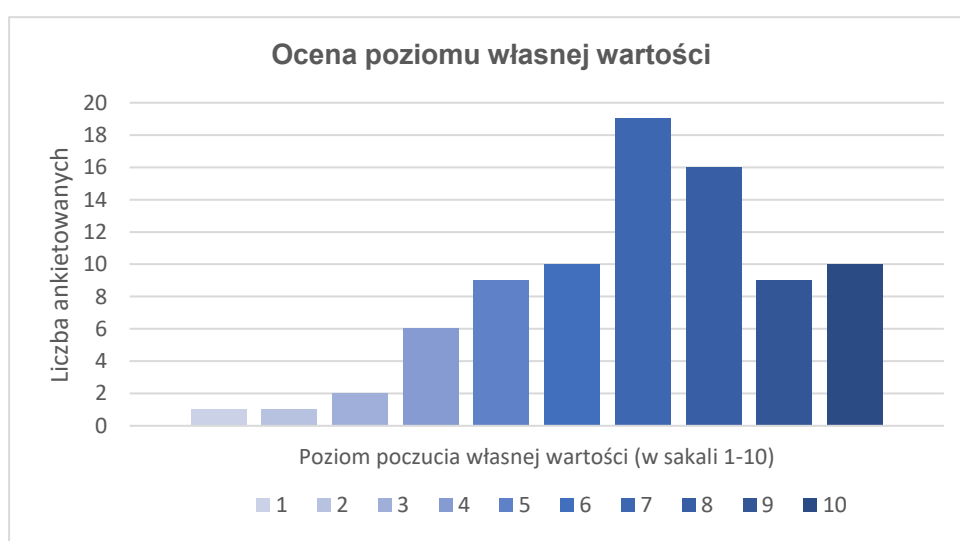
Częstym przypadkiem było posiadanie wszechstronnych zainteresowań przez pojedynczą jednostkę. Pomimo dużych chęci 59% ankietowanych, oznajmiło że nie mają możliwości rozwoju swoich pasji, bądź są one ograniczone, między innymi brakiem odpowiedniej przestrzeni, czy ogólnego korzystania z pomocy osób wykwalifikowanych oraz poprowadzeniu przez nie w danym kierunku.

Wykres 5. Zainteresowania wśród młodzieży.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

Następnie przejdę do strefy emocjonalnej młodzieży, tematu pomocy oraz wsparcia przez środowisko. Można stwierdzić iż 82% osób posiada w swoim życiu osobę, z którą może porozmawiać o swoich problemach, zmartwieniach. Jednakże pozostała część (18%), oświadcza że nie ma w jej życiu osoby, z którą mogłaby o wszystkim pomówić. Często wsparcie, bądź docenienie od otoczenia, bliskich nie jest zbyt wystarczające. Spośród ankietowanych 56% nie odczuwa braku wsparcia i docenienia, 36% tylko czasami, a pozostała część (8%) zmagają się poczuciem odrzucenia, samotności i samodzielnemu radzeniu sobie. Zważywszy na wcześniej przedstawione dane, kształtuje się u młodych ludzi poczucie własnej wartości, której wyniki przedstawia następujący wykres:

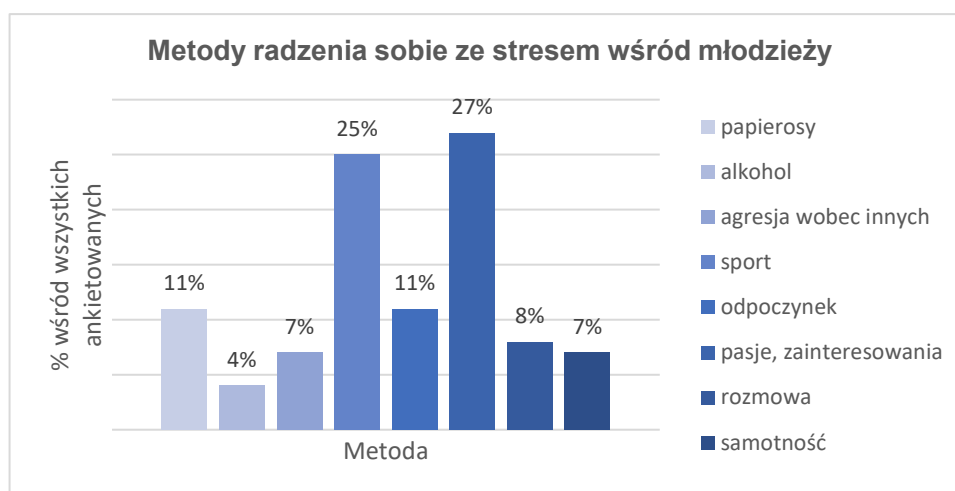

Wykres 6. Ocena poziomu własnej wartości.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

Można zauważyć, że duża ilość osób (22%) ocenia swoje poczucie wartości jako niskie bądź bardzo niskie, przyporządkowując do siebie punktacje w skali od 1 do 5. Największa grupa osób (45%) wykazuje umiarkowane wartości czyli od 6-8 punktów, które stanowią najbardziej powszechną ocenę ludzi we współczesnym świecie. Pozostała część uczestników ankiety (33%) posiada poczucie własnej wartości określane jako wysokie oraz bardzo wysokie, co świadczy o zapewnieniu przez środowisko odpowiedniego rozwoju.

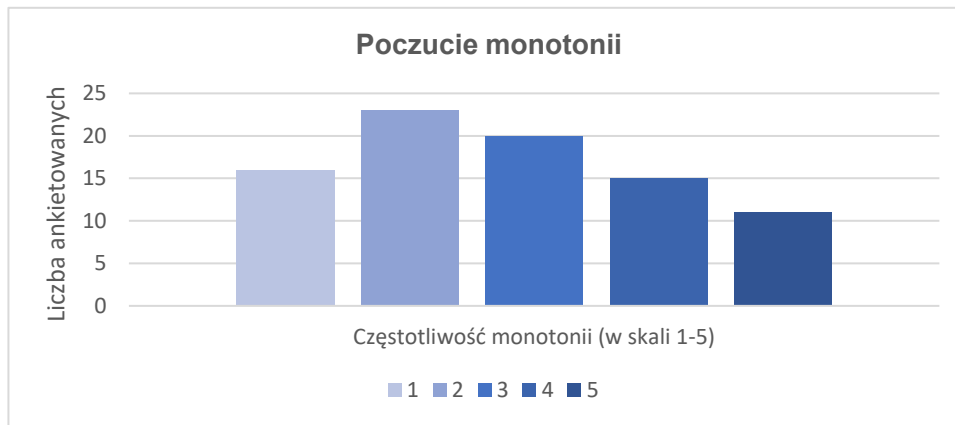
Często występującym problemem wśród młodzieży, jest agresja, zbyt wczesne sięganie po używki typu alkohol, papierosy. Głównymi przyczynami tego typu zachowań to nieodpowiednie towarzystwo, chęć odstresowania się oraz błędne przekonanie skuteczności ich działania w celu eliminacji problemów, negatywnych emocji. Na podstawie ankiet górowska młodzież chwilach stresujących, w 11% sięga po papierosy, zaś w 4% po alkohol, z kolei 7% reaguje agresją, wyładowując emocje na innych. Część młodych ludzi reaguje rozważnie na stres, próbując go wyeliminować poprzez między innymi sport (25%), odpoczynek np. poprzez spacer, sen, czytanie książek (11%), pasje, zainteresowania np. muzyka, śpiew, taniec, rysunek (27%), rozmowę z zaufanymi osobami (8%), również jako metoda radzenia sobie, podano odseparowanie, chęć poczucia samotności, wyciszenia (7%).

Wykres 7. Metody radzenia sobie ze stresem wśród młodzieży.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

W wyniku różnych sytuacji życiowych, funkcjonowania w środowisku negatywnie wpływającego na stan emocjonalny człowieka, może powodować zakłócenia w prawidłowym rozwoju. Duża ilość osób biorących udział w badaniu, bo aż 46%, skrywa w sobie różne problemy, traumy z młodszych lat czy lęki. Jedna trzecia powyższej grupy nie jest w stanie określić przyczyny ich pochodzenia. Bez pomocy i odpowiedniego pola działania, zmuszeni są radzić sobie samodzielnie z poznaniem źródła, szukać rozwiązań, bądź zagłuszać jego skutki nieświadomymi działaniami, mogących prowadzić do negatywnych konsekwencji. Pozostała część ankietowanych (44%) nie wykazuje stanów lękowych.

Dodatkowym elementem, który może powodować niepożądane zachowania, to życiowa monotonia. Częstotliwość występowania wśród młodzieży, przedstawia poniższy wykres:

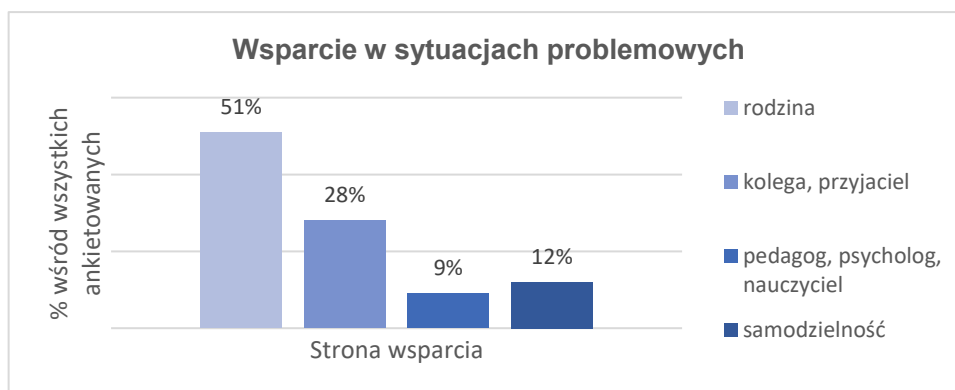
Wykres 8. Poczucie monotonii.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

Wynika z niego, iż u 46% uczestników ankiety stan monotonii pojawia się bardzo rzadko lub umiarkowanie, u 26% w stopniu podwyższonym oraz u 28% poczucie monotonii jest zawyżone, co może być powodem stanu rozdrażnienia, obniżonego poczucia własnej wartości, spadku motywacji do działania czy rezygnacji dalszych aktywnych planów życiowych.

Jednym z ważnych elementów w integralnym życiu społecznym jest wzajemna tolerancja i walka z izolacją osób z niepełnosprawnościami. Z badań wynika, że stanowcza większość (95%) ma pozytywny stosunek do osób niepełnosprawnych, co jest dużą wartością wśród młodych ludzi. Wyrażają duże chęci do codziennej pomocy oraz uczestnictwo w zbiorowych działaniach jako wolontariusze. Pozostałe 5% przyznało się, że stara się unikać osób niepełnosprawnych, czego przyczyną nie jest odraza kierowana w ich stronę, lecz nieumiejętność zachowania się w ich towarzystwie. Uważam, że umożliwienie częstszych kontaktów osób z różną sprawnością, może uformować naturalne zachowania wobec ludzi o wyjątkowych cechach. Tworzenie miejsc wspólnych, które w swojej dostępności i realizowaniu wspólnych zadań, jest w stanie zlikwidować niezależne bariery ludzkie w kontekście psychicznym i fizycznym.

Posiadanie zaufanej osoby, do której w każdej chwili można się zwrócić o pomoc, porozmawiać o różnych sprawach czy wspólnie próbować rozwiązać problemy, jest czymś ważnym we współczesnej codzienności. Jest to duże wsparcie, które nie każdy otrzymuje, bądź sam je odrzuca.

Wykres 9. Wsparcie w sytuacjach problemowych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

W przypadku zaistnienia problemu ankietowani odpowiedzieli, że o pomoc kierują się przede wszystkim do członków rodziny (51%), głównie matki, rzadziej ojca bądź rodzeństwa. Na drugim miejscu szukają wsparcia u kolegów, przyjaciół (28%). Również w dużym stopniu (12%), młodzież decyduje się na pozostawienie problemów samemu sobie i samodzielne ich rozwiązywanie. Najniżej pożądaną grupą, udzielającą wsparcia to nauczyciel, pedagog oraz psycholog, jedyne 9%. Na pytanie o przyczyny niekorzystania z dostępności i kwalifikacji pedagoga bądź psychologa, odpowiedzi obrazuje następujący wykres:

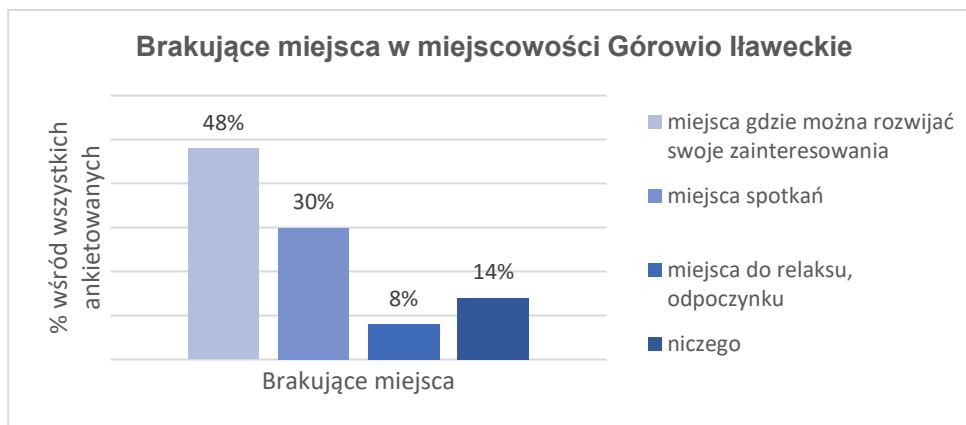

Wykres 10. Przyczyny niskiej aktywności korzystania ze wsparcia pedagoga i psychologa.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

Brak otwartości w wyrażaniu własnych emocji, jest jedną z problemów ludzi współczesności. Tłumienie ich w sobie, niszczy to co dobre, wyzbywając życiowej radości. Wyniki badania ankietowego wykazały, że aż 66% jej uczestników ma problemy z wyrażaniem własnych emocji, braku umiejętności do ich przekazania w taki sposób, aby być zrozumianym. Pozostała część w miarę możliwości jest w stanie określić swoje emocje i wyzbyć się uczucia bezradności.

Uczestnicy ankiety na hasło Arteterapia zareagowali w 79% jak na pojęcie obce. Nigdy wcześniej nie spotkali się z taką metodą terapii, zaś 21% grupy ankietowanych oznajmiło, że kiedyś natknęli się na powyższy termin. Mimo wszystko znaczna większość (68%) jest zdania i zgadza się ze stwierdzeniem, że sztuka może być kluczem do prawidłowego rozwoju oraz pomóc w radzeniu sobie z problemami w dorosłym życiu. Pozostała część w 28% nie ma zdania na ten temat, a zaledwie 4% twierdzi, że poprzez sztukę nie jest możliwa poprawa sytuacji wewnętrznej człowieka.

W Górowie Iławeckie jako mała miejscowość, powoli się rozwija, powstają coraz to nowe pomysły. Jednakże wciąż jest dużo do zrobienia. Młodzież jako najbardziej wymagająca grupa, w ankietach przedstawiła swoje wymagania co do brakujących przestrzeni. Miejsc które pozwolą poczuć się w pewnym stopniu spełnieni. Wyniki prezentują się następująco:

Wykres 11. Brakujące miejsca w miejscowości Górowo Iławeckie.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

W najczęściej padających odpowiedziach (48%), stwierdzono, że w Górowie brakuje miejsc gdzie można rozwijać swoje zainteresowania. Odpowiednio wyposażone i przystosowane sale, pomieszczenia warsztatowe, dotyczące głównie muzyki czy przeznaczone do tańca, dziedzin plastycznych itp. Kolejnymi pożądanymi elementami w przestrzeni są miejsca spotkań (30%), np. kawiarnia, kameralna restauracja, klub czy kino. Następną grupą miejsc, uznanych za brakujące to oczywiście miejsca do relaksu i odpoczynku (8%). Uważam, iż Górowo jako mała miejscowość położona w regionie z dużą ilością obszarów zielonych, stwarza wrażenie idealnego pod względem odpoczynku. Według własnego doświadczenia mogę stwierdzić, że pod tym względem jest idealne, jednakże w zależności od człowieka, potrzeby i formy relaksu są różnorodne. Ostatnia grupa ankieterów (14%), nie posiada wysokich wymagań od otoczenia i nie stwierdza w nim żadnych braków. Jako informacja podsumowująca, 73% ankieterów, chciałoby funkcjonowania powyżej wspomnianych miejsc, lecz również aby wnosily coś więcej, czyli były formą integracji ludzi i metodą komunikacji społeczeństwa.

Spośród ankieterów 66% z nich nie wiąże swojej dalszej przyszłości z Górowem i okolicami. Głównym przedstawianym powodem, to potrzeba większego miejsca z szerszymi perspektywami, pozwalające na zdobycie lepszych kwalifikacji zawodowych oraz przyszłościowego zatrudnienia, a także szanse na rozwijanie pasji. Procent osób, które chciałyby zostać i dalej funkcjonować na terenie gminy to zaledwie 8 %, z kolei 26% jest na etapie rozważań. Miasto ma wysoki potencjał, jeśli odpowiednio się go wykorzysta i wprowadzi niezbędne środki, może to spowodować ograniczenie migracji młodych ludzi, a nawet pozostania na tych terenach.

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną wymagają większej uwagi środowiska, zastosowania odpowiednich metod, aby ich rozwój i nauka była skuteczniejsza. Jednym z głównych problemów w niepełnosprawności intelektualnej są trudności w logicznym myśleniu, rozumieniu, uczeniu się i wykorzystanie pamięci, w zależności od poziomu niepełnosprawności. Odpowiednie dostosowanie metod nauczania, do konkretnych umiejętności danej osoby, pozwala na ich kształtowanie w konkretnym kierunku. Stwarza to większe szanse na samodzielne i aktywne funkcjonowanie w

społeczeństwie, a także możliwość znalezienia stałego zatrudnienia.⁵⁷ Górowo Iławeckie skupia osoby z niepełnosprawnością intelektualną we wspólnej integracji, w formie różnych zajęć, miejscem tym jest:

➤ Centrum Barka / Stowarzyszenie „Jesteśmy Razem” na Rzecz Osób Niepełnosprawnych i Profilaktyki Zdrowia w Górowie Iławeckim

Stowarzyszenie to prowadzi szerokie działania na rzecz osób niepełnosprawnych, starszych i wykluczonych społecznie. Centrum działa od 2007 roku. Określane jest również jako Środowiskowy Dom Samopomocy oraz Warsztat Terapii Zajęciowej. Podstawą jej działalności jest poprawa aktywności życiowej, poprzez nauczanie różnych dziedzin, niezbędnych do codziennego funkcjonowania, zaspokajaniu potrzeb bytowych, edukacyjnych. Kształtowana jest u uczestników zaradność, podejmowane są próby przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu oraz ukierunkowanie do samodzielnego życia. W pewnym znaczeniu Barka pełni rolę szkoły zawodowej dla powyżej wymienionej grup społecznych. Dzięki jej pomocy umożliwia zdobyć podstawowe kwalifikacje zawodowe, dające szanse na późniejsze zatrudnienie.

Zdjęcie 68. Centrum Barka

Źródło: <https://www.facebook.com/CentrumBarka/>

Z osobami starszymi, niepełnosprawnymi praca odbywa się w czternastu pracowniach, różnego przeznaczenia, między innymi: artystyczna, krawiecka, gospodarstwa domowego, edukacyjna, komputerowo-multimedialna, rękodzieła i ceramiki. Również jest do dyspozycji siłownia, sala rehabilitacyjna czy sauna i sala bilardowa.

Zdjęcie 69, 70, 71. Zajęcia w pracowni komputerowej (nauka podstawowych zasad posługiwania się komputerem, obsługa programów użytkowych itp.), Sekcja edukacyjna (pogłębianie wiedzy, nauka pisania, czytania, liczenia itp.), Pracownia artystyczna (nauka, rehabilitacja uczestników za pomocą podstawowych technik plastycznych, zapoznanie z barwami, kształtowanie wrażliwości estetyczno-artystycznej.

Źródło: http://jestesmyrazem.org.pl/?page_id=53

Podsumowując, Barka to miejsce darzące dużą pomocą społeczność z terenu Miasta oraz całej Gminy Górowo Iławeckie. Centrum organizuje w swoim programie Warsztaty Terapii Zajęciowej, nawiązując do głównego tematu mojej pracy, nie są to zajęcia arteterapeutyczne. Terapia Zajęciowa a Arteterapia, część ludzi nadaje tym terminom wspólną definicję, co jest błędnym podejściem, gdyż są

⁵⁷ Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Zgierzu, Osoby niepełnosprawne intelektualnie pełnoprawnymi uczestnikami rynku pracy, ONI mogą i chcą pracować, Zgierz 2009, Źródło online: https://www.kul.pl/files/1212/gfx/Cw._3_DZWONI.pdf

to pojęcia odrębne. Pomimo że działają podobnymi metodami, forma czy sposób ich przeprowadzania oraz cele końcowe są odmienne. Jedną z głównych ich różnic jest taka iż Terapia Zajęciowa jest formą rzemiosła artystycznego zaś Arteterapia bardziej określa praktyki, dążące do intensywnej ekspresji oraz wyróżnia się jakościowo. Pojawia się tutaj problem przyjęcia w Polsce arteterapii jako metody terapeutycznej, nie tylko jako terminu i określenia nim różnych aktywności nie mających konkretnego przełożenia. Arteterapia to nowa metoda terapii mająca swój indywidualny kierunek oraz wymaga dodatkowego przeszkolenia, gdyż nie chodzi w nim przykładowo o malowanie świątecznych kartek, czy nauki warsztatu lecz emocje, ukształtowanie i poznanie dzięki sztuce własnego „ja”.⁵⁸

Działalność Barki jest niesamowita, w tak niewielkiej miejscowości udowadnia troskę o każdą jednostkę społeczeństwa. Przede wszystkim przez wsparcie edukacyjne, otwiera drzwi do samodzielności, w coraz to bardziej wymagającym i skomplikowanym świecie. Jedyną rzeczą której jest zbyt mało, to niewielka integracja i współdziałanie z innymi członkami społeczeństwa. Częste współprace i wspólne działania, przybliżają ludzi do siebie, zwiększają tolerancję i rozmywiają istniejące różnice, dotyczące np. poziomu intelektualnego, niepełnosprawności, wieku i wielu innych czynników, które dzielą społeczeństwo na kategorie.

Zdjęcie 72. Uczestnicy i pracownicy Centrum Barka. Źródło: http://jestesmyrazem.org.pl/?page_id=53

Na zakończenie miejscem, które należy również przedstawić jest Ośrodek Kultury w Górowie Ił. Powinno być ono miejscem rozwoju społecznego. Niestety nie posiada zbyt wysokiego poziomu aktywności. Ma niewiele do zaoferowanie, przeważnie odbywają się w nim nieregularnie, okolicznościowe przedstawienia, koncerty czy konkursy. Udostępniany jest w zależności od zapotrzebowania, które nie charakteryzuje się wysoką częstotliwością. Mówiąc o rozwoju górowskiej kultury, należy stwierdzić, że przed rokiem 1945 kwitła tu praktycznie tylko kultura niemiecka, która

Zdjęcie 73. Ośrodek Kultury W Górowie Iławeckim
Źródło: fot. Monika Mańko

⁵⁸ Olga Handford, Terapia zajęciowa czy arteterapia, Arteterapia, <https://olahandford.wordpress.com/2009/07/31/terapia-zajeciowa-czy-arteterapia/>, 31 lipiec 2009.

charakteryzowała się w bogatymi wydarzeniami kulturalnymi. Po przyjęciu władzy przez administrację polską, doświadczenia kultury przygasły, gdyż do miasta napłynęła ludność z różnych regionów kraju, co ukształtowało zlepek różnych kultur. Miasto do 1950 nie posiadało swojego miejsca, gdzie można byłoby prowadzić działania kulturalne, dlatego postanowiono zaadoptować jeden z istniejących już budynków, na potrzebę domu kultury. W pracach adaptacyjnych dobudowano scenę oraz garderobę, dzięki której ośrodek ma możliwość organizowania jakichkolwiek wydarzeń. Jak można zauważyć głównym powodem minimalnej aktywności tego miejsca, jest dostępność jedynie dobudowanej części, pozostałe pomieszczenia nie są użytkowane, gdyż ich funkcjonalność nie pozwala na organizowanie działalności kulturowych.⁵⁹

4.3. Zachowania – niepożądane skutki

Uzależnienia wśród młodych ludzi są współcześnie dużym problemem, z którym boryka się również gmina Górowo Ił. Sięganie po papierosy, alkohol czy inne używki w wieku dojrzewania, stwarza nie tylko zagrożenia dla zdrowia, a także na późniejszy stan psychiczny i jakość życia. Nasilanie agresywnych zachowań dzieci, nastolatków, wykluczenia społeczne są często początkowymi objawami stanów zaburzeń na tle nerwowym, nie radzenia sobie z problemami, podejmowanie trudnych decyzji oraz brak wsparcia i miejsca, gdzie w każdej chwili mogą rozładować gromadzące się w nich napięcie. W małych miejscowościach zjawisko patologii może być bardziej nasilone (choć nie zawsze jest to warunkiem decydującym), ze względu na występujące ograniczenia rozwojowe. Możemy działać z swoimi motywacjami, pragnieniami do pewnego stopnia, lecz z powodu kończących się środków wspomagających dalszy rozwój, stajemy w miejscu. Część ludzi podejmuje dalsze działania w samorozwoju, jednakże część rezygnuje ze swoich celów i przyjmuje tylko to co daje mu środowisko, w którym żyje, nie oczekując nic więcej i ograniczając własne możliwości.

4.4. Potrzeby

W Górowie Ił. mogę stwierdzić, że brakuje miejsca, gdzie można rozwijać swoje pasje, zainteresowania, pomaga uporać się z problemami człowieka u samego jego źródła, miejsca jednoczącego człowieka, sztukę i terapię. Ta przestrzeń twórczości i kultury, strefa integracji, porozumienia i współpracy odmiennych osobowości w ramach aktywności arteterapeutycznej, kulturalnej i artystycznej, to miejsce walki z istniejącymi problemami miasta. Centrum Arteterapii to m.in. miejsce specjalne dla ludzi. Ludzie chcący pomagać i ludzie potrzebujący pomocy, dzieci, młodzież, niepełnosprawni artyści, których łączą wspólne cechy, czyli cel życiowy oraz radość z życia. Jest to troska o przyszłe lepsze pokolenie. Rozwój i terapia wykorzystują formy terapii przez sztukę. Strona edukacyjna centrum – prowadzenie szkoleń dających możliwości na podnoszenie umiejętności, kwalifikacji osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz wszystkim zaangażowanym w tworzenie sztuki, kultury i zdrowego społeczeństwa. Skupiając różne środowiska z różnymi problemami: osoby niepełnosprawne i pełnosprawne, dzieci, młodzież, pozwala uzyskać materiał na stworzenie drogi w walce z patologią, wewnętrzną samotnością, wykluczeniem społecznym i zagrożeniem marginalizacją.

---

⁵⁹ M. Mycio, Monografia Miasta Górowo Iławeckie, Malbork 2001, s. 57-59.

Centrum arteterapii to szansa dla najmłodszych do prawidłowego i bogatego rozwoju bez ograniczeń, dla młodzieży szansa wyjścia z niekorzystnych sytuacji, akceptacji swojego obecnego życia, rozwijanie talentów, szansa na lepszą przyszłość, póki nie jest jeszcze za późno, gdyż są w wieku wkraczania w dorosłe życie, także jest czas na ewentualną naprawę aktualnej sytuacji, poprzez zdiagnozowanie problemu i profilaktykę. Szansa dla osób niepełnosprawnych na pełny udział w życiu społecznym, na więcej możliwości rehabilitacji i prowadzenie równoprawnych wartości dla całego społeczeństwa.

Zakładana grupa docelowa to dzieci, młodzież i osoby z niepełnosprawności intelektualną, jednakże bez ograniczeń dostępu dla innych grup. Miejsce wyposażone będzie w sale do organizowania zajęć arteterapeutycznych dla głównych różnych jego form terapii, między innymi:

- sale do zajęć ze sztuk wizualnych: sala malarstwa, rysunku, rzeźby, grafiki;
- sale do muzykoterapii: sala tańca, sala śpiewu, sala gry na instrumentach;
- sala land artu;
- sala do fototerapii;

Centrum z główną funkcją arteterapeutyczną, jednakże z możliwością korzystania z niego poza celami terapeutycznym, w rozwijaniu pasji, nie tylko podczas odbywania się zajęć. Jednym z walorów tego miejsca jest lokalizacja, blisko lasu i zbiornika wodnego, delikatnie na uboczu, pozbawiona sztucznych czynników rozpraszających, jednakże z dobrą komunikacją z każdego miejsca miasta oraz jego okolic. Sąsiedztwo natury i jej doświadczanie ma również na celu wspomaganie skuteczności działań arteterapii, możliwość prowadzenia zajęć z land artu. Dodatkowo centrum zaopatrzone w niezależną strefę zawierającą kawiarnię, salę teatralną oraz galerię, czyli miejsca do ekspozycji, prezentacji prac, z charakterystycznym otwarciem na naturę, wyjściem z efektami pracy do ludzi, aby mimo niekorzystania z centrum wprowadzać w mieszkańcach, odwiedzających namiastkę sztuki, nawet podczas spaceru i relaksu w jego pobliżu. Istotnym elementem Centrum jako miejsca o bogatym programie funkcjonalnym, jest integralność z naturą, stworzenie harmonii i równowagi, nie szkodenie sobie nawzajem i troska o zrównoważony rozwój. Odpowiednie zastosowanie lokalnych materiałów, głównie drewna, gry światła oraz przenikanie się zieleni i obiektu projektowanego. Miejsce to pełne walorów przyrodniczych, kulturowych może również stanowić dodatkowe miejsce turystyczno – rekreacyjne, mające swój wkład w aktualnie rozwijającą się turystykę w gminie Górowo Iławeckie.

5. Wpływ przestrzeni architektoniczno – urbanistycznej na działania arteterapeutyczne

5.1. Wprowadzenie do problematyki

Wciąż na nowo odkrywa się fakt, iż gwarancją dobrych relacji społecznych jest akceptowanie otaczającej przestrzeni przez jej użytkowników. Ta zasada powinna być nienaruszalna, mimo zmian, które niesie (a często wręcz wymusza) współczesność. Temat ten, jako niezwykle ważny, podjął blisko 40 lat temu Jan Gehl duński architekt i urbanista udowadniając, że „mechanizm „życia między budynkami” jest historycznie i psychologicznie sprawdzony i należy go chronić. Popularyzacja wiedzy o przestrzeni, jej funkcjonalnym i formalnym sensie, jest konieczna zważywszy, że kontakt z architekturą i jej otoczeniem jest jednym z pierwszych doświadczeń estetycznych człowieka i towarzyszy mu przez całe życie. Jest ważnym, często nieuświadomionym, składnikiem jakości życia, zarówno w sferze

fizycznej jak i psychicznej. [...]” Otoczenie wpływa na funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, co uwydatnia się w jego zachowaniu.⁶⁰

Architektura ma wiele ról we współczesnym świecie, główną z nich jest zaspokajanie ludzkich potrzeb. Jako nierozłączny element naszego życia posiada również właściwości terapeutyczne. Osoby chore, zmagające się z różnymi zaburzeniami fizycznymi czy psychicznymi, dodatkowo przy podwyższonym poziomie stresu, mocno reaguje na środowisko, w którym się znajduje. Otoczenie im bardziej jest odczuwane jako nieprzyjemne wraz z narastającym stresem, tym leczenie jest trudniejsze, a wyniki bardziej pozorne. Wówczas z pomocą wkracza architektura, która stwarza bezpieczne warunki i działa korzystnie na zmysły człowieka. Odpowiednio zaprojektowane otoczenie oraz specjalnie przemyślana architektura pod daną funkcję, uwydatnia swoje właściwości terapeutyczne, wzmacniając skuteczność stosowanych działań podczas procesu leczenia.⁶¹

5.2. Przykłady realizacji

5.2.1. Centre hospitalier de l'Université de Montréal

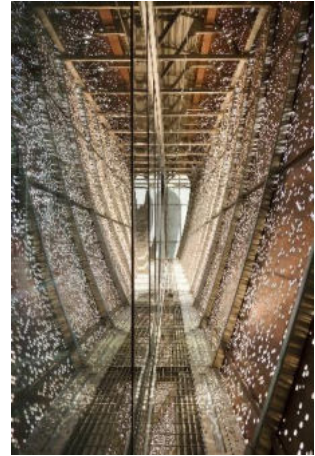
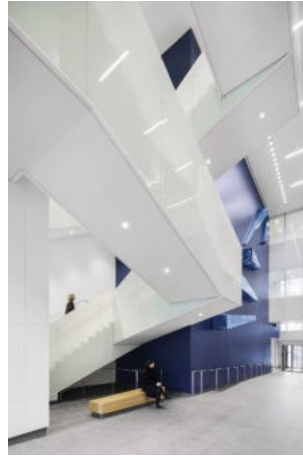
Nie jest to centrum arteterapii, jednakże kompleks szpitalny złożony z trzech przestarzałych szpitali. Głównym założeniem tego przedsięwzięcia jest położenie nacisku na sztukę publiczną, mają właściwości łagodzące stres u pacjentów i rodzin. Obecna jest tutaj niesamowita ilość dzieł sztuki, jest to projekt zajmujący miejsce wśród największych realizacji o programie artystycznym. Zadbano aby poprzez odpowiednie działania przestrzenno-architektoniczne, zapewnić komfort pacjentom. Najważniejsze z dokonanych prac obejmowały osiem pięter fasady oddziału ambulatoryjnego centrum opieki, która przypominała górskie szczyty (pięć górskich szczytów wydrukowanych po wewnętrznej stronie szyby zewnętrznej, które symbolizują wzloty i upadki spowodowane przez choroby i powrót do zdrowia), a także elektrokardiogram i passerelle, wyłożony miedzianą siatką most, który oświetla znajdującą się poniżej ulicę, świecąc jak latarnia. W wewnętrznych przestrzeniach rozmieszczone zostały rzeźbiarskie ławki, aby zachęcić ludzi do fizycznego korzystania ze sztuki oraz zachwycające oczy dzieła artystyczne.⁶²

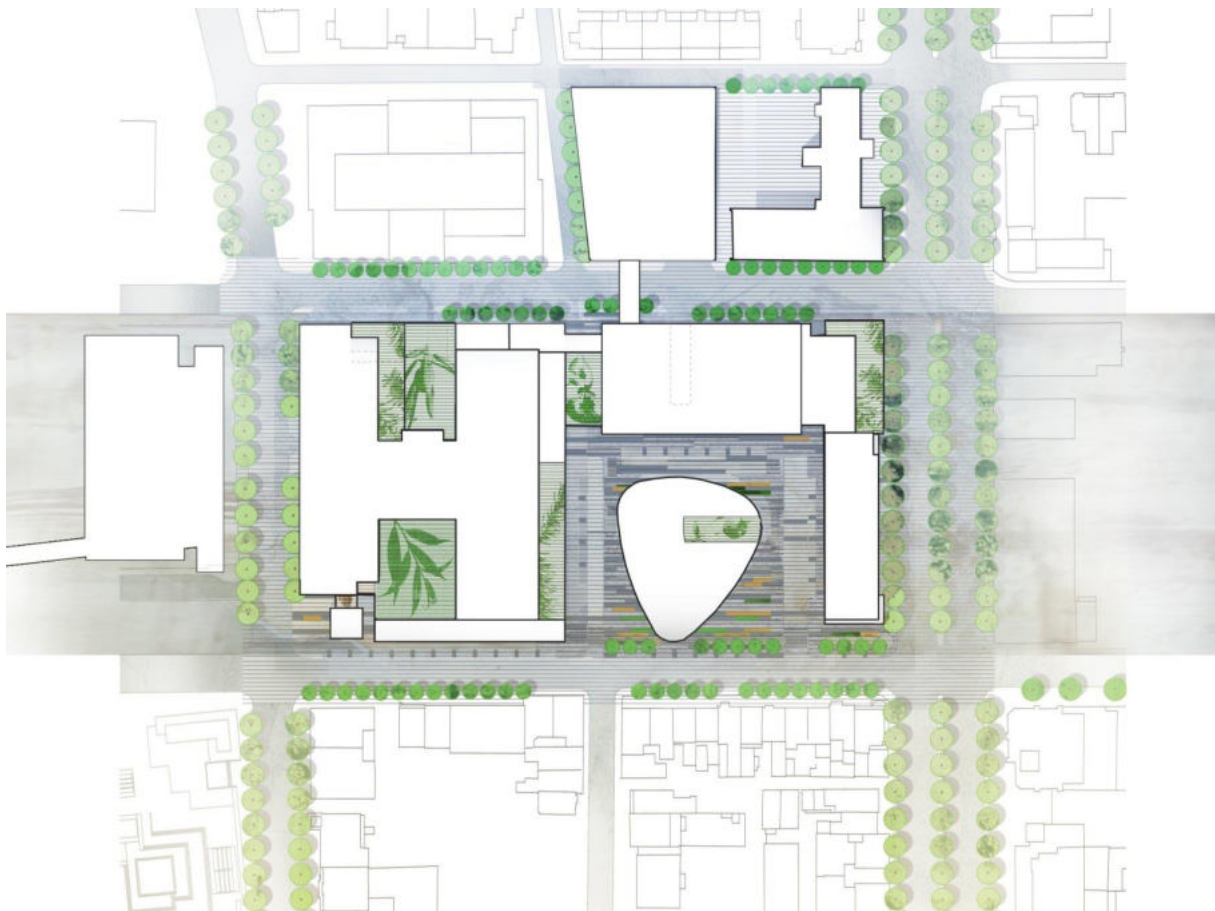
⁶⁰ Jędrisko, K. Sieńsko-Dragosz, Społeczna rola architektury, tom 1, wyd. Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, 2015.

⁶¹ K. Jacuński, Terapeutyczna rola architektury, <https://wyborcza.pl/Opiekun/7,166955,25257803,terapeutyczna-funkcja-architektury.html>, 18.10.2019.

⁶² E. Stamp, Architecture, Centre de Hospitalier de l'Université de Montréal Takes Art Therapy to the Next Level, <https://www.architecturaldigest.com/story/centre-de-hospitalier-de-luniversite-de-montreal-takes-art-therapy-to-the-next-level>, 17.08.2017.

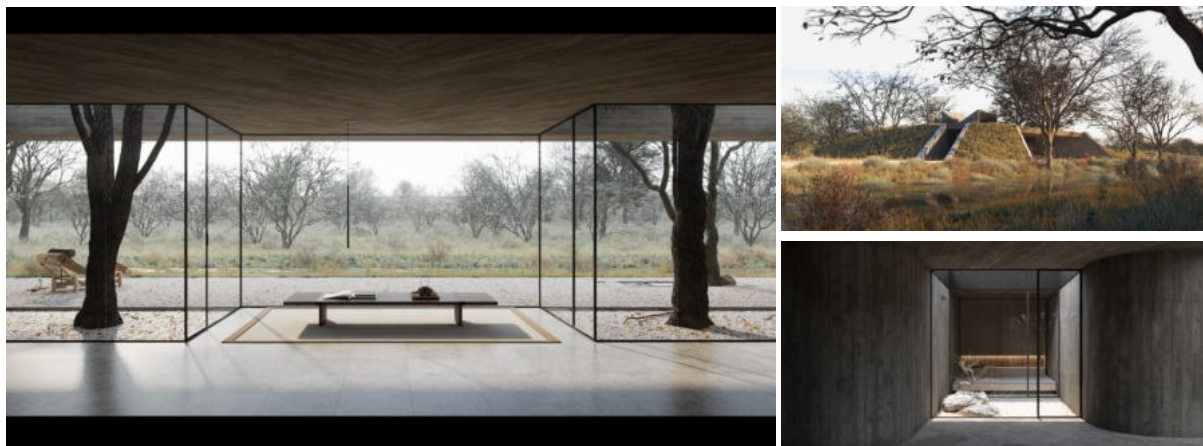
Zdjęcie 74,75,76. Centre hospitalier de l'Université de Montréal. Źródło: <https://www.architecturaldigest.com/story/centre-de-hospitalier-de-luniversite-de-montreal-takes-art-therapy-to-the-next-level>

Zdjęcie 77. Centre hospitalier de l'Université de Montréal. Źródło: <https://aasarchitecture.com/2016/09/centre-hospitalier-de-luniversite-de-montreal-cannondesign-neuf-architectes.html/centre-hospitalier-de-l-universite-de-montreal-by-cannondesign-and-neuf-architectes-11/>

5.2.2. Riverside House

Miejsce zaprojektowane przez Archstudio, z myślą o stworzeniu miejsca wyciszenia, w pełni zintegrowanym ze środowiskiem. Przestrzeń życiowa do nauki i medytacji, ogólne otoczenie budynku bliskością drzew i naturalną scenerią, dając tło do ukształtowania wewnętrznego spokoju i stabilizacji.

Zdjęcie 78. Riverside House, Archstudio. Źródło: <https://vwartclub.com/?section=projects&project=tharik-mohammed-riverside-house>

Podsumowując pierwszą część pracy, jak można zauważyć Gmina Górowo Iławeckie jest pięknym regionem, pełnym zieleni, niesamowitych krajobrazów, bogatej historii. Gmina stara się, aby mieszkańcom zapewnić jak najlepsze warunki do funkcjonowania, dać szanse i możliwości do rozwoju, poprawy ich sytuacji w codziennym funkcjonowaniu czy radzeniu z problemami. Jednakże mimo wielkich starań, niesamowitych działań organizowanym społeczności, społeczeństwo nie potrafi poszanować tego jak wiele daje im miejsce w jakim żyją. Dlatego największy problem znajdują się w ludziach, to co noszą w sobie wydobywają na zewnątrz w przeróżne sposoby, często krzywdzące samego siebie i pozostałych członków społeczności. Między innymi wszelkie otrzymane wspólne dobra, jak miejsca do odpoczynku, do rozwoju sportowego są niszczone, czy sprowadzane do rangi niebezpiecznych i nieprzyjemnych miejsc. Co przykre najczęściej przez młodych ludzi, którzy z różnych powodów osobistych czy wpływu otoczenia popadli na złą drogę, szerząc patologię społeczną oraz rezygnowali z własnych celów z powodu zbyt dużych ograniczeń rozwojowych, np. braku odpowiednio dostosowanych miejsc pod daną dziedzinę. Możliwości z korzystania z pomocy psychologia, są lekceważone i traktowane jako ostateczność. W Górowie Iławeckim, jak i nie tylko powinno funkcjonować miejsce podświadomie dające poczucie bezpieczeństwa, tolerancji, zaufania i oczywiście pomocy. Gdyż bez względu jakim jest się człowiekiem, obecne jest pragnienie wyżej wymienionych postaw emocjonalnych. Również w momencie, gdy nie przyznaje się do pewnych stanów, ze względów na środowisko, z możliwością wystawienia na złe opinie i wstyd, czy po prostu nieumiejętności określenia i przekazania w konkretnych słowach samego siebie. Centrum Arteterapii w Górowie Iławeckim mógłby za pomocą odpowiednich metod odszukać źródło problemu, działać profilaktycznie, zapobiegając poszerzaniu negatywnych zachowań społecznych oraz wskazać pewne środki rozwoju w środowisku zainteresowań, w których każdy indywidualnie czuje się bezpiecznie. Również wspomże w nauce samoświadomości, by dalsza droga pełna wyborów, trudności, zachęt, upadków, nie była

zamkniętym kręgiem, jednakże miała swoją metę, gdzie na każdego czeka wygrana, jaką jest poczucie samorealizacji, radości z życia i docenienia.

6. Część projektowa

6.1. Podstawa opracowania

- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla miejscowości Górowo Iławeckie;
- Dokumentacja fotograficzna stanu przeszłego i istniejącego;
- Mapa sytuacyjno-wysokościowa do celów projektowych;
- Dokumentacja z zakresu ochrony środowiska Gminy Górowo Iławeckie.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Górowo Iławeckie.

6.2. Idea projektu

Głównym celem projektu jest stworzenie przestrzeni stanowiącej fundament rozwoju i będącej narzędziem do likwidacji negatywnych zachowań patologicznych społeczności małych miejscowości. Przede wszystkim projekt jest skierowany do dzieci, młodzieży, w tym osób z niepełnosprawnością intelektualną, jako głównych grup docelowych. Jednakże całość założenia zakłada dostępność dla całej społeczności, w celach terapeutycznych, rozwojowych własnych zainteresowań, czy rekreacyjnych i turystycznych.

Elementem przewodnim projektu jest połączenie sztuki, terapii oraz architektury jako integralnych elementów do kształtowania samorealizacji i samoregulacji emocjonalnej, w powiązaniu z otaczającym, naturalnym środowiskiem. Jednocześnie w jak największym stopniu scalić architekturę z otoczeniem, wykorzystując w maksymalnym stopniu ekologiczne rozwiązania, naturalne zasoby środowiska bez jego degradacji, a wręcz wprowadzić między nimi integralność bytową. Równie ważne jest dążenie do zminimalizowania późniejszych kosztów projektowanego założenia.

Ze względu na duże wartości turystyczne obszarów projektowych, w dalszej idei projektowej oraz ogólnego funkcjonowania Centrum Arteterapii, zakłada się wzbogacenie założenia, rozbudowując modułową zasadę kształtowania architektury o dodatkowe moduły, do celów tymczasowego pobytu uczestników zajęć, bądź turystów.

6.3. Przeznaczenie i program użytkowy

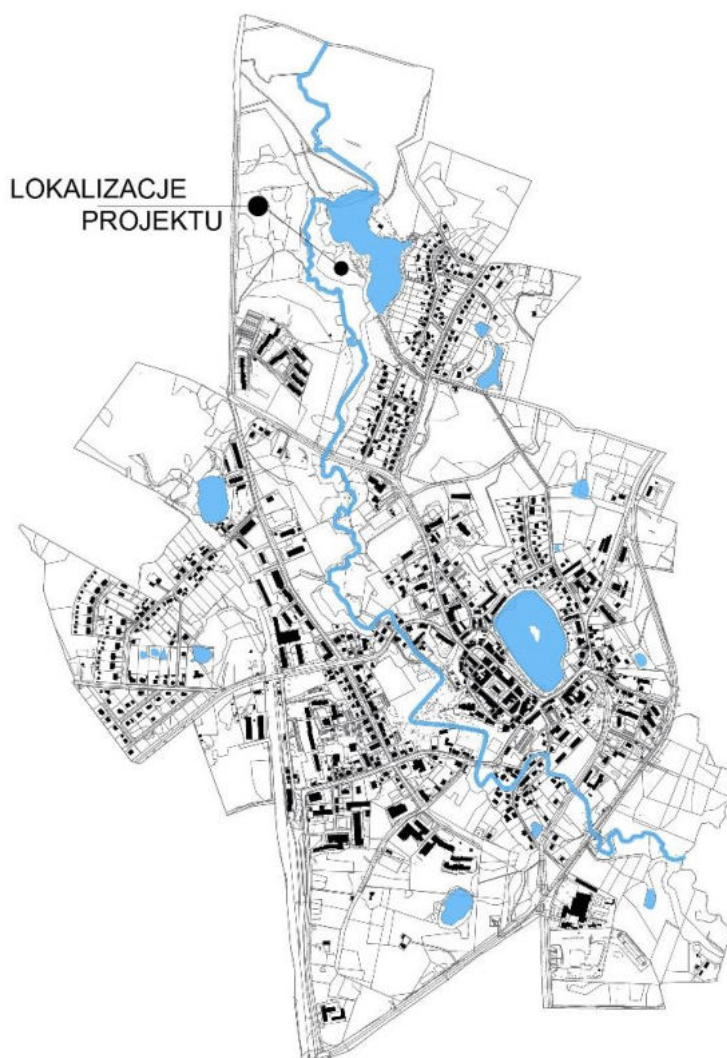
Przedmiotem opracowania jest projekt Centrum Arteterapii na obszarach o dużych wartościach ekologicznych oraz znaczeniu turystycznym, zlokalizowanego w pobliżu zbiornika wodnego. Projekt zawiera: założenie główne - modułowy obiekt architektoniczny, skupiający wszystkie funkcje niezbędne do działania centrum, wokół którego współfunkcjonują mniejsze obiekty o znaczeniu rekreacyjnym, wystawienniczym, komunikacyjnym oraz podkreślających walory krajobrazowe między innymi poprzez zlokalizowanie punktów widokowych.

6.4. Projekt w skali urbanistycznej

6.4.1. Lokalizacja

Projekt zlokalizowany na obrzeżu miasta Górowo Iławeckie. Na terenie będącym w zasięgu Ostoi Warmińskiej – obszarze o specjalnej ochronie naturalnych ekosystemów oraz występowania zbiornika wodnego zwanego „Kąpieliskiem” przez które przepływa rzeka Młynówka. Jest to przestrzeń o zróżnicowanym terenie, z naturalnie ukształtowanymi osiami i punktami widokowymi atrakcyjnymi turystycznie. Działki projektowe są wolne od zabudowy, jednakże sąsiadują od południowego - wschodu z osiedlem wolnostojącej zabudowy jednorodzinnej oraz od południowego – zachodu z osiedlem składającym się z trzykondygnacyjnej zabudowy wielorodzinnej i ogródkami działkowymi. Od strony północnej graniczy z lasem, zaś od wschodu z terenami polnymi. Główna droga dojazdowa do terenów projektowych przebiega wzdłuż wschodniej granicy.

Analiza 6. Lokalizacja projektu. Źródło: opracowanie własne.

Analiza 7. Rzeźba terenu. Źródło: opracowanie własne.

6.4.2. Charakterystyka zabudowy

Obecnie obszary projektowe są wolne od zabudowy. Sąsiadują jednakże z osiedlami o odmiennej zabudowie. Od południowego wschodu towarzyszy zabudowa wolnostojąca jednorodzinna, zaś od południowego zachodu zabudowa trzykondygnacyjna wielorodzinna.

Projektowana zabudowa ma charakter modułowy (kwadrat 9x9m). Wykorzystanie idei modułu ze względu na swobodniejsze dostosowanie do rzeźby terenu, uwzględniające ciekły wodny oraz intensywności zalesienia. Jednocześnie dąży się do ograniczenia degradacji naturalnej zieleni oraz nadania charakteru scalającego i wzajemnego przenikania architektury oraz natury.

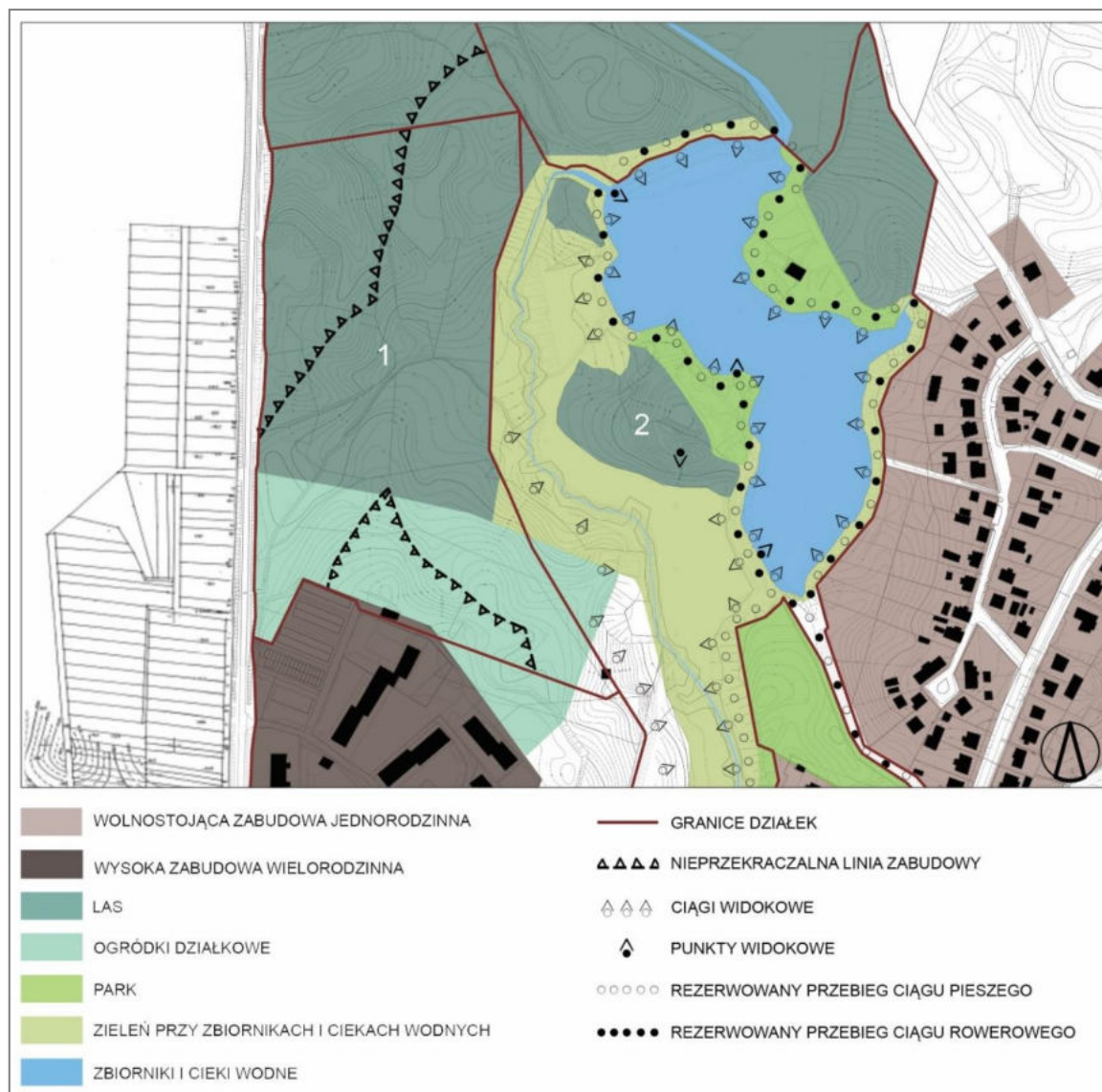
Zdjęcie 79, 80. Zabudowa jednorodzinna wolnostojąca; Zabudowa wielorodzinna.
Źródło: fot. Monika Mańko

6.4.3. Ochrona ekologiczna

Tereny projektowe znajdują się z zasięgu Ostoi Warmińskiej. Jest to obszar o specjalnej ochronie ptaków, troski o naturalne ekosystemy, co wiąże się z większymi ograniczeniami kształtowania zabudowy, oraz prowadzonych działań ingerujących w środowisko.

6.4.4. Wytyczne z MPZ

Analiza 8. Wytyczne z MPZP. Źródło: opracowanie własne.

1

USTALENIA FUNKCJONALNE

- Rezerwacja dla obiektów usług publicznych, dopuszcza się mieszkania wyłącznie jako towarzyszące w obiekcie usługowym. W przypadku budynków wyższych niż parterowe wyklucza się lokalizację funkcji mieszkaniowej w poziomie parteru.

- Zakaz lokalizacji obiektów tymczasowych oraz budynków zamieszkania zbiorowego, za wyjątkiem: hoteli, moteli, pensjonatów, domów wypoczynkowych, schronisk turystycznych.

USTALENIA EKOLOGICZNE

- Realizacja parkingów naziemnych większych niż 8 miejsc postojowych, jest uwarunkowana wprowadzeniem zieleni wysokiej (drzew i krzewów) na terenie parkingu.
- Min. 50% udziału powierzchni aktywnych przyrodniczo na całą powierzchnię działki.
- Place utwardzone zaopatrzone w urządzenia służące oczyszczaniu wód opadowych

USTALENIA FORM ZABUDOWY

- Zakaz lokalizacji garaży jednokondygnacyjnych na poziomie terenu, z wyjątkiem garaży wbudowanych w skarpy, zespołu garaży do 5 miejsc postojowych.

KOMPOZYCJA URBANISTYCZNA

- Nieprzekraczalna linia zabudowy w odległości 50 m od brzegów cieków i 100 m od brzegów jeziora.
- Zapewnienie obsługi komunikacyjnej przez min. Dwa zjazdy od ulicy Podleśnej.

2

- Funkcja dominująca – osnowa ekologiczna.
- Zakaz lokalizacji zainwestowania miejskiego nie związanego z ogólnodostępną rekreacją i wypoczynkiem.
- Zakaz lokalizacji obiektów infrastruktury technicznej miasta i transportu oraz wykorzystanie cieków wodnych jako źródło energii.
- Zakaz likwidacji zadrzewień i zakrzewień śródpolnych, przywodnych i przydrożnych.
- Zachowanie niezakłóconego widoku, wzdłuż ciągów widokowych.

6.4.5. Program funkcjonalny

Założenie zakłada projekt Centrum Arteterapii z układem o idei modułowej (moduł 9x9m), jedynie z formalnego punktu widzenia oraz jako główne odniesienie do dalszego kształtowania założenia. Celem było wprowadzenie w środowisko idei modułowości, jednakże jako aspekt zewnętrzny i lokalny. W kontekście otoczenia, zabudowy prostej, dostosowując do warunków środowiskowych, ukształtowania teren, w efekcie wywołanie wrażenia swobody, rozluźnienia, jedności ze środowiskiem i przenikania. Modułowość z kolei nie dotyczy wewnętrznego układu funkcjonalnego, który jest wchodzeniem w inną sferę, ma dawać wrażenia jednorodności funkcjonalnej i ciągłości układu. Zabudowa przeważnie jednokondygnacyjna z wyjątkiem jednego modułu dwukondygnacyjnego. Do każdej jednostki 9x9m została przydzielona funkcja, pod względem danej dziedziny i tematyki prowadzonych w niej przedsięwzięć. Główną zabudowę wzbogacono o dodatkowe obiekty, podesty, altanę, oraz Pawilon - zamykający układ projektowy - o funkcji wystawienniczej i rekreacyjnej (punkt widokowy).

Wzdłuż komunikacji, łączącej oba tereny projektowe, w najbardziej charakterystycznych miejscach wprowadzone zostały mikropawilony, w celu dopełnienia i podkreślenia najbardziej wyróżniających się miejsc, między innymi pod względem atrakcyjności turystycznej.

Dla usprawnienia funkcjonalności, od ul. Podleśnej został zaprojektowany przystanek autobusowy z dwoma miejscami postojowymi. Do Centrum prowadzi droga dojazdowa, przy której usytuowano 25 miejsc postojowych dla samochodów osobowy w tym 2 miejsca przeznaczone dla osób z niepełnosprawnością. Również od ul. Podleśnej w celach bezpieczeństwa poprowadzona została komunikacja piesza i ratownicza o ograniczonym dostępie dla pozostałych pojazdów. Całość projektowanego układu scalono poprzez układ komunikacji pieszej, nadając jednocześnie ciągłość komunikacji istniejącej i integralność z obecnie istniejącą przestrzenią publiczną.

6.4.6. Mała architektura

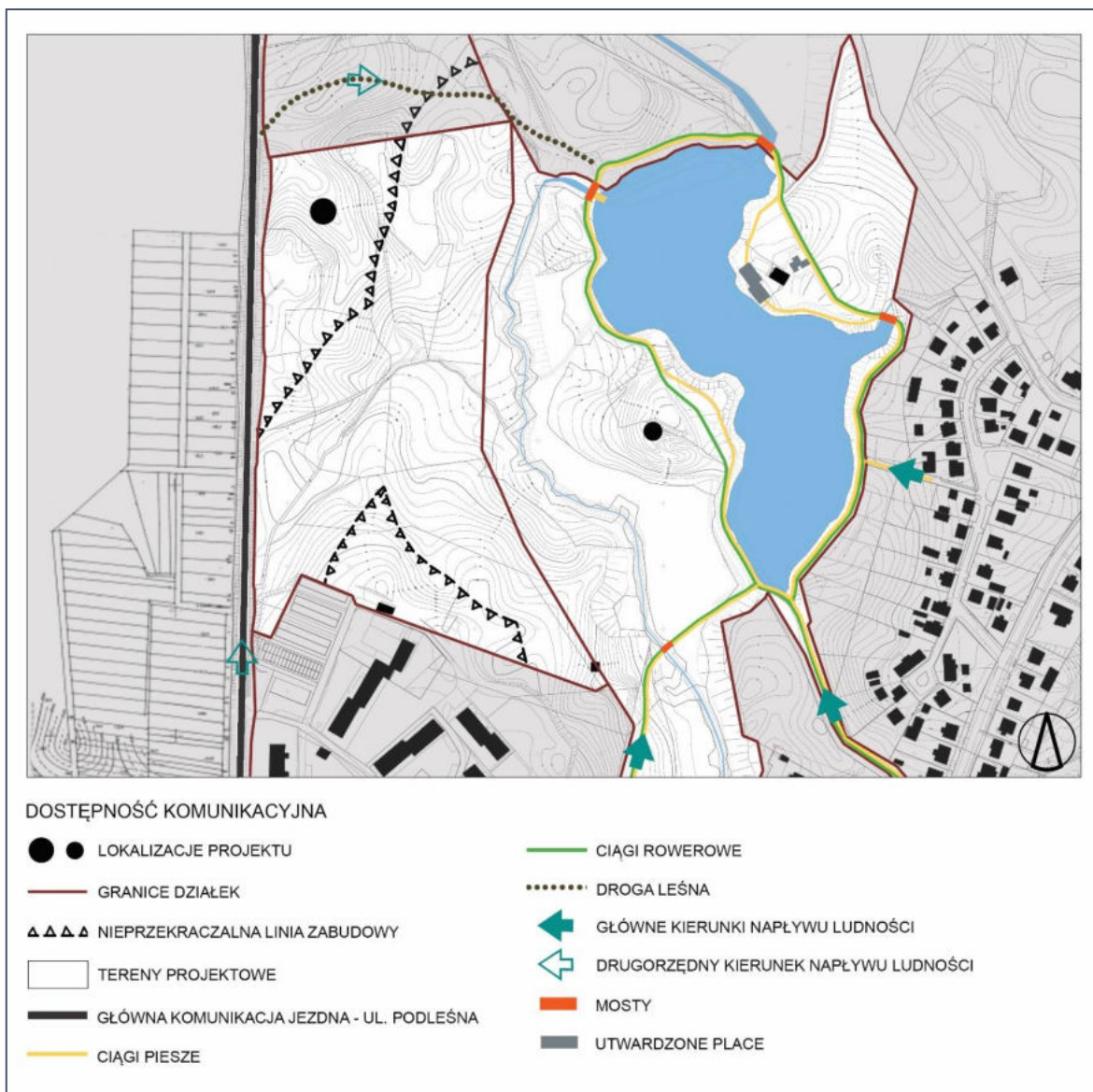
Ze względu na duże wartości rekreacyjne oraz turystyczne oraz obszerność terenów projektowych, przewiduje się wprowadzenie mebli miejskich w postaci ławek, zapewniających odpoczynek. Również istotny element stanowi oświetlenie, pozwalające na bezpieczne przemieszczanie się w godzinach wieczornych, którego aktualnie brakuje. Oświetlenie, ze względów środowiskowych oraz ekologicznych zasilane za pomocą baterii słonecznych, wykorzystujące odnawialne źródło energii. Wykonanie materiałowe uwzględnia nawiązanie do lokalnych materiałów jakim jest między innymi drewno.

6.4.7. Zielen

Założenie zakłada jak najmniejszą ingerencję w środowisko naturalne. Pozostawienie maksymalnej powierzchni zielonej, jedynie konieczne działania likwidacji zadrzewień, w celu odpowiedniego usytuowania zabudowy i prawidłowego funkcjonowania. Nie planuje się dosadzenie zieleni wysokiej, jedynie wcześniej wspomniana konieczna likwidacja z powodu zapewnienia odpowiednich warunków przeciwpożarowych i ewakuacyjnych.

W celu zwiększenia powierzchni biologicznie czynnej, ale również w celach rekreacyjnych i estetycznych, zaprojektowane zostały dachy zielone z roślinnością ekstensywną oraz dachy zielone użytkowe z roślinnością intensywną. Powodem wprowadzenia dachów zielonych jest zamaskowanie surowości części zabudowy widzianej z góry, dla poczucia integralności z zielenią. Również podczas użytkowania powierzchni dachów użytkowych, należy zachować ciągłość ducha ekologicznej idei terenów projektowych i całego regionu. A także w pewnym wymiarze zrekompensować zajęte części ekosystemów, między innymi żyjącego w nich ptactwa.

6.4.8. Układ komunikacyjny

Analiza 9. Dostępność komunikacyjna obszarów projektowych. Źródło: opracowanie własne.

W aktualnym zagospodarowaniu występuje bardzo dobry układ komunikacji pieszej, biegnącej po obwodzie zbiornika wodnego, zaś komunikacji jezdnej brak, oprócz występowania minimalnych co do ilości miejsc postojowych parkingów, zlokalizowanych od głównych ulic miasta. Jest to celowy zabieg, aby nie zakłócić walorów krajobrazowych.

W założeniu projektowym przewiduje się parking z wjazdem od ul. Podleśnej, zaprojektowany przed Centrum, nie wprowadzając zamieszania w głębsze obszary działek, w których planowana jest jedynie komunikacja pieszo-rowerowa.

6.4.9. Miejsca postojowe

Planuje się zaopatrzenie projektu w parkingi naziemne w liczbie 25, w tym dwa przeznaczone dla osób z niepełnosprawnością. Również przy krawędzi ul. Podleśnej zlokalizowane zostały dwa miejsca postojowe dla autobusów wraz z wiatą przystankową. W założeniu występują dwa wjazdy od

ul. Podleśnej, jeden główny, znajdujący się na osi kompozycyjnej i prowadzący do parkingu samochodów osobowych, drugi wjazd zaprojektowany w celach dostępu dla pojazdów uprzywilejowanych i zapewnienia odpowiednich warunków bezpieczeństwa pożarowego.

6.4.10. Zestawienie powierzchni działki

Powierzchnia działki 1	121 017 m ²
Powierzchnia działki 2	105 820 m ²
Powierzchnia zabudowy	1 158,95 m ²
Powierzchnia użytkowa	873,88 m ²
Powierzchnia terenów utwardzonych	5 982,39 m ²
Powierzchnia biologicznie czynna	222 819 m ²

6.5. Projekt w skali architektonicznej

6.5.1. Przeznaczenie i program użytkowy

Układ wewnętrzny Centrum jest rozmieszczony schematycznie w każdym module. Od zewnętrznej strony zlokalizowane są sale do zajęć, przeznaczone na grupy 10/12 osobowe, z otwarciem na zielone otoczenie. Od strony zaś wewnętrznej – dziedzińca z małą architekturą do odpoczynku - wszystkie pozostałe pomieszczenia, m.in. pomieszczenia tutorów, sanitarne, techniczne, gospodarcze, szatnie.

Główne sale do organizowania zajęć arteterapeutycznych dla różnych jego form terapii:

- sale do zajęć ze sztuk wizualnych: sala malarstwa, rysunku, rzeźby, grafiki;
- sale do muzykoterapii: sala tańca, sala śpiewu, sala gry na instrumentach;
- sala land artu;
- sala do fototerapii;
- sala do bajkoterapii

Centrum wyposażone również w kafejkę oraz mediatekę. W szerszym założeniu programowym planuje się dostępność obiektu nie tylko ze względów zajęć terapeutycznych, ale również spędzania własnego czasu w zależności od potrzeby i rozwoju własnych pasji. W module dwukondygnacyjnym piętro przeznaczone na funkcje administracyjne.

Jako funkcje uzupełniające główne założenie można wyróżnić pawilon rekreacyjno – wystawienniczy, będący również punktem widokowym. Miejsce to służyłoby prezentacji działań prowadzonych w Centrum oraz wyjściu z wartościami dobra kulturowego do szerszego społeczeństwa.

W późniejszych fazach rozwojowych Centrum przewiduje się również rozbudowę kompleksu o kolejne moduły, pełniące funkcje mieszkalną do tymczasowego pobytu, w celu uczestnictwa w warsztatach, bądź celach turystycznych.

6.5.2. Założenia funkcjonalne

1. Centrum arteterapii

2. Pawilon wystawienniczo-rekreacyjny (punkt widokowy)
3. Altana
4. Mikropawilony
5. Podesty

6.5.3. Dostępność dla osób z niepełnosprawnością

Zakłada się zminimalizowanie i uformowanie spadków, w celu umożliwienia dotarcia osobom z niepełnosprawnością do różnych części terenów projektowych. Złagodzenie stromych wzniesień do bezpiecznego stopnia nachylenia. Zaopatrzenie założenia w dwa miejsca postojowe, odpowiednio oznakowane z przeznaczeniem dla osób z niepełnosprawnością. Każde wejście do obiektu dostępne z poziomego chodnika, z umieszczeniem wycieraczek, montowanych we wpuście o odpowiedniej głębokości, nie wychodzących ponad poziom nawierzchni chodnikowej oraz od strony wewnętrznej, nie stwarzając problemu przejścia czy przejazdu wózkami inwalidzkimi. Każda część głównego założenia centrum, wyposażona jest w minimum jedną toaletę w pełni dostosowaną do osób z niepełnosprawnością. Moduł dwukondygnacyjny zaopatrzonej w windę, o powierzchni bezpiecznie umożliwiającej pomieszczenie noszy ratunkowych.

6.5.4. Zestawienie powierzchni pomieszczeń w budynkach

ZESTAWIENIE POMIESZCZEŃ - PARTER		
NR	NAZWA POMIESZCZENIA	POWIERZCHNIA [m ²]
1.1	KLATKA SCHODOWA	12,66
1.2	WINDA	2,21
1.3	KORYTARZ	9,31
1.4	SKŁADZIK	2,80
1.5	KAFEJKA	23,35
1.6	ZAPLECZE KUCHENNE	14,08
1.7	POMIESZCZENIE TECHNICZNE	2,44
1.8	POMIESZCZENIE PORZĄDKOWE	1,91
1.9	WC DAMSKIE + NIEPEŁ.	4,81
1.10	WC MĘSKIE + NIEPEŁ.	5,31
1.11	HALL	16,85
1.12	KORYTARZ	7,51
1.13	SZATNIA	4,21
1.14	POMIESZCZENIE TUTORA	7,64
1.15	MEDIATEKA	20,25
1.16	BAJKOTERAPIA / BIBLIOTERAPIA	21,10
1.17	BAJKOTERAPIA / BIBLIOTERAPIA	21,10
1.18	SZATNIA	5,48
1.19	POMIESZCZENIE TUTORA	6,80
1.20	POMIESZCZENIE PORZĄDKOWE	3,12
1.21	MAGAZYN	3,12
1.22	CIEMNIA FOTOGRAFICZNA	12,50
1.23	KORYTARZ	13,87
1.24	FOTOTERAPIA - FILM / FOTOGRAFIA	16,03
1.25	FOTOTERAPIA - FILM / FOTOGRAFIA	16,03

1.25	FOTOTERAPIA - FILM / FOTOGRAFIA	16,03
1.26	HALL	20,43
1.27	WC MĘSKIE + NIEPEŁ.	4,86
1.28	WC DAMSKIE	4,16
1.29	PRZEDSIONEK WC	3,01
1.30	POMIESZCZENIE PORZĄDKOWE	3,01
1.31	POMIESZCZENIE TUTORA	4,86
1.32	KORYTARZ	14,24
1.33	MUZYKOTERAPIA - ŚPIEW	21,66
1.34	MUZYKOTERAPIA - ŚPIEW	21,66
1.35	HALL	26,00
1.36	POMIESZCZENIE PORZĄDKOWE	3,93
1.37	SZATNIA	3,60
1.38	MAGAZYN	3,48
1.39	POMIESZCZENIE TUTORA	6,62
1.40	POM. SOCJ. PRACOWNIKÓW	6,58
1.41	KORYTARZ	18,80
1.42	MAGAZYN	5,40
1.43	MUZYKOTERAPIA - INSTRUMENTY	21,66
1.44	MUZYKOTERAPIA - INSTRUMENTY	21,66
1.45	HALL	21,01
1.46	SZATNIA DZIEWCZĄT	7,82
1.47	SZATNIA CHŁOPCÓW	7,82
1.48	PRZEDSIONEK WC	1,56
1.49	WC DZIEWCZĄT	1,21
1.50	WC CHŁOPCÓW	1,21
1.51	PRZEDSIONEK WC	1,56
1.52	MAGAZYN	7,97
1.53	MUZYKOTERAPIA - TANIEC / TEATROTERAPIA	47,61
1.54	RZEŻBA / GRAFIKA	45,98
1.55	MAGAZYN	6,02
1.56	POMIESZCZENIE PORZĄDKOWE	2,92
1.57	SZATNIA	3,04
1.58	WC MĘSKIE + NIEPEŁ.	5,44
1.59	PRZEDSIONEK WC	1,67
1.60	WC DAMSKIE	2,52
1.61	HALL	40,54
1.62	POMIESZCZENIE TUTORA	7,23
1.63	MAGAZYN	4,96
1.64	MAGAZYN	4,96
1.65	POMIESZCZENIE TECHNICZNE	4,96
1.66	MALARSTWO / RYSUNEK / LAND ART	55,08
1.67	MALARSTWO / RYSUNEK / LAND ART	37,07
RAZEM		798,07

ZESTAWIENIE POMIESZCZEŃ - PIĘTRO		
NR	NAZWA POMIESZCZENIA	POWIERZCHNIA [m ²]
2.1	KLATKA SCHODOWA	12,66
2.2	WINDA	2,21
2.3	KORYTARZ	17,24
2.4	BIURO	7,54
2.5	BIURO	7,54
2.6	BIURO	6,98
2.7	BIURO	6,98
2.8	POMIESZCZENIE TECHNICZNE	3,08
2.9	WC OGÓLNOŚCISŁĘPNE + NEPEŁ.	4,81
2.10	POM. SOCJ. PRACOWNIKÓW	6,77
RAZEM		75,81

POWIERZCHNIA UŻYTKOWA: 873,88 m ²
--

6.6. Opis techniczny

6.6.1. Układ konstrukcyjny, konstrukcja budynku

Projektowany obiekt jest modułowy, scalony łącznikami. Jest to obiekt przeważnie jednokondygnacyjny z wyjątkiem jednego modułu głównego, który jest dwukondygnacyjny. Budynek posadowiony bezpośrednio na płycie fundamentowej o grubości 50 cm, wykonanej z żelbetu wodoszczelnego, wylewanej na podbudowie z chudego betonu 10 cm.

Zastosowane schematy statyczne: płyta-podciąg-słup i płyta-ściana. Ściany konstrukcyjne żelbetowe o grubości 24 cm, słupy żelbetowe o wym. 25x25 cm. Ściany wewnętrzne betonowe o grubości 10 cm.

Układ stropów jednokierunkowy, stropy wykonane z żelbetu o grubości 40 cm, strop międzykondygnacyjny o grubości 25 cm.

Klatka schodowa otwarta z zachowaniem odpowiednich warunków ewakuacji, schody prefabrykowane.

6.6.2. Instalacja zimnej i ciepłej wody użytkowej

Woda doprowadzana z miejskiej sieci wodociągowej poprzez przyłącze znajdujące się od strony południowej działki. Dodatkowo ciepła woda uzyskuje się poprzez montaż kolektorów słonecznych na module dwukondygnacyjnym. Staw hydrofitowy – rezerwa dla instalacji sanitarnej i wodociągowej.

6.6.3. Instalacje kanalizacji sanitarnej

Woda z pomieszczeń takich jak toalety, pomieszczenia porządkowe, sale zajęć, odprowadzana jest poprzez piony kanalizacyjne schodzące w dół i uchodzą na zewnątrz budynku do kanalizacji sanitarnej. Piony kanalizacyjne odpowietrzane są poprzez wywiewki znajdujące się na poziomie dachu.

6.6.4. Instalacje kanalizacji deszczowej

Odwodnienie odbywa się za pomocą spustów dachowych, odprowadzane na zewnątrz, zasilając staw hydrofitowy, z którego woda wykorzystywana jest do funkcjonowania Centrum, między innymi w pomieszczeniach sanitarnych.

6.6.5. Instalacje elektroenergetyczne

Rozdzielnie główne znajdują się w pomieszczeniach technicznych. Przewody są rozprowadzone w przestrzeni pomiędzy sufitem podwieszanym a stropem i doprowadzone do każdego pomieszczenia.

6.6.6. Wentylacja mechaniczna

W budynku została zaplanowana wentylacja mechaniczna – rekuperacja. Centrale wentylacji mechanicznej znajdują się w pomieszczeniach technicznych. Czerpnie oraz wyrzutnie zostały zlokalizowane na dachu.

6.6.7. Elewacje

Ściany zewnętrzne żelbetowe, główne moduły wykończone panelami elewacyjnymi Equitone, barwione w masie, o unikalnej, surowej strukturze, zaś łączniki między modułami pokryte panelami elewacyjnymi będącymi imitacją drewna.

6.6.8. Dźwig osobowy

Moduł dwukondygnacyjny wyposażony w dźwig osobowy, umożliwiając komunikację pionową.

6.7. Rozwiązania proekologiczne

STAW HYDROFITOWY – zaprojektowanie zbiornika, obfitego w roślinność wodną lub bagienną - aktualnie występują w części terenów projektowych – która posiada właściwości oczyszczające z zanieczyszczeń. Duża pojemność retencyjna stawu stanowi efektywne zabezpieczenie przed podtopieniami, podczas nagłych spływów deszczu. Nadmiar wody odprowadzany za pomocą przelewu awaryjnego do specjalnego podziemnego zbiornika. Wykorzystanie w celach funkcjonalnych budynku, po odpowiednim oczyszczeniu, między innymi do celów sanitarnych, bądź działań prowadzonych na zajęciach arteterapeutycznych (np. pracownia plastyczna, pracownia rzeźby). Staw hydrofitowy to zbiornik okresowy, w przypadku braku opadów jest pozbawiony wody, jednakże ubarwiony roślinnością, zaś do celów użytkowych Centrum woda w dalszym ciągu pobierana jest ze zbiorników magazynujących jej nadmiar.

ZIELONE DACHY - dachy zielone z roślinnością ekstensywna na dachach nieużytkowych, przypominające trawnik, bądź łąkę z kwiatami oraz dachy zielone z roślinnością intensywną, typu paprocie, trawy ozdobne – również nie wymagające szczególnej opieki - umieszczonych w specjalnych betonowych donicach, umożliwiając wykonywanie koniecznych zabiegów pielęgnacyjnych. Nawadnianie zieleni na dachach wodą deszczową, a nadmiar za pomocą spustów odprowadzany między innymi do stawu hydrofitowego.

NAWIERZCHNIE PRZEPUSZCZALNE – wprowadzenie systemów: skrzyń rozsączających – układ elementów podziemnych o lekkiej konstrukcji ażurowej, wykonanych z tworzywa sztucznego w postaci skrzynek i pełniących funkcję jako sztuczna warstwa magazynująco-przepuszczalna oraz skrzynie korzeniowe – gromadzenie i kontrolowane odprowadzenie wody w pobliżu ciągów komunikacyjnych, a także ochrona nawierzchni utwardzonej przed jej degradacją, spowodowaną rozwojem systemów korzeniowych drzew .

KOLEKTORY SŁONECZNE – zlokalizowane na dachu modułu dwukondygnacyjnego w głównym założeniu Centrum, w celu zaopatrzenia obiekt w ciepłą wodę użytkową.

LAMPY SOLARNE – wykorzystane do oświetlenia w obiektach towarzyszących Centrum oraz małej architekturze, m.in. altana, przystanek autobusowy, budki, Pawilon oraz lampy oświetlające układ komunikacyjny.

RUCHOME ŻALUZJE – regulacja ilości promieni słonecznych do wnętrza. Występujące od strony zewnętrznej modułów, osłaniając duże przeszklenia sal zajęciowych. Wraz z szybami antyrefleksyjnymi pełnią również funkcję ochronną, dla licznie bytujących na tych terenach ptaków, w dużym stopniu będących pod ochroną.

REKUPERACJA – centralna wentylacja z odzyskiem ciepła, w celu zapewnienia odpowiednich warunków wentylacji pomieszczeń i zminimalizowania strat utraty ciepła.

6.8. Warunki ochrony przeciwpożarowej

6.8.1. Podstawy opracowania

- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 Kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. nr 75 poz. 690 z późniejszymi zmianami).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 czerwca 2003 r. w sprawie przeciwpożarowego zapatrzenia w wodę dróg pożarowych (Dz.U. nr 121 poz.1139).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 czerwca 2003 r. w sprawie uzgodnienia projektu budowlanego pod względem ochrony przeciwpożarowej (Dz.U. nr 121 poz. 1137).

6.8.2. Charakterystyka obiektu

Projektowany obiekt kwalifikuje się do budynków użyteczności publicznej i kategorii zagrożenia ludzi – ZL III.

6.8.3. Informacje o warunkach i strategii ewakuacji ludzi

Przyjmuje się strategię ewakuacji z poszczególnych stref pożarowych za pomocą dróg poziomych, bezpośrednio na zewnątrz. Ewakuacja z pomieszczeń realizowana będzie bezpośrednio na drogę ewakuacyjną na zewnątrz. Przejścia ewakuacyjne nie będą prowadzić przez więcej niż trzy pomieszczenia. Szerokość przejść ewakuacyjnych spełniać będzie wymagane 0,6

m/100 osób (nie mniej niż 0,9 m). Drzwi nie będą posiadać progów. Kierunek otwierania drzwi – na zewnątrz (zgodnie z kierunkiem ewakuacji). Wysokość budynku kwalifikuje go do budynków niskich (N).

Bibliografia

1. Wieczorek, Zaburzenia osobowości, Osobowość borderline, https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/zaburzenia_osobowosci/74280,osobowosc-borderline-informacje-ogolne, 21.11.2017.
2. J. Heitzman, Zagrożenia stanu psychicznego Polaków, Warszawa 2010.
3. K. Ramusiewicz, „Mamy epidemię depresji”. ¼ Polaków ma zaburzenia psychiczne, WP abc zdrowie: <https://portal.abczdrowie.pl/mamy-epidemie-depresji-1-4-polakow-ma-zaburzenia-psychiczne>
4. J.Czapiński, T.Panek, Diagnoza społeczna 2015, Warunki i jakość życia Polaków, Stan społeczeństwa obywatelskiego, Warszawa 2015.
5. M.Grzesiak, Pięć cech mentalności polskiej, które ograniczają nasz potencjał, <https://natemat.pl/blogi/mateuszgrzesiak/130819,5-cech-mentalnosci-polskiej-ktore-ograniczaja-nasz-potencjal>, 21.01.2015.
6. Informacje pochodzą ze strony internetowej Forsal.pl: <https://forsal.pl/lifestyle/nauka/artykuly/1127022,oto-kluczowa-cecha-ktorej-potrzebujemy-aby-odniesc-zyciowy-sukces.html>, 01.06.2018.
7. Arteterapia i twórczość w przestrzeni psychospołecznej, A. Stefańska (red.), Poznań – Kalisz 2015.
8. G. Miller, Arteterapia nastolatków, Arteterapia – podręcznik, Gdańsk 2014.
9. M.Sajkowska, Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci, „Przemoc, próby samobójcze, samookaleczenia – alarmujące wyniki najnowszego badania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę”, <https://fdds.pl/przemoc-proby-samobojcze-samookaleczenia-alarmujace-wyniki-najnowszego-badania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile/>, 13 grudzień 2018.
10. W. Kabat, Nauczanie przez sztukę jako metoda wychowawcza i terapeutyczna dzieci zdrowych oraz dotkniętych niepełnosprawnością intelektualną, „Zbliżenia Cywilizacyjne”, tom 12, Toruń 2016.
11. Chmielnicka-Plaskot (red.), Aktywność twórcza w edukacji i arteterapii, Warszawa 2010.
12. W. Karolak, Arteterapie. Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce, Warszawa 2014.
13. Informacje pochodzą ze strony internetowej Sensarte Centrum Arteterapii: <https://sensarte.pl>
14. M.Nawrot, E.Kopij, E.Suska, A.Woroniuk, A.Kuczyńska, Klasyfikacja rodzajów, metod, technik i form terapii zajęciowej, Gdańsk 2005.
15. B. Łoza, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Arteterapia, cz. 1, Warszawa 2014.

16. M.Nawrot, E.Kopij, E.Suska, A.Woroniuk, A.Kuczyńska, Klasyfikacja rodzajów, metod, technik i form terapii zajęciowej, Gdańsk 2005.
17. M. Pająk, Malarstwo w arteterapii, 2018, Sensarte Centrum Arteterapii, <https://sensarte.pl/malarstwo-w-arteterapii/>, 20.03.2018.
18. Arteterapia, część 1, B. Łoza, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Warszawa 2014.
19. Aktywność twórcza w edukacji i arteterapii, A. Chmielnicka-Plaskota (red.), Warszawa 2010.
20. E. Michalska, Muzyka i ruch w arteterapii, 2018, Sensarte Centrum Arteterapii, <https://sensarte.pl/muzyka-i-ruch-w-arteterapii/>, 03.10.2018.
21. M. Olejniczak, Choreoterapia – lecznicza terapia tańcem i ruchem dla każdego, 2015, <https://www.poradnikzdrowie.pl/zdrowie/metody-alternatywne/choreoterapia-lecznicza-terapia-tancem-i-ruchem-dla-kazdego-aa-sRUC-PJhk-5gHF.html>, 27.03.2015.
22. M. Lizęga, Rysunki dziecięce w kontekście powstawania wytworu, [w:] Z. Tarkowski, G. Jarzębowska (red.), Człowiek wobec ograniczeń: niepełnosprawność, komunikowanie, diagnoza, terapia, Lublin 2002.
23. Wojnar, Estetyka i wychowanie, Warszawa 1970.
24. Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Podręcznik pedagogiczny, Warszawa 2006.
25. S. Popek. Aktywność twórcza dzieci i młodzieży, Warszawa 1988.
26. Z. Tyszka, Rodzina we współczesnym świecie, Poznań 2002.
27. G. Miller, Arteterapia nastolatków, Arteterapia – podręcznik, Gdańsk 2014.
28. R. Glotton, C. Clero, Twórcza aktywność dziecka, Warszawa 1985.
29. Linek, Arteterapia – poznanie i wyrażanie siebie, Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Humanistyczne, nr 4, Kraków 2012.
30. Szudra, Etyczne aspekty sztuki osób niepełnosprawnych, [w:] P. Francuz, W. Otrębski (red.), Studia z psychologii w KUL, t. 15, Lublin 2008.
31. Dz. U. 2008, nr 14, poz. 92.
32. L. Bakier, Z. Stelter, Wspomaganie rozwoju osób niepełnosprawnych intelektualnie, [w:] A. Brzezińska, R. Kaczan, K. Smoczyńska (red.), Diagnoza potrzeb i modele pomocy dla osób z ograniczeniami sprawności, Warszawa 2010.
33. Brzezińska, Dzieciństwo z perspektywy cyklu życia człowieka, [w:] D. Kornas Biela (red.), Oblicza dzieciństwa, Lublin 2001.
34. B. Aumer, Sztuka jest jedna. Twórczość niepełnosprawnych, Warszawa 1995.
35. B. Tylewska-Nowak, Autonomia osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w opinii wybranych grup społecznych, Poznań 2001.
36. K. Markiewicz, Twórczość jako sposób wypowiedzania się osób z niepełnosprawnością umysłową, [w:] M. Kus pit (red.), Barwy twórczości, Lublin 2013.
37. Za: E. Nęcka, J. Orzechowski, A. Słabosz, B. Szymura, Trening twórczości, Gdańsk 2005.
38. Małgorzata Kitowska-Łysiak, Instytut Historii Sztuki KUL, luty 2005, <https://culture.pl/pl/tworca/nikifor>
39. Główny Urząd Statystyczny, dane wg stanu na 2020.05.07 dla Gminy wiejskiej Górowo Iławeckie, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/kategoria/3099#>

40. B. Olszewska-Świtaj, Urząd Gminy w Górowie Iławeckim, Raport o stanie gminy Górowo Iławeckie za 2018r., <http://gorowoi-ug.bip-wm.pl/public/?id=155276>, Górowo Iławeckie 2018.
41. M. Mycio, Monografia Miasta Górowo Iławeckie, Malbork 2001.
42. Informacje pochodzą ze strony internetowej Przedszkole Miejskie w Górowie Iławeckim: <https://przedszkolegorowo.edupage.org/about/>
43. Informacje pochodzą ze strony internetowej Szkoła Podstawowa nr 2 w Górowie Iławeckim: <https://spgorowo.edupage.org/>

Zestawienie rysunków

Rys. 1. Piramida potrzeb Masłowa.

Rys. 2. Schemat ukazujący arteterapię (pojęcie arteterapii, problemy ludzkie, metody arteterapii, skutki działań arteterapii).

Rys. 3. Mapa wskazująca na lokalizację Górowa Iławeckiego.

Zestawienie zdjęć

Zdj. 1. Arteterapia dzieci - rysunek i malarstwo.

Zdj. 2. Arteterapia dzieci – rzeźba.

Zdj. 3. Arteterapia młodzież – malarstwo, grafika.

Zdj. 4. Muzykoterapia dzieci niepełnosprawnych intelektualnie.

Zdj. 5. Muzykoterapia dzieci niepełnosprawnych intelektualnie.

Zdj. 6. Choreoterapia dzieci.

Zdj. 7. Choreoterapia młodzieży.

Zdj. 8. Landart z wykorzystaniem Bodypainting.

Zdj. 9. Landart młodzież.

Zdj. 10. Wschód słońca nad doliną rzeki Elmy.

Zdj. 11. Przyleśna rzeka, żerowisko bobrów.

Zdj. 12. Jezioro Martwe.

Zdj. 13. Pola i lasy, tereny przygraniczne, okolice Toprzyn.

Zdj. 14. Centrum Górowa z lotu ptaka – Plac Ratuszowy i Staw Garncarski.

Zdj. 15. Ratusz w Górowie Ił.

Zdj. 16,17. Kamienice przy górowskim rynku.

Zdj. 18,19. Stare Miasto z lotu ptaka z lat 1940-44 oraz Ratusz z roku 1945.

Zdj. 20, 21. Przedwojenna panorama Starego Miasta od strony południowo-wschodniej, lata 1930 – 1940, Przedwojenna panorama miasta ze wzgórza zarazy, lata 1930 - 1940

Zdj. 22. Dworzec kolejowy z 1916 – 1926 r.

Zdj. 23, 24. Dworzec kolejowy – kolaże (zestawienia lat 1916 – 1926 r. i 2007 r.).

Zdj. 25. Średniowieczny układ urbanistyczny Starego Miasta z rynkiem, z pośrodku którego naroży wychodzi 8 ulic, pochodzi z XIII w.

Zdj. 26. Ratusz Górowski – wybudowany w stylu gotyku, pochodzi z XIV w.

Zdj. 27. Zabytkowe kamienice centrum miasta.

Zdj. 28, 29. Dawny hotel „Hirschwinkel”, zmieniony na komendę milicji z czasem i po kilkuletniej dobudowie znany współcześnie jako Wojewódzki Szpital Rehabilitacyjny.

Zdj. 30. Plebania, przy ul. Ks. Ripeckiego 1, gdzie w 1807 r. nocował Napoleon I Bonaparte.

Zdj. 31. Fragment murów miejskich z XV w.

Zdj. 32. Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa, wybudowanym w stylu neogotyckim, pochodzi z 1895r.

Zdj. 33. Cerkiew Greckokatolicka Podwyższenia Krzyża Świętego z XIV w.

Zdj.34. Poewangelicka kaplica cmentarna z XIX w., obecnie Cerkiew Prawosławna Zaśnięcia Przenajświętszej Bogurodzicy.

Zdj. 35. Pozostałość cmentarza żydowskiego z XIX w.

Zdj.36. Kolejowa wieża ciśnień z 1912 r.

Zdj.37. Miejska wieża ciśnień z 1910 r.

Zdj.38. Zabytkowa gazownia z 1908 r., obecnie Muzeum Gazownictwa.

Zdj.39. Most nad rzeką „Młynówką” na „drugim asfalcie” ul. Kaliningradzka.

Zdj.40, 41, 42, 43, 44, 45. Typy zabudowy: A) wolnostojący dom jednorodzinny, B) dom w zabudowie bliźniaczej, C) zabudowa kamienicowa, D) budynek wielorodzinny (cztery lokale mieszkalne), E) F) budynek wielorodzinny niski i wysoki typu klatkowiec.

Zdj.46, 47, 48, 49, 50, 51. Obiekty sportowe i rekreacyjne: A) Stadion, Orlik. B) Plac zabaw oraz altana C) Boisko do piłki plażowej, D) Amfiteatr polowy z promenadą nad wodą, latem odbywa się tu Festiwal Kultury Ukraińskiej „Eko-ŁOMYJA”, D) Parkiet taneczny w Parku Miejskim.

Zdj.52. Przedszkole Miejskie / Biblioteka Miejska

Zdj.53, 54, 55. Przykładowe formy zajęć dla dzieci w Przedszkolu Miejskim: czytanie bajek, spotkania z przedstawicielami różnych zawodów, zajęcia wśród zieleni / integracja zajęć ze śpiewu i środowiska naturalnego.

Zdj.56, 57. Szkoła Podstawowa nr 2 w Górowie Ił.

Zdj.58, 59. Przykładowe formy zajęć dla dzieci w Szkole Podstawowej: grupa taneczna, Koło Szachowe.

Zdj.60. Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Ił.

Zdj.61, 62. Przykładowe formy zajęć dla uczniów Zespołu Szkół z Ukraińskim Językiem nauczania w Górowie Ił.: Chór „Żurawka”, Koncert instrumentalny uczniów Fili Szkoły Muzycznej.

Zdj.63. Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Ił.

Zdj.64, 65, 66. Przykładowe formy zajęć dla uczniów Zespołu Szkół z Ukraińskim Językiem nauczania w Górowie Ił.: Zespół Pieśni i Tańca „Dumka”, Koncert instrumentalny uczniów Fili Szkoły Muzycznej, Warsztaty Malarskie.

Zdj.67. Liceum Ogólnokształcące oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Zespole Szkół w Górowie Ił.

Zdj.68. Centrum Barka

Zdj.69, 70, 71. Zajęcia w pracowni komputerowej (nauka podstawowych zasad posługiwania się komputerem, obsługą programów użytkowych itp.), Sekcja edukacyjna (pogłębianie wiedzy, nauka pisania, czytania, liczenia itp.), Pracownia artystyczna (nauka, rehabilitacja uczestników za pomocą podstawowych technik plastycznych, zapoznanie z barwami, kształtowanie wrażliwości estetyczno-artystycznej).

Zdj.72. Uczestnicy i pracownicy Centrum Barka.

Zdj.74. Ośrodek Kultury W Górowie Iławeckim.

Zdj.74, 75, 76. Centre hospitalier de l'Université de Montréal.

Zdj. 77. Centre hospitalier de l'Université de Montréal.

Zdj. 78. Riverside House, Archstudio.

Zdj.79,80. Zabudowa jednorodzinna wolnostojąca; Zabudowa wielorodzinna.

Zestawienie wykresów

Wykres 1. Zagrożenia psychiczne Polaków.

Wykres 2. Niepożądane zachowania wśród dzieci i młodzieży.

Wykres 3. Migracje.

Wykres 4. Ludność.

Wykres 5. Zainteresowania wśród młodzieży.

Wykres 6. Ocena poziomu własnej wartości.

Wykres 7. Metody radzenia sobie ze stresem wśród młodzieży.

Wykres 8. Poczucie monotonii.

Wykres 9. Wsparcie w sytuacjach problemowych.

Wykres 10. Wsparcie w sytuacjach problemowych.

Wykres 11. Wsparcie w sytuacjach problemowych.

Zestawienie analiz

Analiza 1. Górowo Ił. - Analiza głównych punktów miasta, najczęściej uczęszczanych i korzystanych przez mieszkańców i ludność z obszarów sąsiadujących.

Analiza 2. Górowo Ił. – Analiza historyczna i dziedzictwo kulturowe.

Analiza 3. Górowo Ił. – Analiza komunikacji.

Analiza 4. Górowo Ił. – Analiza funkcjonalna.

Analiza 5. Górowo Ił. – Analiza przestrzenna zieleni i rekreacji.

Analiza 6. Lokalizacja projektu.

Analiza 7. Rzeźba terenu.

Analiza 8. Wytyczne z MPZP.

Analiza 9. Dostępność komunikacyjna obszarów projektowych.

Zestawienie tabel

Tabela 1. Wybrane dane demograficzne.